

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

На правах рукопису

Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ

Спеціальність 012 Дошкільна освіта

Виконала:

Дарковська Ольга Сергіївна,

62-1МДО група,

факультет дошкільної освіти

Науковий керівник:

Загородня Л.П.

доктор педагогічних наук, професор

Глухів – 2025

Дарковська Ольга Сергіївна. «Формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри»

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 012 Дошкільна освіта – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Кафедра дошкільної педагогіки і психології. Глухів – 2025.

Магістерська робота присвячена дослідженню теоретичних і практичних аспектів формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри. Визначено сутність, структуру соціально-громадянської компетентності. Розроблено систему роботи з використання дидактичних, сюжетно-рольових, українських народних рухливих ігор у різних видах освітньої діяльності. Запропоновано конспекти занять для дітей, методичку проведення ігор, методичні рекомендації для вихователів. Наукове і практичне значення дослідження полягає у визначенні критеріїв і показників сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку, доборі діагностичних методів та розробленні системи роботи з використання ігрових технологій в процесі формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: соціально-громадянська компетентність, система роботи, гра, звичаї, традиції, громадянські та загальнолюдські цінності.

Darkovska O. S. “Formation of social and civic competence in children of senior preschool age by means of play”

Research for the degree of “Master” in the specialty 012 Preschool Education – Oleksandr Dovzhenko Glukhiv National Pedagogical University. Department of Preschool Pedagogy and Psychology. Glukhiv – 2025.

The master’s thesis is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the formation of social and civic competence in children of senior preschool age by means of play. The essence and structure of social and civic competence are determined. A system of work on the use of didactic, plot-role, Ukrainian folk mobile games in various types of educational activities is developed. Lesson plans for children, game methods, methodological recommendations for educators are proposed. The scientific and practical significance of the study lies in determining the criteria and indicators of the formation of socio-civic competence in children of senior preschool age, selecting diagnostic methods and developing a system of work on the use of game technologies in the process of forming socio-civic competence in children of senior preschool age.

Keywords: socio-civic competence, work system, game, customs, traditions, civic and universal values.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ	10
1.1. Сутність і структура соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку	10
1.2. Проблема формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку в поглядах науковців.....	23
1.3. Особливості формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку під час гри.....	34
Висновки до 1 розділу.....	41
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА СИСТЕМА РОБОТИ З ВИКОРИСТАННЯ ГРИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	44
2.1. Діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку ..	44
2.2. Система роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри	73
Рекомендації для вихователів щодо формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри	96
Висновки до 2 розділу	98
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103
ДОДАТКИ	111

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні діти живуть в складних соціально-економічних умовах, які обумовлені зламом епох, зміною світосприймання, переоцінкою системи цінностей, дисгармонізацією зв'язків особистості з суспільством. Оскільки у дітей ще відсутній власний життєвий досвід, то вони повинні приймати ті правила, життєві орієнтири й пріоритети, які поширені серед дорослих. Це сприяє формуванню в дітей почуття залежності, завдяки чому вони виростають пасивними, не здатними приймати самостійні рішення, брати на себе відповідальність, доводити власну думку. Саме тому, в процесі виховання педагоги разом з батьками повинні особливу увагу приділяти формуванню соціально-громадянської компетентності, адже вона впливає на те якою дитина уявляє себе у світі, як вона в дорослому житті сприйматиме проблеми: як неприємність чи трагедію. У зв'язку з цим, проблема формування соціально-громадянської компетентності особистості вже з дошкільного віку є особливо актуальною. Її вагомість підтверджена державними освітянськими документами, передусім Законом України «Про дошкільну освіту». У цьому документі підкреслено, що головне завдання сучасної дошкільної освіти – це соціальний розвиток особистості як суб'єкта культури, її самодетермінація в становленні спільності «дитина» – «соціум» [49].

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні [3], освітня програма для дітей від 2 до 7 років « Дитина» [16], комплексна програма для дітей раннього і передшкільного віку «Стежинки у Всесвіт» [59], програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» [72], парціальні програми «Україна – моя Батьківщина» [68] та «Вчимося жити разом» [44] привертають увагу педагогів до таких важливих сторін соціально-громадянського розвитку дошкільника, як його здатність співпереживати іншим, поважати права та потреби оточуючих, дотримуватись правил поведінки в колективі, брати на себе відповідальність за свої дії, співпрацювати з однолітками та дорослими тощо.

Актуальність цієї проблеми підтверджується науковими дослідженнями Т. Атрощенко, І. Бега, А. Богуш, Н. Ганник, О. Денисюк, І. Дичківської, О. Каплуновської, Л. Карнаух, І. Козакової, О. Кононко, О. Косенчук, Л. Куземко, Л. Кулакової, Л. Лохвицької, С. Матвієнко, М. Машовець, Т. Поніманської, О. Стаєнної, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Л. Тарабасової, Л. Шульги та інших, в яких викладено теоретичні аспекти, концептуальні положення інноваційних підходів у реалізації освітніх завдань із формування соціально-громадянської компетентності. Зокрема, Т. Атрощенко, О. Косенчук, О. Стаєнна, О. Сухомлинська та інші визначили сутність соціально-громадянської компетентності, її значення в розвитку особистості. Вчені А. Богуш, Г. Беленька, Н. Ганник, О. Косенчук, Л. Куземко та інші у своїх працях охарактеризували процес формування соціально-громадянської компетентності як систему, розробили шляхи її формування тощо. І. Бех, Н. Бабій, Л. Карнаух, І. Козакова розкрили особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціального середовища з урахуванням їх вікових особливостей. У працях С. Матвієнко, Т. Піроженко, Т. Поніманської, І. Дичківської, Л. Кузьмук розроблена методика формування в дошкільників соціально-громадянської компетентності. М. Машовець охарактеризувала соціально-педагогічні засади проблеми з урахуванням сучасних умов розвитку суспільства. Науковці вважають, що у процесі формування соціально-громадянської компетентності, діти повинні засвоїти не тільки норми, правила суспільства, накопичити соціально-громадянський досвід, але й творчо самореалізуватися.

Формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку відбувається у процесі активно-перетворюючої діяльності, під час якої вони опановують способи практичної діяльності, у них формуються соціальні зв'язки, почуття відповідальності, вони творчо самореалізуються. Такою діяльністю для дітей старшого дошкільного віку є ігрова, під час якої вони оволодівають соціальними ролями. Як, зазначають О. Косенчук та Л. Куземко, у грі дошкільники набувають позитивний досвід спільних дій. Граючи, вони

поступово освоюють нові способи поведінки в проблемних ситуаціях, засвоюють їх [28].

Однак аналіз стану використання гри в процесі формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку в ЗДО показав, що ігри в сучасних ЗДО з цією метою використовуються не систематично. Що свідчить про те, що вихователі недооцінюють роль гри у процесі формування соціально-громадянської компетентності. Не всі ЗДО мають відповідно оснащене ігрове середовище, хоча від нього залежить бажання дітей здійснювати ігрову діяльність. Не завжди вихователі проводять роботу з формування у вихованців ігрових умінь. Хоча науковцями (Г. Беленька, О. Каплуновська, Л. Карнаух, О. Косенчук, Л. Куземко та ін.) доведено, що методично правильно організована гра в дитячому колективі сприяє створенню щирої, доброзичливої атмосфери співпраці та взаєморозуміння. Під час організації ігрової діяльності діти складають сюжет гри, розподіляють обов'язки відповідно до обраних ролей, приймають спільні рішення, обстоюють свою думку, отримують свій перший соціальний досвід співіснування у суспільстві.

Ураховуючи актуальність, соціальне значення та недостатнє використання гри у процесі формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку темою нашого дослідження обрано: **«Формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри»**.

Мета дослідження: теоретичний аналіз проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку, розроблення системи роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Об'єкт дослідження: процес формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: система роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку.

2. Висвітлити сутність і структуру соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

3. З'ясувати особливості формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку під час гри.

4. Визначити критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

5. Розробити систему роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри і практичні рекомендації для вихователів щодо її використання в освітньому процесі старшої групи ЗДО.

Для реалізації мети дослідження та поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні* (вивчення та аналіз наукової, навчально-методичної літератури з метою визначення стану і теоретичного обґрунтування досліджуваної проблеми; добір діагностичного інструментарію, узагальнення та систематизація інформації про особливості застосування ігор у процесі формування соціально-громадянської компетентності в дітей).

Наукова новизна дослідження:

– визначено й схарактеризовано критерії, показники і рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку;

– розроблено систему роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри на заняттях з розвитку мовлення, читання, під час ігрової діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що запропоновано шляхи практичного використання гри в процесі формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку; розроблено конспекти занять, підібрано ігри з метою формування в дітей соціально-

громадянської компетентності; розроблено практичні рекомендації для вихователів щодо використання гри в освітньому процесі старшої групи сучасного закладу дошкільної освіти.

Матеріали магістерського дослідження можуть бути використані в практиці роботи закладів дошкільної освіти, освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти, у процесі післядипломної підготовки фахівців спеціальності А 2 «Дошкільна освіта» та перепідготовки педагогічних кадрів, у різних формах методичної роботи з вихователями щодо підвищення рівня їхніх знань з проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Апробація результатів дослідження: Основні положення дослідження представлено у виступах на науково-практичних конференціях:

– Глухівські читання – 2024. *Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*. XIV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 10-12 грудня 2024 р., Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка;

– VII Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція *«Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*, 13-14 березня 2025 р., Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка;

– Всеукраїнська студентська конференція *«Дошкільна та спеціальна освіта в умовах модернізації: проблеми, інновації, перспективи»*, 30 травня 2025 р., Карпатський національний університет імені Василя Стефаника;

– X Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція *«Дошкільна освіта: від традицій до інновацій»*, 04 листопада 2025 р., Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка;

– II Міжнародна конференція *«Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи»*, 13-14 березня 2025 р., Житомирський державний університет імені Івана Франка.

– II Міжнародна науково-практична конференція «*Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: реалії, загрози та перспективи*», 16-17 квітня 2025 р., Луганський національний університет імені Тараса Шевченка;

– XI Міжнародна науково-практична конференція «*Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти*», 9-10 квітня 2025 р., Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Результати дослідження висвітлено у публікації:

– Формування соціально-громадянської компетентності в дітей 5-6 років засобом гри. *Глухівські читання – 2024. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / За заг. ред. О.О. Сороки. Глухів, 2024. С. 677–679. URL: <https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/hrafik-konferentsii>.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (72 найменування), додатків. Робота містить 10 таблиць, 1 рисунок, 11 додатків. Основний обсяг роботи викладено на 102 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ

1.1. Сутність і структура соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку

Однім із завдань дошкільної освіти є виховання активного, відповідального та свідомого громадянина, здатного ефективно взаємодіяти в суспільстві, відстоювати свої права та поважати права інших. Виховання такої особистості зумовлено розширенням меж процесу соціалізації та зміною уявлень про нього, що обумовлено швидким технічним розвитком країни, її євроінтеграцію та модернізацією освітньої системи з урахуванням європейського досвіду. Саме тому, в освітній напрям «Дитина в соціумі» Базового компонента дошкільної освіти включена нова ключова компетентність – соціально-громадянська, основні якості якої необхідно починати формувати вже в дошкільному віці [3]. Для формування соціально-громадянської компетентності потрібно з'ясувати сутність основних дефініцій цього поняття, а саме: «компетентність», «соціально-громадянська компетентність» та «соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку».

Поняття «компетентність» перекладається з латинської мови як *competentia* та означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід [19]. У словнику іншомовних слів поняття «компетентність» трактується як обізнаність, інформованість і авторитетність у певній сфері [54, с. 282]. Великий тлумачний словник української мови додає до цього поняття такі характеристики, як достатні знання, тямущість, кваліфікованість і наявність повноважень [11, с. 250]. У сучасному психолого-педагогічному словнику О. Шапрана поняття «компетентність» визначається як здатність особистості використовувати набуті знання, уміння, навички, досвід та особистісні якості для успішного здійснення певної діяльності [64]. Тобто, компетентність є

інтегрованою характеристикою особистості, до складу якої входять не лише набуті знання, але й уміння їх використовувати у практичній діяльності. Міжнародні документи, зокрема глосарій європейського проєкту «Тьюнінг», розглядають компетентність як динамічне поєднання когнітивних, метакогнітивних, міжособистісних та практичних умінь, а також знань, розуміння та етичних цінностей [31]. Це підкреслює, що компетентність – це не лише знання, а й вміння їх застосовувати. Отже, за визначенням словників, поняття «компетенція» вважається інтегрованою характеристикою особистості, яка включає набуті знання та навички та уміння використовувати їх на практиці.

Погляди зарубіжних науковців на поняття «компетентність» різняться, проте більшість із них акцентувало увагу на інтеграції знань, умінь, навичок та особистісних якостей для ефективного вирішення проблем у реальних життєвих та професійних ситуаціях. Так, німецький психолог і педагог Герхард Вейнерт (F. Weinert) розглядав компетентність як когнітивні здібності та вміння, які людина має або може освоїти, необхідні для успішного вирішення певних проблем; як мотиваційну, волюву та соціальну готовність використовувати набуті знання та вміння для успішного вирішення проблем у мінливих ситуаціях.

Вейнерт підкреслював, що компетентність – це не просто знання чи вміння, а готовність їх застосовувати та успішно діяти.

Швейцарський педагог Ульріх Мозер (U. Moser) розглядав компетентність у контексті розвитку особистості та навчання протягом життя. Його підхід тісно пов'язаний з ідеєю:

- самоорганізації та самостійності у навчанні та життєдіяльності;
- зосередження уваги на ключових компетентностях, які є універсальними та необхідними для активної участі в суспільному житті та подальшого навчання.

Британський психолог Джон Равен (J. Raven) – один із найвідоміших дослідників компетентності. Він визначав компетентність як наявність у людини характеристик і здатностей, які дозволяють досягнути особистісно значущих цілей (незалежно від їхньої природи та соціального середовища). У його моделі велике значення приділялося ціннісно-мотиваційній сфері особистості як

системотворюючому компоненту. Равен виділив 143 елементи (характеристики, здібності) у своїй моделі компетентності, підкреслюючи їхню відносну незалежність та приналежність до різних сфер (когнітивної, емоційної тощо). Він також вказував на важливість латентних (прихованих) властивостей, які можуть проявитися в нових ситуаціях.

Французький дослідник Жак Перре (J. Perret) розглядав компетентність як сукупність навичок та вмінь, які допомагають людині опановувати нові ситуації. Він наголошував на взаємозв'язок між навичками, вміннями та ситуативною діяльністю особистості. Це підкреслювало діяльнісний аспект компетентності, її прояв у конкретних умовах [14].

Аналогічних поглядів на сутність компетенції дотримуються і вітчизняні науковці, такі як Т. Атрощенко, Т. Поніманська, М. Гончарова-Горянська, С. Матвієнко та інші. Вони розглядають компетентність як інтегративну якість особистості, що поєднує знання, вміння, навички, а також ціннісно-мотиваційну готовність ефективно діяти в певній сфері. Найчастіше їхні дослідження зосереджені на окремих видах компетентності (наприклад, соціальній, професійній, громадянській) та їх формуванні в освітньому процесі.

Проаналізуємо погляди на сутність компетенції деяких українських науковців. Так, Т. Поніманська приділяє значну увагу питанням дошкільної педагогіки та соціалізації. Її погляди на компетентність відображають інтегративний підхід, орієнтований на розвиток особистості. Компетентність вона розглядає як інтегральну якість, що забезпечує готовність дитини до різних видів діяльності. Зміст соціальної компетентності вона визначає як відкриття у світі людей, навички соціальної поведінки, готовність сприймати соціальну інформацію, бажання пізнати людей і робити добрі справи. Це підкреслює її діяльнісний, мотиваційний та гуманістичний аспекти [48].

М. Гончарова-Горянська як і Т. Поніманська зосереджується на соціальній компетентності, розглядаючи її як важливий фактор зміцнення психічного здоров'я та адаптації. Соціальну компетентність вона розуміє як психологічний аспект зміцнення психічного здоров'я, що проявляється на різних вікових етапах

і сприяє адаптації та самореалізації особистості. В змісті соціальної компетентності вона виділяє три ключові блоки:

1. Певні стратегії, що використовуються особистістю для ефективної взаємодії з соціумом.

2. Ситуативні прояви рівня соціальної компетентності.

3. Певні якості особистості, особливості її характеру та поведінки [14; 48].

Т. Атрощенко та С. Матвієнко, як і більшість українських дослідників, дотримуються думки, що компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, а також професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей. Компетентність визначає здатність особи успішно здійснювати професійну або навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні освіти [1; 38].

Отже, вітчизняні педагоги пов'язують компетентність із поведінкою, яка дозволяє досягати високих стандартів у роботі, та основними характеристиками особистості. Вони також підкреслюють, що компетентнісний підхід сприяє:

- практичному засвоєнню знань через їх застосування;
- розвитку критичного мислення;
- адаптації до змін у суспільстві;
- формуванню широкого спектра навичок (комунікаційних, соціальних, лідерських);
- індивідуалізації навчання [1; 25; 30; 32; 37; 48].

Це підтверджує, що компетентнісний підхід робить освіту більш глибокою, практичною та універсальною.

Сутність та структура компетентності з психологічної точки зору розкрита в працях І. Беха [5; 6]. Компетентність науковець розуміє як готовність і здатність цілісно застосовувати знання, навички, досвід і особистісні якості для досягнення успіху в реальних життєвих ситуаціях. Знання – це інформація, що зберігається в пам'яті. Навички – це автоматизовані дії, що дозволяють виконувати операції. Він чітко розмежував базовий (емпіричний) та вищий (особистісно-орієнтований) рівні формування компетентності. Базовий рівень

компетентності науковець описує як первинний етап освоєння особистістю соціального життя, що ґрунтується на практиці, тобто компетентність розуміється як опанування практичних способів дій (комунікативних, кооперативних, предметних), необхідних для культурного (нормативного) функціонування в соціальному оточенні. Основними механізмами її формування є проби і помилки або наслідування. На цьому етапі формуються:

- вміння й навички (практична реалізація способів дій);
- емпіричні знання (конструктивні знання, тобто знання про ці способи).

Центральним мотивом є потреба жити в соціумі та пристосовуватися до вимог життя [5, с. 26].

Отже, базовий рівень компетентності є соціально-адаптивним. І. Бех підкреслює, що компетентність насамперед є інструментом соціалізації, що дозволяє індивіду виживати та взаємодіяти в суспільстві, ґрунтуючись на зовнішніх вимогах та досвіді.

Вищий (особистісний) рівень компетентності виходить за рамки простої адаптації та пов'язаний із внутрішнім розвитком та самоствердженням. І. Бех стверджує, що вищий рівень забезпечується якісною освітою, що веде до самоактивності та самореалізації. Мотивація ґрунтується на прагненні самоствердження, переживанні почуття гідності та широких соціальних мотивах (служіння, відповідальність). Реалізація вищого рівня, на думку науковця, залежить від якості освітнього процесу, який має здійснювати «педагогіка розвитку (а не педагогіка знань)» [5, с. 27].

Отже, вищий рівень компетентності є особистісно-розвивальним. І. Бех акцентує, що справжня компетентність – це не просто вміння, а якість, що живиться внутрішньою мотивацією та особистими цінностями (гідність, самоствердження). Особливо важливою є його позиція щодо «педагогіки розвитку», яка протиставляється традиційній «педагогіці знань». Це означає, що освіта має бути спрямована не на накопичення інформації, а на формування здатності діяти, мислити і розвивати внутрішні якості.

Таким чином, для І. Беґа справжня компетентність є інтегральною, діяльнісною і ціннісно-наповненою якістю, яка дозволяє особистості перейти від простої відповідності суспільним нормам до активної, свідомої та гідної участі в суспільному житті.

Далі простежимо сутність поняття «громадянськість». Аналіз літературних джерел [4; 9; 28; 30; 37; 38; 48; 52; 51; 55; 56; 58; 61; 62] продемонстрували, що ідея громадянськості має давнє коріння. Сутність поняття «громадянськість» у поглядах філософів та мислителів еволюціонувала від обов'язку перед містом-державою до свідомої соціальної активності та служіння народові. Так, для Сократа громадянськість нерозривно пов'язана з моральністю, знанням та дотриманням законів. Сутність поняття «громадянськість» в поглядах філософа: добродієсне життя та свідоме підкорення законам держави, навіть якщо вони здаються несправедливими. З його точки зору, громадянин – це моральна істота, яка прагне до знання (добра) і розуміє, що держава є моральною спільнотою, створеною для досягнення справедливості [51].

Платон розглядає громадянськість у контексті ідеальної держави, де кожен виконує свою, визначену розумом, функцію. Сутність даного поняття полягає у свідомому виконанні своєї ролі у справедливо організованій державі. Громадянськість – це насамперед відповідальність за суспільний лад, яка вимагає:

- філософів-правителів – мудрості.
- воїнів-охоронців – мужності;
- ремісників і землеробів – поміркованості.

Справжній громадянин – це той, хто сприяє загальному благу через дотримання справедливості [55].

Мислителі Відродження та Раннього Нового Часу поняття «громадянськість» трактували як служіння Вітчизні та справедливості. Так, Н. Макіавеллі (N. Макіавеллі) зосереджувався на активній політичній участі та любові до Вітчизни як вищому обов'язку громадянина. Він вважав, що громадянськість вимагає від особи готовності захищати свободу (в республіці)

та ставити інтереси держави (нації) вище за власні чи навіть моральні міркування (у політичному сенсі). Т. Мор (Т. Мор), як автор «Утопії», пов'язував громадянськість із суспільною справедливістю та рівністю. Сутність громадянськості він визначав як свідоме життя в справедливому суспільстві, де відсутня приватна власність, а праця є загальним обов'язком. З його точки зору, громадянин – це особа, яка працює на спільне благо, бере участь у самоврядуванні (на виборних засадах) та керується принципами гуманізму та розумної поміркованості [14].

Отже, античні філософи, як-от Сократ і Платон, розглядали виховання доброго громадянина як основну мету. Сократ виділяв три основні добродієвості: стриманість, хоробрість, справедливість, а Платон наголошував на служінні інтересам держави. У епоху Відродження гуманісти (Н. Макіавеллі, Т. Мор) розвинули ідею, що благо людини походить із блага суспільства, а патріотизм є найвищою чеснотою.

Українські мислителі (Г. Сковорода, Т. Шевченко, М. Драгоманов та інші) також підхопили ці ідеї. Для Г. Сковороди громадянськість мала глибокий морально-етичний та екзистенційний вимір. Сутність даного поняття він бачив у «Пізнанні себе» (концепція «сродної праці») та моральному вдосконаленні. Він вважав, що справжня громадянськість полягає в чесній, улюбленій праці, яка відповідає природі людини («сродність»), і приносить користь суспільству. Це служіння Богові через служіння людям і гармонізацію власного життя [55, с. 4].

Т. Шевченко вбачав сутність громадянськості в боротьбі за національне та соціальне визволення та свідомості народу. На його думку, громадянин – це свідомий син свого народу, який несе відповідальність за його долю, має активну позицію і готовий до жертвовності заради правди і свободи [55, с. 5].

М. Драгоманов пов'язував громадянськість з федералізмом, критичним мисленням та європейськими цінностями. Сутність громадянськості він вбачав у свідомій соціальній активності, критичному ставленні до влади та готовності боротися за права та свободи особистості та народу. Він просував ідею громадської самодіяльності, децентралізації та автономії як основи справжньої

громадянськості. Громадянин має бути освіченим, самостійно мислячим і діяльним членом суспільства [55, с. 5-6].

М. Стельмахович визначав громадянськість як вищу якість особистості, що ґрунтується на таких національних і духовних цінностях [60]:

– національній гідності. Справжній громадянин – це людина праці, яка свідомо своєї людської та національної гідності;

– служінні Батьківщині (Патріотизм). Громадянськість прямо пов'язана зі щирим патріотизмом. Український громадянин живе для Батьківщини, готовий віддати за неї своє життя.

– моральній основі. Громадянськість вимагає високої моральної чистоти, де найдорожче – лицарська честь і слово, а найбільша ганьба – зрада вірі й Україні.

– соціальній справедливості. Громадянськість також виявляється у прагненні до справедливих відносин, доброти, щирості та готовності прийти на допомогу.

Отже, для М. Стельмаховича, громадянськість є українською національною свідомістю, втіленою у високій моралі, працьовитості та готовності до самопожертви заради нації.

Для громадянського виховання М. Стельмахович пропонував залучати молодь до національних цінностей. Він вважав, що головним «учителем» є сам народ та його етнопедагогіка, яка виховує молодь «в дусі високої національної свідомості та людської гідності». Народні традиції та звичаї, з його точки зору, є найголовнішими засобами виховання. Вони регулюють духовні якості індивіда, необхідні для правильної поведінки, забезпечуючи зв'язок поколінь і спадкоємність. М. Стельмахович вважав, що громадянське виховання має бути комплексним і формувати [60]:

– повагу до Родини. Любов і пошана до батьків, згода в сім'ї й родині – це основа здорового суспільного життя. Родинна педагогіка є первинним осередком формування громадянина.

– працьовитість. Невіглас і нероба вміють лише споживати. Необхідно навчити індивіда вирощувати й виробляти корисне, оскільки праця формує повагу до себе.

– духовність і правду. Виховання має ґрунтуватися на принципі, що Бог є найвища правда – і тому правда має перемогти як в особистому, так і в громадському житті.

М. Стельмахович попереджав, що навчання й освіта без виховання мало що варті. Більше того, вони «дуже небезпечні», оскільки можуть призвести до «освіченого дикунства». Це підкреслює його переконання, що формування морального обличчя і національної свідомості є первинним завданням, а лише потім – отримання знань.

Таким чином, М. Стельмахович розумів громадянськість як діяльнісний національний патріотизм, виховання якого неможливе без повернення до глибинних джерел української народної культури та етичних традицій.

Великого значення громадянському вихованню надавав великий педагог В. Сухомлинський. Він розглядав громадянськість не як формальний статус, а як найвищу сходинку духовного життя людини, інтегровану з патріотизмом, моральністю та високою відповідальністю. Його погляди на сутність поняття та процес громадянського виховання ґрунтувалися на принципах гуманізму, емоційного досвіду та єдності слова й діла.

Для В. Сухомлинського громадянськість – це духовно-моральна якість, що має глибокий емоційний та діяльнісний характер [61]:

– громадянськість – це насамперед відповідальність, обов’язок і готовність віддати своє життя служінню ідеалові (народу, Батьківщині). Це категорія служіння, вірності та відданості;

– це наявність в особистості громадянських поглядів, переконань, почуттів, а також моральної світоглядної усталеності, незламності та патріотичної вірності;

– громадянськість проявляється у ставленні людини до себе, до близьких, до інших людей та до довкілля. Це стиль життя у суспільстві, що включає мовленнєвий етикет і високу духовність [61].

Концепція громадянського виховання В. Сухомлинського базується на системному підході, де моральні та патріотичні почуття формуються з раннього дитинства через красу, працю та щастя [62]:

– педагог вважав, що сама суть становлення морального обличчя людини полягає у вихованні емоцій (емоційний компонент).

– головний принцип громадянського виховання полягає у створенні дитиною радощів для інших людей та переживанні особистого щастя і гордості у зв'язку з цим. Це формує почуття вдячності та відповідальності.

– виховання громадянських почуттів починається з творіння та збереження краси в усіх її проявах (природа, праця, вчинки, стосунки).

В. Сухомлинський вважав, що громадянськість не може бути засвоєна лише на словах; вона повинна бути втілена у вчинках (практичний компонент). Він писав, що усі блага й радощі створюються працею. Праця є основою для поваги до самого себе та для формування громадянської мети. Дитині необхідно усвідомлювати, що «кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях». Це вчить її усвідомлювати межу між «тим, що хочеться» і «тим, що можна». В. Сухомлинський підкреслював роль педагога-громадянина успішного виховання справжнього громадянина. Він стверджував, що вчитель має поставати перед вихованцями як справжній громадянин, демонструючи пристрасть серця до боротьби за ідеал та високу педагогічну культуру. Лише духовно багатий і морально довершений вихователь здатний плекати паростки духовності та громадянськості, оберігаючи дитяче серце від болю та виховуючи його добром [62].

Таким чином, для В. Сухомлинського громадянин – це не просто житель країни, а духовно зріла, високоморальна особистість, яка активно творить добро, відчуває відповідальність за свою Батьківщину та живе, керуючись почуттям гідності й обов'язку.

Отже, українські науковці трактують громадянськість як інтегративну якість особистості, що поєднує моральну і правову культуру. Вона включає любов до свого народу, толерантність, відповідальність, громадянську гідність і повагу до законів.

З'ясуємо сутність поняття «соціально-громадянська компетентність» та визначимо її структуру.

Загалом, поняття «соціально-громадянська компетентність» багатогранно, воно не має єдиного, універсального визначення, що було б однаково прийнятним для всіх науковців. У різних словниках, працях педагогів та психологів можна зустріти різні, але споріднені трактування:

За Базовим компонентом дошкільної освіти (БКДО) соціально-громадянська компетентність (СГК) це «здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини, готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя» [3, с. 16]

У словнику соціальної педагогіки поняття «соціально-громадянська компетентність» визначається як інтегративна властивість особистості, що формується в процесі соціалізації та дозволяє людині бути успішним суб'єктом суспільних відносин [57].

За Європейськими освітніми стандартами соціально-громадянська компетентність розглядається як одна з восьми ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Вона включає особистісну, міжособистісну, міжкультурну компетентність та громадянські навички. Це здатність діяти конструктивно й відповідально в суспільстві, а також активно брати участь у суспільному житті [1].

Українські науковці, що досліджують проблеми в дошкільній освіті (А. Богуш, Г. Беленька, Н. Ганник, І. Козакова, Л. Козак, О. Кононко, О. Косенчук та інші), розглядають соціально-громадянську компетентність (СГК) як ключову інтегративну якість, яка формується в дошкільному віці і є основою для подальшої успішної соціалізації та становлення як свідомого

громадянина [8; 10; 13; 23; 25; 30]. Так, сутність SGK О. Кононко вбачає в цілеспрямованості на досягнення життєвого успіху, свідомому накопиченню знань та соціального досвіду, застосуванню їх у реальному житті. Це інтегральна якість, що охоплює всі життєві сфери [26]. Л. Козак під SGK розуміє набуту здатність особистості гнучко орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем [24]. А. Богуш, Г. Беленька, Н. Ганник, І. Козакова, О. Косенчук під SGK розуміють інтегративну якість особистості, що проявляється у сформованості уявлень, ціннісного ставлення та навичок (вмін) соціальної і громадянської поведінки. Вона включає базові знання про соціальні явища, цінності (повага, гідність, патріотизм) та готовність до конструктивної взаємодії [9; 10; 13; 23; 30].

Отже, українські дослідники соціально-громадянської компетентності підкреслюють, що ця компетентність є не лише сумою знань про суспільство, а й готовністю та вмінням діяти, взаємодіяти з іншими, вирішувати проблеми та брати на себе відповідальність. Вони розглядають її як інтегровану від понять «соціальна компетентність» (мотивація спрямована на свідоме накопичення знань та соціального досвіду для подальшого їх застосування в реальному житті [26, с. 104]) та «громадянська компетентність» (сукупність знань, умінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань, за допомогою яких дитина розуміє своє місце в суспільстві, відчуває відповідальність за себе й свої дії, усвідомлює себе громадянином, відповідальним за країну [37]).

Згідно з БКДО, соціально-громадянська компетентність дитини старшого дошкільного віку охоплює три основні компоненти [3, с. 16–17]:

1. Емоційно-ціннісне ставлення:

– дитина повинна усвідомити себе як члена сім'ї та дитячого колективу, вміти проявляти емпатію, повагу та толерантність до інших;

– у дітей формується почуття любові до Батьківщини, інтерес до її традицій, символів та культури. Це включає уявлення про рідну мову, національні свята, державну символіку;

– дитина починає усвідомлювати, що вона є частиною великого світу, де існують різні культури та народи.

2. Сформованість знань, що включає:

– знання про себе (ім'я, вік, стать, свої особливості);
 – знання про сім'ю та рід (імена родичів, родинні зв'язки, сімейні традиції);
 – знання про суспільство (правила поведінки в громадських місцях, норми спілкування).

– знання про свою країну (назва, столиця, державні символи (прапор, герб, гімн));

– знання про права та обов'язки (елементарні уявлення про свої права (на гру, на відпочинок) та обов'язки (допомагати дорослим, поважати старших)).

3. Здатність до активного впровадження набутого досвіду (навички):

– співпраця (вміння працювати в команді, допомагати іншим, ділитися);
 – вирішення конфліктів (здатність домовлятися, йти на компроміси без агресії);

– відповідальність (дотримання правил, виконання доручень, турбота про інших);

– участь у соціальних подіях (готовність брати участь у спільних справах, спрямованих на покращення життя дитячого колективу або громади) .

Дослідники (Т. Антрощенко, О. Косенчук) виділяють у структурі SGK чотири ключові компоненти:

– Знаннєвий: знання про себе, сім'ю, суспільство, державу, свої права та обов'язки, історію та культуру свого народу.

– Мотиваційно-ціннісний: цілі, мотиви та ціннісні установки, що визначають поведінку дитини.

– Поведінковий: виконання громадянських обов'язків, дотримання моральних і правових норм.

– Особистісний: рефлексія власної діяльності, критичність, відповідальність і толерантність [1; 29].

Таким чином, аналіз літературних джерел щодо визначення основних дефініцій з теми дослідження дозволяє розглядати соціально-громадянську компетентність дітей старшого дошкільного віку як здатність проявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність надавати посильну участь в соціальних подіях, які відбуваються в ЗДО, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя. Встановлено, що в структурі SGK виокремлено чотири основні компоненти:

- знаннєвий, який передбачає систему знань про людину, свою родину, суспільство, країну, про свої права та обов'язки, знання українських традицій, культури, мови тощо;
- мотиваційно-ціннісний: наявність мети, мотивів, потреб, ціннісних установок;
- поведінковий: передбачає здатність виконувати свої громадянські обов'язки, дотримуватись моральних та правових норм суспільства;
- особистісний – здатність критично оцінювати власну діяльність, відповідальне ставитись до своєї діяльності, проявляти терпимість тощо.

1.2. Проблема формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку в поглядах науковців

Фундаментальною частиною базової освіти є формування життєвих компетентностей у дітей дошкільного віку. Серед них важливе місце посідає соціально-громадянська компетентність. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти (БКДО), SGK трактується як здатність дитини:

- проявляти особистісні якості та соціальні почуття (справедливість, чесність, доброту, турботу, повагу до інших, милосердя, тактовність, толерантність, дисциплінованість, самостійність, організованість, впевненість, людяність, спостережливість тощо);
- мати любов до Батьківщини;

– бути готовою до посиленої участі в соціальних подіях у дитячому колективі, громаді та суспільстві, що спрямована на поліпшення спільного життя [3].

Ця компетентність представлена в освітньому напрямі «Дитина в соціумі», що сприяє:

- ціннісному ставленню до себе та інших;
- повазі до культурних надбань українського народу;
- формуванню активної громадянської позиції.

Сформованість цієї компетентності дозволить дитині ціннісно ставитися до себе, своїх прав і прав інших, вона буде мати уявлення про правила і способи міжособистісної взаємодії з членами сім'ї, родиною, іншими людьми, демонструвати вміння дотримуватися цих правил в соціально-громадянському просторі, а також демонструвати ціннісне ставлення та повагу до культурних надбань українського народу, представників різних національних культур, виявляти самостійність у прийнятті оцінних рішень, брати на себе відповідальність, доводити власну думку. Саме таких громадян потребує наше суспільство на даному етапі свого розвитку.

Проблему формування соціально-громадянської компетентності, зокрема в дітей дошкільного віку порушували у своїх працях філософи (Р. Сабатишин, Л. Коробко, П. Масюк та ін.), соціологи (О. Сас, В. Піча та ін.), психологи (Н. Бабій, І. Бех, Т. Дуткевич, Р. Павелків, О. Павленко, О. Шишова та ін.), педагоги (А. Атрощенко, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Козак, І. Козакова, Л. Карнаух, О. Кононко, О. Косенчук, С. Матвієнко, М. Гончарова-Горянська, Т. Поніманська, Т. Піроженко, В. Сухомлинський та ін.). Так, сутність SGK досліджували Т. Атрощенко, М. Гончарова-Горянська, особливостям її формування присвячені праці А. Богуш, Н. Гавриш, О. Косенчук, І. Козакової, Л. Карнаух; психолого-педагогічні чинники розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку виявляла О. Шишова, засоби і методи формування SGK досліджували Л. Тарабасова, С. Матвієнко. Т. Дуткевич, О. Косенчук, О. Павленко, Р. Павелків досліджували вікові особливості

дошкільників, які сприяють формуванню соціально-громадянської компетентності. Зокрема, науковці довели, що в дітей старшого дошкільного віку відбувається перехід від сприймання змісту окремих вчинків до узагальнених понять про гарну поведінку, завдяки цьому вони здатні адекватно оцінити власну поведінку і поведінку оточуючих однолітків і дорослих. Також, діти цього вікового періоду здатні усвідомити своє соціальне «Я», ставлення до себе різних людей, вони прагнуть бути учасником дитячого товариства, посісти в ньому певне місце; вони стали більш самостійніше порівняно із попереднім віковим періодом, вміють налагодити контакти з однолітками, серед них виникають прості форми групової солідарності тощо [18; 29; 38; 42; 65].

Ураховуючи перелічені вікові особливості дітей старшого дошкільного віку, програмою «Українське дошкілля» (освітня лінія «Дитина в соціумі») перед вихователями поставлені такі освітні завдання:

- створювати сприятливі умови для становлення соціально-громадянської компетентності дитини, розвивати в неї емоційну сферу (співчуття, бажання допомогти тим, хто того потребує), обстоювати власні інтереси;

- розширювати уявлення дітей про авторитет, людські чесноти, вчити розуміти інших, враховувати їх думку, не нав'язувати власну, уникати конфліктів тощо;

- виховувати культуру діяльності (вміння планувати, організовувати гру, свою працю, прагнення досягати позитивного результату в діяльності);

- виховувати культуру поведінки в громадських місцях (кінотеатрі, театрі, магазині, бібліотеці, міському транспорті тощо), не допускати випадків вживання грубих слів;

- сприяти розумінню дітьми своїх прав (право на сім'ю, ім'я, житло, харчування, власну думку, захист від фізичного та психологічного насильства, освіти, медичну допомогу, відпочинок), свобод, обов'язків (в будинку, сім'ї, ЗДО тощо), свідомому, відповідальному ставленню до них, вчити поважати права інших людей;

– розвивати пізнавальну активність дітей, прагнення пізнати історію України, її пам’ятки, українські традиції, родинні обереги тощо;

– прищеплювати елементарні трудові навички, пов’язані з народними ремеслами [7, с. 181 – 192]

Для формування СГК необхідно з’ясувати погляди науковців на її сутність, структуру, шляхи та методи формування. О. Кононко, Т. Поніманська, Л. Козак, розглядаючи СГК як інтегративну якість, що виходить за межі простих знань і вмінь, довели, що вона охоплює три взаємопов’язані компоненти: когнітивний (наявність базових уявлень про соціальні явища, події, стосунки, сім’ю, правила міжособистісної взаємодії, знання про Батьківщину, рідний край, державні та народні символи); емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до себе, сім’ї, культурних надбань українського народу, представників інших національностей; стійке емоційне спрямування, бажання пізнавати світ і діяти відповідно до суспільно-моральних норм; формування почуття власної гідності); діяльнісний (вміння дотримуватись правил поведінки в соціальному просторі, ефективно взаємодіяти з однолітками, виражати згоду/незгоду, конструктивно вирішувати конфлікти та відповідати за свої слова й дії) [24; 26; 48].

Отже, до структури соціально-громадянської компетентності входить три основні взаємопов’язані компоненти: емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний. Проаналізуємо погляди науковців на проблему формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку за даними компонентами.

І. Бех науково довів, що когнітивний і діяльнісний компоненти цілком залежать від емоційного компоненту, який визначає рівень сформованості в дітей старшого дошкільного віку системи моральних, гуманістичних цінностей, стійкості оцінювального ставлення і судження [5]. Роль і значення емоцій у формуванні соціально-громадянської компетентності підкреслювали І. Дичківська [56], Т. Дуткевич [18], О. Кононко [25], О. Косенчук [30]; Л. Лохвицька [35], Т. Піроженко [44], С. Русова [53] та інші. Так, О. Косенчук згадала висловлювання А. Валона щодо ролі та значення емоцій у дитячій

психіці, який стверджував, що саме емоції створюють перші зв'язки дитини з її соціальним середовищем і стають основою для формування наміру та розумової здатності. Дитина переживає ситуацію, аналізує її тощо. У психічному розвитку дитини ця практична інтуїція передує здатності розрізнення та порівняння. Вона є першою формою розуміння [30, с. 9]. Т. Дуткевич теж підкреслювала важливість почуттєвої сфери у формуванні SGK, вона стверджувала, що саме почуття надають діям необхідну енергію. Переживання, проходячи через емоційно-почуттєву сферу, сприяють формуванню ставлення дітей до певного об'єкта, поведінки і дій оточуючих [18]. Тобто, емоції можна розглядати як внутрішню систему підкріплення, мотивацію до пізнання та діяльності. Почуття дозволяють дитині виявити своє ставлення до того, що їй подобається чи не подобається, що хвилює, чому вона радіє.

Л. Козак, Л. Федорова своїми дослідженнями довели, що в процесі формування емоційно-ціннісного компоненту соціально-громадянської компетентності ситуативна емоція виконує функцію оцінки. Вони стверджують, що у свідомості дітей старшого дошкільного віку усі об'єкти поділяються на приємні та неприємні, це сприяє формуванню вибіркового ставлення до них, що свідчить про те, що ці оцінки упорядковують вплив зовнішнього світу, за формою вони одномірні, оскільки дитина швидше усвідомлює «яка я», ніж «хто я». Емоційні оцінки збуджують дитячу активність, або, навпаки, гальмують її. Вони мають різний ступень інтенсивності: від емоційного тону відчуттів до усвідомлених оцінок та оцінних дій. Дослідниці зробили висновок про те, що таку емоційно-оцінну поведінку легко зафіксувати на ранніх етапах розвитку дитини незалежно від предметного змісту [24, с. 358].

С. Русова розглядала виховання громадянина в контексті гуманістичних начал, відповідно, серед соціально-громадянських якостей виокремлювала такі: доброту, щирість, толерантність, добросовісність, відповідальність, власну гідність, негативне ставлення до фальші та цинізму. Вона наголошувала: «для морального виховання старший дошкільний вік є основою, ґрунтом, на якому закладаються підвалини особистості, її громадянської вартості» [53, с. 11].

Науковцями (О. Кононко, А. Січкач, Т. Поніманська, Л. Лохвицька та ін.) доведено, що моральні почуття проходять такі стадії розвитку: емоційний відгук, сприймання почуттів оточуючих людей, співчуття, переживання почуттів з іншими людьми, тому формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку треба починати з розвитку емоційної сфери дітей. Головна умова формування емоційно-ціннісного компоненту SGK – це взаємодія дорослого і дитини, позитивна емоційна привабливість, яка походить від дорослого. Якщо цей контакт порушити, то дитина стає безпомічною у засвоєнні предметного змісту оскільки її емоційне реагування знижується [25; 36; 48; 53].

О. Кононко досліджувала психологічні особливості формування SGK. Вона довела, що формуванню емоційно-ціннісного компоненту в дітей старшого дошкільного віку сприяє те, що їх почуття стають більш стійкими. У них з'являються улюблені друзі, місця, де діти люблять проводити час, вони встановлюють схожість та відмінність з близькими їм людьми (батьками, братами, сестрами тощо). Дошкільнята відчують почуття радості, гордості за вчинки інших, вони «копіюють» поведінку, манери людини, на яку хочуть бути схожими. Така ідентифікація, на думку О. Кононко, розвиває у дітей уміння розуміти і поділяти переживання інших, продумувати і планувати стосунки з рідними [26]. Р. Павелків відмітив суттєву зміну ролі емоцій дітей старшого дошкільного віку, яка полягає в перетворенні в суб'єкти емоційних переживань. Він довів, що на формування цих процесів значний вплив оказують не лише близькі дітям люди, а й персонажі літературних творів, улюблених мультфільмів, поведінку яких вони апробують у своїх діях, вчинках, доки їх почуття не стають стабільними. Завдяки цим почуттям у дошкільнят виникають певні моральні орієнтири, стабілізуються цінності тощо, що, у свою чергу, сприяє формуванню довільної поведінки з її фінальністю, результативністю, завершеністю [41]. Ці зміни, які відбуваються у психічному розвитку дітей старшого дошкільного віку, Р. Павелків визначив як специфіку даного вікового періоду.

Т. Атрощенко, досліджуючи структуру SGK виокремила основні її функції:

- інформативну, що відповідає за отримані знання про способи діяльності в соціальному середовищі,
- атитюдну (відповідає за формування об'єктивно-ціннісних орієнтацій, спрямованих на соціально-прийнятні норми поведінки та вчинки у суспільстві;
- життєво-футурологічну, відображає здатність дошкільників проектувати власні дії та передбачати наслідки своєї поведінки;
- рефлексивну – здатність робити самоаналіз та самооцінку своєї діяльності;
- комунікативну – вміння дитини ефективно взаємодіяти з іншими людьми (дорослими, однолітками), тваринами тощо;
- діяльнісну – здатність практично реалізувати набутий досвід [1].

А. Богущ, Л. Варяниця, Н. Гавриш досліджували основні характеристики процесу формування соціально-громадянської компетентності, а саме [8]:

- адаптація (приспосовування дитини до соціального середовища і часткове пристосовування громадського суспільства до неї);
- соціальна роль – ознайомлення дошкільника з суспільно прийнятою моделлю поведінки у громадянському суспільстві (соціальна позиція особистості в системі соціальних або міжособистісних відносин);
- соціальний статус – ознайомлення з нормативними зразками поведінки у суспільстві, відповідними правами й обов'язками);
- соціальні норми – ознайомлення зі стандартами діяльності та правилами культурної поведінки у суспільстві;
- моральні норми – толерантна поведінка, які ґрунтуються на прийнятих у громадському суспільстві поглядах на добро і зло;
- соціальні настановлення – суб'єктивна орієнтації на суспільні цінності;
- соціальна поведінка в громадському суспільстві;
- цінності – що саме цінує дитина;
- ціннісні орієнтації – на що спрямовані інтереси дошкільнят;

- соціально-громадянська свідомість – показує як дитина відображає соціальну дійсність;
- соціально-громадянський досвід – показує, що дитина засвоїла з попереднього розвитку суспільства;
- соціальні відносини – показує як дитина ставиться до представників певних соціальних груп;
- фактори формування SGK (зовнішні умови, що впливають на дітей старшого дошкільного віку в процесі формування соціально-громадянської компетентності);
- агенти формування SGK (особи, які оказують певний вплив на формування ціннісних орієнтацій, уявлень про Батьківщину, її традиції, мову тощо);
- способи соціалізації відображають взаємодію дитини з середовищем [8].

Виділивши і дослідивши перелічені вище основні характеристики, дослідниці наголосили на тому, що, у процесі виховання дитина опановує соціально-значущими знаннями, нормами поведінки, цінностями, які слугують важливими компонентами формування SGK [8].

Процес формування соціально-громадянської компетентності досить тривалий, але розгортається він послідовно, відповідно психофізіологічного потенціалу дитини. Згідно з поглядами О. Косенчук, процес формування SGK відбувається в чотири етапи [30]:

- соціальна адаптація (особистість пристосовується до мінливих соціокультурних умов), яка звичайно протікає в активній формі (людина активно взаємодіє із соціальним довкіллям) чи пасивній (людина не намагається впливати на оточення);
- соціальна ідентифікація (особистість залучається до системи суспільно-громадянських відносин: усвідомлює свою належність до тої чи іншої соціальної групи, роль у спільних актах життєактивності, отримує певний соціально-громадянський статус);

- індивідуалізація (у особистості формуються такі якості та риси характеру, що роблять його корисним для суспільства);
- персоніфікація (самовизначення та самоствердження особистості в суспільстві). Цей етап, на думку О. Косенчук, найважливіший, оскільки на ньому своєю поведінкою людина намагається відтворити та перетворити умови життєдіяльності, його діяльність спрямована на соціальний розвиток, індивідуальне становлення та самореалізацію.

Т. Поніманська довела, що у дітей дошкільного віку перша фаза формування соціально-громадянської компетентності відбувається у процесі виховання в сім'ї [48]. На її думку, сім'я – перше та найважливіше середовище, де дитина налагоджує емоційні зв'язки з близькими людьми. Дослідниця стверджувала, що саме в родині закладаються основи соціально-громадянського досвіду, адже дитина має змогу спостерігати за поведінкою батьків у природних, невимушених обставинах. Взаємодія з людьми різного віку та досвіду сприяє її плавному входженню в реальне життя. Емоційно насичені стосунки з батьками відіграють важливу роль у набутті необхідних соціальних навичок.

Друга фаза формування соціально-громадянської компетентності, за її переконанням, відбувається в ЗДО, де формуються зв'язки за межами сім'ї. ЗДО стає тим середовищем, де дитина вперше активно взаємодіє з однолітками та новими дорослими. На відміну від сімейного кола, ЗДО значно розширює коло спілкування, представляючи взаємини людей у виховному контексті. Це дозволяє дитині набувати важливого суспільного досвіду, вчитися працювати в колективі та брати участь у різних видах діяльності [48].

У процесі формування SGK О. Кононко, Т. Поніманська, О. Косенчук підкресливали важливість взаємодії батьків та вихователів, стверджуючи, що дорослі створюють виховний простір, де дитина відчуває себе впевнено, захищено, і вчиться долати як позитивні, так і негативні переживання. Дорослий стає не тільки джерелом знань і моральних цінностей, а й безпосереднім організатором виховного процесу. Вони стверджують, що саме специфіка дошкільного закладу полегшує процес входження дитини у світ соціально-

громадянських відносин, допомагаючи їй соціалізуватися та розвивати індивідуальність [26; 30; 47].

О. Стаєнна у статті «Громадянське виховання дітей старшого дошкільного віку як педагогічна проблема» розглянула законодавчі акти України, які створюють правові основи для формування соціально-громадянської компетентності, підтвердила її державну важливість. Дослідниця вважає, що головна педагогічна проблема формування SGK полягає в необхідності вирішення завдань сучасного громадянського виховання шляхом синтезу сучасних вимог та історичних надбань, а також у визначенні ефективних методик для формування цієї компетентності саме у старшому дошкільному віці [58].

Спираючись на вимоги Базового компоненту дошкільної освіти щодо формування соціально-громадянської компетентності, О. Косенчук, Т. Поніманська визначили такі головні завдання: збагачувати знання дітей про пріоритети загальнолюдських цінностей (справедливість, чесність, повагу, доброту тощо), створювати сприятливі умови для становлення соціально-громадянської компетентності дитини, розвивати в неї соціальні емоції, вміння обстоювати власні інтереси; збагачувати їх досвід спілкування з людьми різного віку, статі; вчити розуміти інших та враховувати чужу думку; виховувати культуру діяльності: вміння планувати, організовувати гру, заняття своєю працею; виховувати культуру поведінки у громадських місцях тощо [3; 30; 48].

Низка дослідників з'ясувала сучасні технології, методи та методичні прийоми формування соціально-громадянської компетентності. Зокрема, М. Гончарова-Горянська, Л. Козак, Л. Кулакова, Л. Тарабасова та інші пропонують використовувати мультимедійні технології, а саме: мультимедійні презентації, мультиплікаційні фільми, мультимедійні тренажери, електронні освітні ігрові ресурси. Л. Козак підкреслила, що ігрова діяльність, збагачена комп'ютерними засобами, сприяє виникненню важливих психічних новоутворень у дошкільників (теоретичного мислення, уяви, здатності до прогнозування та проєктних якостей мислення), вольових якостей (самостійності, зосередженості, посидючості, цілеспрямованості), діти

набувають досвіду цілепокладання, планування, контролю й оцінювання власної діяльності [24].

С. Матвієнко, Т. Піроженко, Т. Поніманська та інші з метою формування SGK рекомендують використовувати словесні методи (розповідь, бесіда, пояснення) для обговорення соціальних ситуацій, норм, правил поведінки; практичні методи (соціально-рольові ігри, моделювання ситуацій, проєктна, дослідно-пошукова діяльність тощо) для відпрацювання навичок спілкування, вирішення конфліктів, емпатії [38; 45; 47]. Педагоги і методисти пропонують здійснювати інтеграцію різних форм роботи, спрямованих на набуття соціально-громадянського досвіду [8; 14; 32; 38; 47]:

- метод проєктів. Залучення дітей до реалізації короткострокових або довгострокових проєктів соціальної спрямованості («Ми допомагаємо птахам», «Чистота мого міста»);

- екскурсії та спостереження з наступним обговоренням побаченого допомагають розширити уявлення про соціум та його функціонування;

- трудова діяльність (догляд за рослинами, чергування, спільне прибирання) формує відповідальність, взаємодопомогу та усвідомлення себе частиною колективу.

А. Богущ, Л. Козак з метою формування ідентичності та поваги до культури запропонували використовувати народні ігри, свята, обряди [9; 24]; Г. Беленька рекомендує використовувати командні рухливі ігри для формування таких соціальних навичок у дітей як вміння взаємодіяти, дотримуватися черги, правил та ролей [10]. Роль гри у процесі формування соціально-громадянської компетентності також підкреслюють О. Косенчук, Л. Куземко, Н. Кудикіна, Л. Лохвицька, С. Матвієнко Т. Піроженко, Т. Поніманська та інші. Автори стверджують, що ігрова діяльність займає особливе місце у формуванні соціально-громадянської компетентності. Гра історично використовувалася як основний засіб соціальної інтеграції, дозволяючи дітям невимушено пізнати себе і навколишній світ та органічно увійти до нього. Через ігрове наслідування та рольове перевтілення дитина знайомиться з нормами і моделями поведінки

дорослих і дітей, які стають зразками для її власної поведінки. У грі дитина набуває основних навичок соціальної компетентності, необхідних для розвитку взаємодії з навколишнім світом [28; 31; 36; 45].

А. Богуш, Т. Поніманська вивчали вплив художніх творів на формування соціально-громадянської компетентності. Вони довели, що читання казок, оповідань та віршів із соціально-моральним змістом з подальшим їх обговоренням спонукає дітей аналізувати вчинки літературних персонажів, формуванню моральних оцінок. А створення та розв'язання проблемних ситуацій за змістом твору спонукає дошкільнят до самостійного вибору правильної поведінки [8; 48].

Отже, сучасні дослідники з'ясували сутність соціально-громадянської компетентності, виокремили та описали її основні компоненти, функції, охарактеризували етапи та методи формування. Педагоги та психологи стверджують, що для успішного формування соціально-громадянської компетентності необхідна активна, діяльнісна освіта, де дитина не лише отримує знання, а й має можливість їх застосувати на практиці. У цьому випадку ігровій діяльності належить провідне місце. З'ясуємо особливості формування SGK у старших дошкільників під час гри.

1.3. Особливості формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку під час гри

Особливе місце у формуванні соціально-громадянської компетентності займає ігрова діяльність, оскільки вона є провідним видом діяльності дітей цього віку. Крім того, через гру відбувається особистісно орієнтована взаємодія між дитиною та дорослим, що є важливою умовою формування SGK [18; 33]. Гра стимулює творчу активність дітей, формує у них навички соціальної поведінки. Ігрова діяльність продуктивно використовується в освіті та вихованні дошкільників протягом всієї історії педагогіки, вона дозволяє дітям легко і невимушено пізнати себе і навколишній світ, органічно увійти до нього [12].

Вплив гри на формування навичок соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку полягає в тому, що, завдяки ігровому наслідуванню і рольовому перевтіленню вони ознайомлюються з нормами і моделями поведінки і взаємин дітей і дорослих, які стають зразками для його власної поведінки. Під час гри діти набувають основних навичок соціальної компетентності, необхідних для встановлення контакту та розвитку взаємодії з навколишнім світом [28].

О. Гріднєва стверджує, що під час гри дитина:

- моделює відносини в наочно-дійовій формі й починає краще в них орієнтуватися;

- долає особистісний егоцентризм, краще усвідомлює себе, у неї зростає впевненість у собі й здатність спілкуватися;

- формує реальні стосунки співпраці з однолітками, набуває позитивний досвід спільних дій;

- поетапно засвоює нові способи поведінки у проблемних ситуаціях [15].

На думку, О. Косенчук, Л. Куземко, І. Печенко, в процесі формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку під час гри необхідно дотримуватись певних педагогічних умов. Авторки виокремили організаційно-педагогічні, змістово-методичні, психологічні умови. До організаційно-педагогічних умов вони віднесли [28; 43]:

- *цілеспрямоване планування*, що полягає в інтеграції елементів соціально-громадянського виховання у зміст різних видів ігор (сюжетно-рольові, дидактичні, рухливі). Вихователю треба чітко визначати, яку саме якість треба сформувати під час гри (наприклад, «дотримання суспільних правил», «вольову якість», «самостійність», «чуйність» тощо);

- *створення розвивального ігрового середовища* (підготовка необхідних атрибутів для проведення соціальних ігор «Сім'я», «Лікарня», «Пошта», «Бібліотека», «Зоопарк», «Школа» тощо для стимулювання дошкільнят до самостійного розгортання соціально значущих сюжетів гри);

– *опосередковане керівництво грою*. Дорослий виступає як ігровий партнер або консультант, а не як суворий керівник. Він лише стежить за дотриманням дітьми сюжету гри, підтримує їх ініціативу тощо;

– *актуалізація життєвого досвіду*. Проведення перед грою попередньої роботи (бесіди, екскурсії, читання літератури тощо), щоб діти мали уявлення про ті соціальні ролі та ситуації, які вони будуть моделювати.

До змістово-методичних умов І. Печенко віднесла [43]:

– моральну наповненість сюжету. Сюжет гри повинен містити взаємодопомогу, співпрацю, розв’язання конфліктів, вияв справедливості;

– використання проблемних ігрових ситуацій (гра містить елементи, які потребують від учасників спільного обговорення та прийняття певного рішення, що сприяє набуттю навичок громадянського діалогу);

– інтеграцію національного компонента (активне використання народних ігор та елементів національної культури та символіки, що сприяє формуванню національної самосвідомості та патріотичних почуттів);

– стимулювання рольової рефлексії, що передбачає заохочення дітей до обговорення гри після її завершення для їм кращого усвідомлення соціальних норм поведінки.

Щоб забезпечити емоційний комфорт та мотивацію дитини під час гри, треба дотримуватись психологічних умов, а саме:

– створити атмосферу довіри та безпеки, щоб дитина почувалася вільно у виборі ролі та висловленні думок, не боялась критики чи осуду за «неправильну» гру;

– підтримувати ігрову ініціативу дітей, заохочувати самостійний вибір сюжетів та ролей, адже соціально-громадянська компетентність формується краще, коли дитина відчуває себе суб’єктом, а не об’єктом виховання;

– емоційно підкріплювати прояв дітьми в грі позитивних громадянських якостей (ввічливість, допомога, дотримання слова тощо) [28].

Освітній процес в закладі дошкільної освіти будується на використанні трьох основних видів ігор (дидактичних, рухливих, сюжетно-рольових), кожен із яких виконує свою специфічну функцію [38]:

- дидактичні ігри (особливо словесні) слугують інструментом для закріплення знань і розвитку комунікативних та розумових навичок;
- рухливі ігри слугують засобом національно-патріотичного виховання, передачі традицій та розвитку емоційної сфери;
- сюжетно-рольові ігри найбільш значущі для емоційного занурення та соціального пізнання світу в його цілісності, формуючи основи особистих якостей і громадянських почуттів.

Ефективність використання сюжетно-рольових ігор в процесі формування соціально-громадянської компетентності підтверджена науковими працями Т. Поніманської, О. Косенчук, Н. Кудикіної, С. Матвієнко та іншими. Саме сюжетно-рольова гра, на погляд О. Косенчук, є провідним методом формування SGK, оскільки у грі дитина опановує соціальні ролі та відтворює моделі соціальних взаємин, вчиться домовлятися, виражати згоду чи незгоду, приймати рішення, ділитися, вибачатися та пробачати, розробляти правила гри, дотримуватися їх і нести відповідальність за порушення [28]. Т. Поніманська зазначала, що сюжетно-рольова гра дозволяє дитині [48]:

- брати на себе соціальні ролі (роль члена сім'ї, громадянина тощо) та засвоювати моделі загальноприйнятої в суспільстві поведінки;
- моделювати соціальні ситуації та вчитися розв'язувати конфлікти, домовлятися з однолітками, що сприяє формуванню досвіду співпраці.
- дотримуватися правил і домовленостей, що є основою для розуміння правових норм;
- вирішувати конфлікти мирним шляхом, шукаючи компроміси;
- проявляти ініціативу та лідерські якості;
- розвивати емпатію та комунікативні навички через емоційне переживання взятої на себе ролі;
- відчувати свою приналежність до певної групи (команди, колективу).

Т. Піроженко підкреслювала роль дидактичної гри в процесі формування SGK. Дидактична гра – це гра, яка одночасно поєднує навчальний та ігровий компоненти, де вихователь навчає, граючи, а діти навчаються, граючись [45]. Дослідниця стверджувала, що дидактична гра сприяє розвитку навичок слухати та давати відповіді на запитання вихователя. Основну мету словесних ігор вона вбачала в закріпленні знань із соціально-громадського виховання та навчання правильного формулювання думки. Під час проведення дидактичних ігор на сортування, класифікацію, вивчення прав та обов'язків дитини вихованці закріплюють знання про соціальні норми, правила поведінки в суспільстві, державні символи та національні цінності [45].

Г. Беленька для формування соціально-громадянської компетентності запропонувала використовувати народні українські ігри – традиційні ігри, які передаються від покоління до покоління і зберігаються в народі. Народні ігри відображають характер, почуття, побут, звичаї та традиції українського народу. Граючись у народні ігри, діти вчаться спілкуватись, співпрацювати та виконувати правила, що сприяє розвитку соціальних навичок та емоційного інтелекту, здатності до самовираження тощо [10].

Л. Тарабасова підкреслює виховне значення народних ігор. Вона стверджує, що народні ігри є джерелом радісних емоцій, криницею знань, естафетою традицій поколінь та могутнім засобом виховного впливу. Крім того, народні ігри розвивають комунікативні та соціальні навички, виховують вміння співпрацювати та допомагати один одному, формують у дітей готовності до соціальної взаємодії, зокрема, до колективної діяльності [65].

Узагальнимо погляди науковців щодо впливу ігрових технологій на процес формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку (табл. 1.1).

**Вплив ігрових технологій на процес формування соціально-
громадянської компетентності**

<i>Ігрова технологія</i>	<i>Назва гри та особливості її використання</i>	<i>Вплив на формування SGK</i>
Сюжетно-рольові ігри	«Сім'я», «Магазин», «Лікарня», «Школа», «Зоопарк» тощо. Діти приймають і виконують соціальні ролі, дотримуючись їхніх функцій та норм поведінки	Формування соціальної відповідальності, розуміння професійних функцій та взаємозалежності в суспільстві. Розвиток навичок співпраці та діалогу.
Дидактичні ігри	Ігри з правилами, картками, лото на теми: «Моя країна», «Правила дорожнього руху», «Права дитини», «Національні символи»	Формування елементарних уявлень про громадянські та соціальні норми, символіку, етнічну культуру та правову свідомість
Рухливі народні ігри	«Подоланочка», «А ми просо сіяли», ігри-лічилки.	Виховання національної свідомості, патріотичних почуттів, поваги до етнокультурної спадщини та вміння підкорятися правилам колективної взаємодії
Ігри-драматизації	Розігрування ситуацій з казок або життєвих історій, де герої стикаються з моральним вибором (справедливість, чесність, доброта).	Розвиток емпатії, моральних почуттів та вміння оцінювати соціальну поведінку з позиції норм.

Як бачимо, ігри соціально-громадянського змісту дозволяють дітям легко та природно опанувати навичками взаємодії одне з одним та суспільством. Ігри допомагають дошкільнятам засвоїти загальноприйняті в суспільстві правила та норми поведінки, орієнтуватись у своїх правах та обов'язках, навчають емпатії тощо.

Особливості формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку під час гри можна представити формуванням трьох

складових (соціальної, громадянської, методичної). Формування соціальної складової відображає формування навичок взаємодії, емпатії та соціальної адаптації (таблиця 1.2), формування громадянської складової включає розуміння правил співжиття, патріотичні почуття та повагу до культури (таблиця 1.3). Методична складова відображає методи та методичні прийоми формування SGK у дітей під час гри.

Таблиця 1.2

Формування соціальної складової SGK у дітей старшого дошкільного віку під час гри

<i>Особливість</i>	<i>Як реалізується в грі</i>	<i>Значення для компетентності</i>
Прийняття та дотримання ролі	Діти виконують ролі «лікаря», «вчителя», «продавця» «маму» тощо.	Формується розуміння соціальних функцій, відповідальності та очікувань суспільства.
Узгодження дій та інтересів	Спільне планування сюжету, розподіл ігрового матеріалу, спільне будівництво.	Навчання співпраці, компромісу та спільного прийняття рішень.
Емоційна регуляція	Вирішення конфліктів, які виникають через ролі чи правила, в ігровій формі.	Розвиток емпатії, вміння визнавати почуття інших та керувати власними емоціями під час взаємодії.

Таблиця 1.3

Формування громадянської складової SGK в дітей старшого дошкільного віку під час гри

<i>Особливість</i>	<i>Як реалізується в грі</i>	<i>Значення для компетентності</i>
Освоєння правил	Дотримання правил рухливих ігор («Квач», «Зайчик») або встановлених обмежень у сюжетній грі.	Формування розуміння, що правила – це невід’ємна частина будь-якої спільноти, які забезпечують у ньому порядок та справедливість.

Етнічна/Національна ідентичність	Використання елементів народних ігор (заклички, пісеньки), розігрування національних свят, використання національних іграшок/костюмів	Формування почуття приналежності до українського народу, повага до культурної спадщини.
Модель «державних» інститутів	Гра в «Пошту», «Банкір», «Школу», «Поліцію».	Первинне усвідомлення структури суспільства та ролі певних інститутів у житті громади.

Методична складова формування СГК у дітей старшого дошкільного віку під час гри:

– проблемні ігрові ситуації. Педагог створює ситуації, де діти мають обговорити та самостійно знайти вихід із неї;

– рольові діалоги. Заохочення дошкільників до проговорення своїх почуттів та потреб у ролі («Я – поліцейський. Мені треба забезпечити порядок у місті. Я не можу сваритися»);

– ігри-драматизації. Розігрування сюжетів казок чи оповідань морального змісту (виховання доброти, справедливості, допомоги тощо).

Отже, ігрові технології перетворюють абстрактні поняття про суспільство та правила загальноприйнятої поведінки на особистий досвід дошкільника.

Висновки до 1 розділу

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що пріоритетним завданням сучасної дошкільної освіти є виховання активного, відповідального та свідомого громадянина, здатного ефективно взаємодіяти в суспільстві, відстоювати свої права та поважати права інших. Це зумовлено швидким технічним розвитком країни, євроінтеграцією та модернізацією освітньої системи з урахуванням європейського досвіду. Саме тому СГК включена як

ключова компетентність до освітнього напрямку «Дитина в соціумі» Базового компонента дошкільної освіти.

Аналіз літературних джерел дозволив визначити основні дефініції з теми дослідження. Встановлено, що соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку – це інтегративна якість, що виходить за межі простих знань і вмінь, охоплюючи когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти, причому емоційний компонент є визначальним для формування цілісної системи моральних цінностей.

Формуванню соціально-громадянської компетентності сприяють вікові особливості дітей старшого дошкільного віку, а саме: адекватне оцінювання власної поведінки та поведінки оточуючих однолітків і дорослих, усвідомлення свого соціального «Я», ставлення до себе різних людей, прагнення бути учасником дитячого товариства, посісти в ньому певне місце.

Таким чином, аналіз літературних джерел переконливо доводить, що соціально-громадянська компетентність є фундаментальною та інтегративною якістю особистості, формування якої необхідно починати в дошкільному віці згідно з вимогами модернізації української освіти та євроінтеграції.

Виховання свідомого громадянина не обмежується передачею знань (як у «педагогіці знань»), а вимагає «педагогіки розвитку», що фокусується на готовності діяти, внутрішній мотивації (гідності, самоствердженні) та ціннісно-наповнених якостях.

Соціально-громадянська компетентність формується через єдність знань про суспільство/Батьківщину, глибокого емоційно-ціннісного ставлення (патріотизм, гідність, відповідальність) та практичної, діяльнісної готовності до конструктивної взаємодії та участі у спільному житті.

Ефективним засобом формування СГК є гра – провідний вид діяльності дітей старшого дошкільного віку. Ігри перетворюють абстрактні поняття про суспільство та правила загальноприйнятої поведінки на особистий досвід дошкільника, забезпечують перехід дошкільника від індивідуальної адаптації до активної, свідомої та відповідальної участі в суспільному житті, оскільки:

– гра є основним механізмом соціально-адаптивного рівня компетентності, де через наслідування та практику діти освоюють необхідні способи дій;

– гра об'єднує знання, переживання та вчинки, що відповідає визначенню компетентності як інтегративної якості;

– ігри, спрямовані на спільну діяльність, формують готовність дітей до посильної участі в соціальних подіях, що є прямою вимогою Базового компоненту дошкільної освіти до SGK.

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА СИСТЕМА РОБОТИ З ВИКОРИСТАННЯ ГРИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку

На даному етапі дослідження передбачено визначити критерії, показники і рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку; дібрати діагностичні методи, відповідно до мети дослідження і вікових особливостей старших дошкільників.

Для визначення критеріїв та їх показників ми спирались на праці психологів і педагогів, які досліджували проблему розвитку і виховання особистості дитини дошкільного віку (І. Бех [4] А. Богуш [9], Н. Ганник [13], О. Кононко [25; 26], О. Косенчук [28; 29], О. Лаврик [34], Л. Лохвицька [36], Т. Поніманська [46; 48; 56], В. Сухомлинського [61; 62] та ін.); психолого-педагогічні дослідження останніх років (Н. Бабій [2], І. Бех [5; 6], А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш [8], Л. Карнаух [22], Л. Козак, Л. Федорова [24], Т. Піроженко [44; 45] та ін.), зміст Базового компонента дошкільної освіти [3]. Ми виділи емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий критерії з відповідними показниками:

Емоційно-ціннісний критерій дозволяє виявити інтерес дитини до загальнолюдських (повага і любов до батьків, держави, Батьківщини тощо), громадянських цінностей (обов'язки перед іншими людьми, повага їх прав, честі, гідності), цінностей спілкування, діяльності (самостійність, відповідальність, працелюбство, людяність, справедливість тощо); зацікавленість культурою українського народу, мовою, звичаями, традиціями; прояви позитивних емоцій

на власну участь та участь інших у різні видах діяльності (співпереживає, співчуває, оптимістично ставиться до труднощів, визначає шляхи їх подолання).

Когнітивний критерій дозволяє виявити обізнаність дитини про місце кожної людини в соціальному середовищі, про себе як члена суспільства, про сім'ю, родину Батьківщину, знання про державні та національні символи, звичаїв, традицій сім'ї та українського народу, усвідомлення необхідності дотримання соціальних норм моралі розуміє переваги розв'язання конфліктів мирним шляхом.

Діяльнісно-поведінковий критерій дозволяє простежити здатність дитини дотримуватись елементарних навичок емоційної саморегуляції, виражати вербально і невербально свої почуття, враховувати емоційний стан співрозмовника, дотримуватись соціальних норм і правил поведінки у щоденній життєдіяльності, уміння домовлятися з іншими в конфліктних ситуаціях, уміння висловлювати власну думку та приймати думку іншого, пропонувати ідеї для гри, брати участь у заходах соціально-громадянського напрямку.

Відповідно до обраних критеріїв були визначені три рівні (низький, середній, високий) сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Характеристика рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку

Рівні	Показники
1	2
Високий	Дитина виявляє стійкий, глибокий інтерес до загальнолюдських, громадянських цінностей та цінностей діяльності (людяність, справедливість, відповідальність), активно цікавиться культурою, мовою, звичаями, традиціями українського народу; яскраво виражає позитивні емоції на власну участь та участь інших у різних видах діяльності (активно співпереживає, оптимістично ставиться до

	<p>труднощів, самостійно визначає шляхи їх подолання); дитина демонструє глибоку обізнаність про місце людини в соціальному середовищі, про себе як члена суспільства, сім'ю, родину, Батьківщину; вільно володіє знаннями про державні та національні символи, звичаї, традиції українського народу; усвідомлює необхідність дотримання соціальних норм моралі та обґрунтовує переваги мирного розв'язання конфліктів; дитина демонструє навички емоційної саморегуляції, вільно виражає свої почуття, завжди враховує емоційний стан співрозмовника; постійно дотримується соціальних норм і правил поведінки, самостійно і конструктивно домовляється в конфліктних ситуаціях; активно висловлює власну думку та з повагою приймає думку іншого, ініціативно пропонує ідеї для гри та бере участь у заходах, які проводяться в ЗДО.</p>
Середній	<p>Дитина виявляє ситуативний (вибірковий) інтерес до загальнолюдських та громадянських цінностей; розуміє їх важливість, але не завжди демонструє стійку мотивацію; проявляє інтерес до культури, мови, звичаїв українського народу за підтримки дорослого; не досить яскраво проявляє позитивні емоції на власну участь та участь інших у різних видах діяльності (співчуває, але може потребувати підтримки дорослого для визначення шляхів подолання труднощів); дитина демонструє загальну обізнаність про своє місце в суспільстві, сім'ю, Батьківщину; знає державні та національні символи, звичаї, традиції українського народу, але може потребувати уточнень або додаткових запитань; розуміє, що потрібно дотримуватись соціальних норм і переваг мирного розв'язання конфліктів, але не завжди може пояснити чому; дитина здебільшого дотримується навичок емоційної саморегуляції, може виражати почуття, але іноді забуває</p>

	<p>враховувати емоційний стан співрозмовника; дотримується соціальних норм і правил під контролем дорослого або в знайомих ситуаціях; вміє домовлятися в конфліктних ситуаціях за незначної допомоги дорослого; висловлює власну думку, але не завжди толерантно приймає думку іншого; не завжди бере участь у запропонованих заходах в ЗДО.</p>
Низький	<p>Дитина виявляє слабкий, епізодичний інтерес до загальнолюдських та громадянських цінностей; байдуже ставиться до культури, мови, звичаїв українського народу; емоційні прояви часто залежать від зовнішніх обставин; може не співпереживати, зневірюється при труднощах, не здатна самотійно визначити шляхи їх подолання; дитина демонструє фрагментарну, поверхову обізнаність про себе, сім'ю, суспільство; плутає або не знає державні чи національні символи, звичаї, традиції українського народу; має слабе розуміння соціальних норм моралі, не завжди розуміє необхідність мирного шляху розв'язання конфліктів; дитина не дотримується навичок емоційної саморегуляції, іноді не може вербально виразити почуття, переважно не враховує стан співрозмовника; часто порушує соціальні норми і правила, не вміє домовлятися в конфліктних ситуаціях, схильна до суперечок чи ігнорування; пасивно висловлює свою думку, не приймає думку іншого; уникає участі в заходах, які проводяться в ЗДО.</p>

З метою вивчення стану роботи з формування соціально-громадянської компетентності в ЗДО та визначення рівнів її сформованості в дітей старшого дошкільного віку дібрано такі діагностичні методи: анкетування вихователів, цілеспрямовані бесіди з дітьми, спостереження, дидактичні ігри, творчі завдання, ситуаційні завдання тощо.

Співвіднесення діагностичних методів і показників обраних критеріїв представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Методи виявлення рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку за обраними критеріями

Критерії	Показники	Діагностичні методи і методики
Емоційно-ціннісний	Інтерес до загальнолюдських, громадянських цінностей та цінностей діяльності (людяність, справедливість, відповідальність)	Розв'язання ситуаційних завдань
	Інтерес до культури, мови, звичаїв, традицій українського народу	Спостереження за дітьми в українському куточку
	Прояв позитивних емоцій на власну участь та участь інших у різних видах діяльності (активно співпереживає, оптимістично ставиться до труднощів, самостійно визначає шляхи їх подолання)	Спостереження за дитиною під час конструювання
Когнітивний	Розуміння загальнолюдських, громадянських цінностей та цінностей діяльності (людяність, справедливість, відповідальність)	Кейс-метод
	Обізнаність про місце людини в соціальному середовищі, про	Бесіда-класифікація «Мій соціальний світ»

	себе як члена суспільства, сім'ю, родину, Батьківщину	
	Знання державних та національних символів, звичаїв, традицій українського народу	Метод «Незакінчені речення»
	Усвідомлення необхідності дотримання соціальних норм моралі та обґрунтування переваги мирного розв'язання конфліктів	Гра-ділема «Охоронець правил»
Діяльнісно-поведінковий	Навички емоційної саморегуляції, вміння виражати свої почуття, враховувати емоційний стан співрозмовника; вміння самостійно і конструктивно домовлятися в конфліктних ситуаціях	Спостереження за дитиною під час спільної діяльності (конструювання)
	Дотримання соціальних норм і правил поведінки	Спостереження під час колективного малювання
	Вміння активно висловлювати власну думку та з повагою приймати думку іншого	Дидактична гра «Згідний / незгідний»
	Включення української мови, атрибутів та звичаїв у сюжетно-рольову гру без прямого керівництва дорослого, демонстрування ініціативності, активності під час гри	Організація ігрової діяльності в українській оселі.

	Демонстрування ініціативності, активності та бажання брати участь у різних видах діяльності, які проводяться в ЗДО.	Спостереження «Ініціатива та лідерство в діяльності»
--	---	--

Обрані діагностичні методики прогнозують отримання конкретної інформації щодо рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності за обраними показниками.

Анкетування вихователів проводиться з метою отримання інформації щодо їх фахової готовності до формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Діагностичні бесіди (бесіда-гра, етична бесіда, бесіда-класифікація) використовуються для отримання інформації щодо сформованості у дошкільників знань за показниками когнітивного та емоційно-ціннісного критеріїв.

Педагогічні спостереження спрямовані на отримання інформації, щодо дотримання дитиною соціальних норм і правил поведінки, її ініціативності, активності в іграх і заходах, які проводяться в ЗДО.

Колективне малювання дає можливість простежити вміння дитини самостійно і конструктивно домовлятися в конфліктних ситуаціях, дотримуватись прийнятих правил.

Ігрові проблемні ситуації дозволяють виявити навички дитини до емоційної саморегуляції, вміння виражати свої почуття, враховувати емоційний стан співрозмовника тощо.

Наводимо діагностувальні методики, запропоновані Н. Кудикіною [31], О. Лаврик [34] О. Косенчук [40], Т. Піроженко [44], Т. Поніманською [48] та ін.

Показник «інтерес до загальнолюдських, громадянських цінностей та цінностей діяльності (людяність, справедливість, відповідальність)» визначається під час розв'язання ситуаційних завдань.

1. Ситуаційні завдання

Мета: виявити інтерес дитини до загальнолюдських, громадянських цінностей та цінностей діяльності

Ситуація 1. «Подарунок для мами»

Мета: виявити інтерес, емоційну реакцію дитини до загальнолюдських цінностей (повага до батьків)

Інструкція до проведення

Вихователь ознайомлює дитину з ситуацією: «Марійка хоче зробити мамі подарунок на день народження, але не знає, що саме їй найбільше сподобається і як це зробити своїми руками. Її старший брат зайнятий і не хоче допомагати». Потім задає стимулюючі запитання для виявлення інтересу, емоційної реакції дитини на дану ситуацію:

- Як ти думаєш, Марійка засмутилася?
- А тобі було б приємно, якби ти допоміг Марійці?
- Що б ти відчув, якби твій подарунок дуже сподобався мамі?
- Чи хочеш ти дізнатися, як можна зробити подарунок кращим?

Ситуація 2. «Подорож на карті України»

Мета: виявити інтерес, емоційну реакцію дитини до загальнолюдських цінностей (любов до Батьківщини)

Інструкція до проведення

Вихователь створює ситуацію: «У школі Петрику показували карту України і розповідали, що у нас є великі гори, глибокі моря та красиві міста. Один його однокласник не слухав вчителя, щось малював у зошиті. На запитання вчителя: «Василь, чому ти не слухаєш?», він відповів: «Мені це не цікаво».

Потім вихователь задає запитання дитині:

- Що б ти відповів тому однокласнику?
- Чи хочеш ти дізнатися більше про якісь міста чи цікаві місця в Україні?

Які саме?

- Які почуття виникають у тебе, коли ти бачиш український прапор? Слухаєш гімн?

Ситуація 3. «Нечесна гра»

Мета: виявити інтерес, емоційну реакцію дитини до громадянських цінностей (повага до гідності, прав людини)

Інструкція до проведення

Вихователь ознайомлює дитину з ситуацією: «Діти грали в м'яч. Коли один хлопчик, який грав не дуже добре, помилився, двоє інших почали з нього сміятися і сказали, що він їм більше не потрібен». Потім задає дитині запитання:

- Які емоції ти відчуваєш, коли сміються з іншого?
- Що, на твою думку, відчув той хлопчик, коли з нього сміялися?
- Як би ти вчинив?
- Чи є у кожного право на повагу?
- Чи цікаво тобі, як правильно поводитися у команді?

Ситуація 4. «Загублений котик»

Мета: виявити інтерес, емоційну реакцію дитини до цінностей діяльності, спілкування (людяність, співчуття)

Інструкція до проведення

Ознайомлення дитини з ситуацією: «Олена йде додому і бачить біля під'їзду маленьке кошеня, яке тремтить від холоду і голоду. Вона пройшла мимо, оскільки дуже поспішала, бо вдома на неї чекав цікавий мультфільм.»

Запитання до дитини:

- Що ти відчув, уявивши це кошеня?
- Як ти думаєш, що варто зробити Олені?
- Чи засмутишся ти, якщо не допоможеш тварині, яка потребує допомоги?
- Що таке «людяність» для тебе?

Ситуація 5. «Поділ іграшок».

Мета: виявити інтерес, емоційну реакцію дитини до цінностей діяльності, спілкування (Справедливість)

Інструкція до проведення

Ознайомлення дитини з ситуацією: «Двоє дітей граються однією іграшкою, але один завжди хоче грати довше і не дає іншому. Вихователька забрала іграшку, щоб вони не сварилися».

Запитання для обговорення:

- Це було справедливо?
- Які емоції у тебе виникають, коли з тобою діляться нечесно?
- Або коли ти ділишся нечесно?
- Чи хочеш ти дізнатися, як ділити речі, щоб ніхто не ображався?

Ситуація 6. «Складання конструктора»

Мета: виявити інтерес, емоційну реакцію дитини до цінностей діяльності, спілкування (працелюбність, самостійність)

Інструкція до проведення

Ознайомлення з ситуацією: «Дмитрик почав збирати складний конструктор, але швидко втомився і попросив дорослого зробити все за нього.»

Запитання:

- Як ти думаєш, чи буде Дмитрик радий результату, якщо збере конструктор сам?
- Ти пишаєшся собою, коли сам закінчуєш складну справу?
- Чи цікаво тобі, як навчитися доводити справи до кінця?

Аналіз відповідей. Під час ознайомлення з ситуаціями вихователь фіксує першу емоційну реакцію дитини (вираз обличчя, тон голосу, жести). Для визначення інтересу дитини до певної цінності звертає увагу, чи сама дитина ставить додаткові запитання («А чому він так зробив?», «А як треба?»).

Для виявлення інтересу дітей до культури, мови, звичаїв, традицій українського народу використано гру-інтерв'ю «Мій український світ».

2. Спостереження за дітьми в українському куточку

Мета: виявити інтерес дитини до культури, мови, звичаїв, традицій українського народу

Матеріали: Ляльки-мотанки, дитячий народний одяг (вишиванка, віночок), елементи посуду (гличики, макітра), мінікопії предметів побуту (рушник, писанка), ілюстрації до казок.

Інструкція до проведення

Вихователь створює в українському куточку експозицію із предметів українського побуту, люстрацій українських свят, традицій, іграшок тощо. Дитині пропонується сходити на екскурсію для ознайомлення з цією експозицією.

Дитина ознайомлюється з елементами української культури, вихователь фіксує її емоційний відгук (позитивні емоції: посмішку, радість, жвавість) під час споглядання предметів; її увагу, зосередженість; наявність запитань про предмет; прагнення дізнатися більше; запам'ятовування нових слів/фактів.

Так, під час розглядання вишиванки, вихователь запитує дитину:

- Чи є у тебе вдома вишиванка?
- Який орнамент на вишиванці тобі подобається більше?
- Що ти відчуваєш, коли її бачиш?
- Чи хотів би ти її носити?

Біля писанок вихователь запитує дитину:

- Коли ми робимо писанки?
- Чи ти пробував розмальовувати яйця?
- Чи хотів би ти навчитися це робити?

Розповідаючи дитині про козаків, вихователь цікавиться «Чи хотів би ти бути схожим на нього? Якою саме якістю?»

Вихователь запитує дитину «Які традиції тобі подобаються найбільше, чому? Про які традиції ти хотів би дізнатися більше?».

Вихователь фокусується на емоційних та мотиваційних відповідях дитини. Якщо дитина відповідає «Не знаю» на питання «Чи хотів би навчитися?», вихователь уточнює: «Можливо, тобі цікавіше дізнатися про щось інше? Які наші традиції тобі найбільш цікаві?»

Після огляду експозиції, вихователь запитує дитину, що їй сподобалось найбільше, про що вона ще хоче дізнатися. Відмічає її зацікавленість українськими звичаями, традиціями, любов до українських казок тощо.

3. Спостереження за дитиною під час конструювання

Мета: виявити емоційну реакцію на власну участь та участь інших дітей у різних видах діяльності (активне співпереживання, оптимістичне ставлення до труднощів, самостійне визначення шляхів їх подолання)

Матеріали: конструктор ЛЕГО

Інструкція до проведення:

1. Ініціація

Вихователь пропонує дитині збудувати замок. Фіксується: готовність та бажання дитини розпочати конструювання (чи з ентузіазмом береться за справу?)

2. Власна діяльність дитини.

Дитина самостійно виконує завдання. Фіксується емоційний фон під час роботи (чи є зосередженість, посмішка, вигуки задоволення від успіху?)

3. Участь інших.

Вихователь пропонує дитині долучити до роботи іншу дитину (спільна робота), пояснивши, що вдвох вони швидше виконають завдання. Фіксується реакція дитини на допомогу (співпрацю) (чи виражає радість від спільної роботи та успіху іншої дитини?).

4. Завершення.

Оцінюється результат роботи. Фіксується задоволення дитини від результату (чи демонструє дитина гордість, хвалить себе чи іншого).

Приклад фіксації спостереження за конструюванням замку представлено в таблиці 2.4.

Приклад фіксації спостереження (Конструювання замку)

Констр. замку	Власна участь	Участь інших
Початок	З радістю береться за кубики (Радість)	Запрошує іншого дитини («Давай разом будувати, буде швидше») (Радість співпраці)
Процес	Наспіває, концентрується. Вигук «Ось це вдало!» (Радість/Захоплення)	Партнер ставить криво дах. Дитина: Поправляє, посміхається «Гарна ідея!» (Співрадість, прийняття)
Результат	Демонструє замок. «Ми збудували найкращий замок!» (Гордість)	Хвалить партнера: «Твій дах вийшов неймовірний!» (Співрадість)

4. Кейс метод

Мета: виявити розуміння дитини загальнолюдських цінностей людяність, емпатія, справедливість) та цінностей діяльності (відповідальність, уміння розв'язувати конфлікти)

Інструкція до проведення

Вихователь налаштовує дитину на роботу, пояснив, що хоче дізнатися як вона буде вести себе в певних ситуаціях. Дитина ознайомлюється з конкретною ситуацією (кейсом), після чого відбувається її обговорення, аналіз.

1. Кейс «Зламаний Робот»: Під час гри Ігор випадково зламав улюблену іграшку меншого хлопчика, Петрика. Петрик дуже засмутився і почав плакати. Інший хлопчик, Максим, бачив, як усе сталося. Якщо Максим розповість вихователю, Ігоря покарають. Якщо не розповість, ніхто не дізнається, хто зламав іграшку, але Петрик залишиться з поломаною іграшкою, і ніхто йому її не полагопить.

Питання для обговорення:

- Що має зробити Максим? Чому? (Справедливість)
- Як почувався Петрик? А Ігор? (Емпатія)

- Що, на твою думку, було б найсправедливішим рішенням для всіх? (Справедливість)
- Чи має Ігор якимось допомогти Петрику, навіть якщо вихователь його не покарає? (Людяність)

Кейс «Новенька»: До групи прийшла нова дівчинка, Оленка. Вона сором'язлива і трохи нервує. Під час групової роботи ніхто не запросив Оленку до своєї команди. Вона сидить одна за столом і дивиться в підлогу.

Питання для обговорення:

- Що ти відчуваєш, дивлячись на Оленку? (Емпатія)
- Як можна зробити так, щоб Оленка почувалася краще, але не привертати до неї занадто багато уваги? (Людяність, Емпатія)
- Якщо ти вже в команді, але бачиш, що Оленка сидить сама, чи є у тебе якась відповідальність перед нею? (Людяність).

Кейс «Забутий обов'язок»: Ти пообіцяв бабусі, що сьогодні поллеш у неї квіти. Після обіду ти швидко зібрався і побіг гратися з друзями на вулицю, повністю забувши про свою обіцянку полити квіти. Наступного дня, коли ти прийшов до бабусі, бачив, що квіти почали в'янути.

Питання для обговорення:

- Що ти маєш зробити зараз? (Відповідальність)
- Чи достатньо просто сказати: «Я забив»? Чи треба щось відшкодувати? (Відповідальність)
- Як можна зробити так, щоб наступного разу ти точно виконав свою обіцянку? (Відповідальність)
- Перед ким ти несеш відповідальність у цій ситуації? (Відповідальність).

Кейс «Спір за олівець»: Ти з другом разом малюєте великий плакат. Ви домовилися, що ти малюєш небо, а він – траву. Але раптом ви обоє одночасно схопили єдиний синій олівець, бо тобі потрібен синій для річки, а йому – для квіток. Виникає суперечка. Друг каже: «Я перший взяв!».

Питання для обговорення:

- Що можна зробити, щоб не сваритися? Запропонуй два-три різних варіанти. (Уміння розв'язувати конфлікти)
- Яке рішення буде найкращим, щоб закінчити плакат вчасно і не зіпсувати дружбу? (Уміння розв'язувати конфлікти)
- Що робити, якщо жоден із вас не хоче поступатися? Чи є варіант, коли виграють обидва? (Компроміс, уміння розв'язувати конфлікти).

Зразок аналізу відповідей дитини подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Зразок аналізу відповідей дитини

<i>Цінність</i>	<i>Очікувана поведінка у відповідях</i>
Емпатія	Згадує почуття інших («йому сумно», «вона відчуває себе самотньою»).
Людяність	Пропонує допомогу, підтримку, співчуття як основну дію.
Справедливість	Орієнтується на правила, рівність, чесне покарання/винагороду.
Відповідальність	Визнає провину, пропонує виправлення ситуації, планує запобігання помилці.
Розв'язання конфліктів	Пропонує компроміс, співпрацю, обговорення, а не агресію чи втечу.

5. Бесіда-класифікація «Мій соціальний світ»

Мета: Виявити обізнаність дитини про місце людини у соціальному середовищі, розуміння ролей (себе як члена суспільства), знання про сім'ю, родину, Батьківщину та їх взаємозв'язок.

Матеріали:

- Наочні картки соціальних ролей: зображення дитини в різних ситуаціях (грається з друзями, допомагає вдома, сидить у транспорті, отримує знання).
- Схема-діаграма «Мій Світ»: схематичне зображення концентричних кіл: Я (у центрі) → Сім'я → Група/Колектив → Місто/Село → Країна (Батьківщина).

- Фото/Малюнки: зображення членів сім'ї та родини.

Інструкція до проведення:

1. Вступ:

Вихователь створює довірливу атмосферу, пояснюючи, що сьогодні вони будуть «будувати» світ дитини. Наприклад: «Давайте ми сьогодні поговоримо про те, як ти живеш, кого любиш і де ти живеш. Ми почнемо з тебе, а потім розширимо наше коло до Батьківщини»

2. Запитання для обговорення:

У ході бесіди вихователь використовує наочні матеріали (діаграму та картки) та ставить запитання, які виявляють обізнаність у різних сферах:

Обізнаність про себе як члена суспільства та ролі

– Хто ти у своїй сім'ї (син/донька, онук/онучка)? (дитина називає і показує картку соціальних ролей).

– Ось ти на ігровому майданчику – хто ти? А ось ти в магазині – хто ти? (Оцінка обізнаності з ролями: друг, пасажир, покупець, громадянин).

Обізнаність про сім'ю та родину

Назви, будь ласка, усіх, хто живе разом з тобою. (Дитина показує фото/малюнки).

– Як ти розумієш слово «родина»?

– Хто входить до твоєї родини (рідні, що не живуть з тобою)?

– Чим займаються твої батьки (професії)?

Обізнаність про Батьківщину та місце у світі

– Як називається наша країна?

– Як називається твоє місто?

– Покажи на карті (схемі), де ти, де твоє місто і де наша країна (Оцінка розуміння приналежності до великої спільноти)

Обізнаність про соціальні норми

– Чому в гостях треба поводитись тихо?

– Для чого існують правила дорожнього руху?»

(Оцінюється обізнаність із необхідністю дотримання норм).

3. Завершення. Вихователь хвалить дитину за те, що вона багато знає про свою сім'ю, родину, Батьківщину, правильно розуміє своє місце в соціумі.

6. Метод «Незакінчені речення»

Мета: Виявити у дитини знання державних та національних символів, звичаїв, традицій українського народу.

Матеріали: Набір незакінчених речень

Інструкція до проведення:

Вступ.

Вихователь налаштовує дитину на роботу, пояснив, що хоче дізнатись наскільки добре вона знає звичаї, традиції нашого народу, його національні та державні символи. Він говорить дитині: «Я буду зачитувати початок речення, а тобі треба його закінчити першими словами, що спадають на думку». Відповіді дітей вихователь записує дослівно.

Процес виконання

Вихователь зачитує початок речення, дитина – закінчує його

- Український Герб називається...
- Наш прапор має два кольори: жовтий, що означає ..., і синій, що символізує...
- Коли звучить Гімн України, я відчуваю, що...
- Українська мова для мене – це...
- Рослини-символи України – це...
- На Різдво вся родина збирається разом, щоб співати...
- Діти ходять від хати до хати і бажають господарям добра, співаючи...
- Головна їжа, яку ми освячуємо на Великдень, це...
- Яйце, розписане особливими візерунками, називається... і є символом...
- На свято Івана Купала дівчата плетуть...
- Сорочка, вишита національними візерунками, називається... і її одягають, коли...
- Український рушник – це не просто тканина, це...
- Дівочий віночок зі стрічками – це символ...

– Сміливі та сильні захисники України в давнину називалися...

Оцінювання відповідей

Відповіді дітей вихователь оцінює за двома критеріями:

– Точність знань. Чи відповідає закінчення речення культурним та історичним фактам? (Наприклад, на «На Різдво вся родина збирається разом, щоб співати...» дитина відповідає «колядки» – це точні знання).

– Емоційне ставлення. Які слова використовує дитина? Чи є в них позитивні емоції («гордість», «люблю», «важливий»)? (Наприклад, на «Українська мова для мене – це...» дитина відповідає «рідна» або «найкраща»).

Завершення

Вихователь хвалить дитину за добрі знання державних та національних символів, звичаїв, традицій українського народу.

7. Гра-дилема «Охоронець правил»

Мета: виявити усвідомлення дитиною необхідності дотримання соціальних норм моралі та обґрунтування переваги мирного розв'язання конфліктів

Матеріали:

- Картки з моральними нормами/правилами: «Завжди говори правду», «Допомагай тим, хто потребує допомоги», «Будь ввічливим», «Ділися іграшками», «Поважай старших».

- Карта-дилема (сценарій): Ілюстрація або простий текст, що описує типовий дитячий конфлікт (наприклад, двоє дітей одночасно схопили одну іграшку, і один починає кричати).

- Картки-рішення: Три схематичні картки, що зображують різні шляхи вирішення конфлікту: 1) Агресивний (штовхання, крик), 2) Пасивний (один віддає іграшку і плаче), 3) Мирний/Діалог (діти розмовляють, домовляються про чергу).

Інструкції до проведення

Вихователь створює ігрову ситуацію, пояснюючи, що дитина буде «Хранителем правил». Ми маємо перевірити, чи всі ці правила важливі, і чому. І ти маєш нам це пояснити!

Вихователь по черзі показує картки з моральними нормами, дитина їх уважно розглядає потім дає відповіді на запитання вихователя.

Запитання: «Подивись на цю картку: *«Завжди говори правду»*. Як ти думаєш, навіщо це правило потрібне людям? Що станеться, якщо ніхто не буде дотримуватись цього правила?»

Показує картку *«Допомагай тим, хто потребує допомоги»*

Запитання:

– Як ти розумієш ці слова? Що це означає?

– Які почуття виникають у тебе, коли ти бачиш, що комусь погано чи він засмучений?

– Коли ти комусь допомагаєш, що ти відчуваєш після цього? (Радість, гордість, задоволення?)

– А якщо ти не допоміг, хоча міг, які почуття це викликає? (Сум, розчарування?)

– Як ти думаєш, чому важливо допомагати іншим людям?

Показується картка *«Будь ввічливим»*

Запитання для обговорення:

– Що для тебе означає бути ввічливим? Це просто говорити «Дякую» і «Будь ласка»?

– Які почуття ти відчуваєш, коли з тобою спілкуються ввічливо? (Радість, спокій, повагу?)

– А коли хтось каже тобі щось грубе чи нечемне, що ти тоді відчуваєш? (Образу, сум?)

– Ти помічав, як змінюється настрій людини, коли ти їй ввічливо посміхаєшся або говориш приємне слово? Які емоції ти бачиш у відповідь?

– Як ти думаєш, чому люди вигадали «ввічливі слова»? Яка їхня головна мета?

Показується картка з написом «*Ділися іграшками*»

Запитання:

- Чому ця фраза важлива? Що вона означає?
- Які почуття ти відчуваєш, коли ти даєш свою улюблену іграшку другові?

(Радість, щедрість, гордість?)

- А які емоції ти відчуваєш, коли інші діляться з тобою?
- Ти засмучуєшся, коли не можеш поділитися? Чи тобі неприємно, коли тобі відмовляють?
- Як ти думаєш, чи стає іграшка кращою, коли нею граються двоє? Чому?

Показується картка з написом «*Поважай старших*»

Запитання:

- Хто такі «старші» для тебе? (Батьки, бабусі/дідусі, вчителі, літні люди на вулиці?)
- Як ти розумієш слово «повага»?
- Що означає «поважати» когось?
- Які почуття ти відчуваєш до своїх старших родичів? (Любов, тепло, вдячність?)
- Ти засмучуєшся або хвилюєшся, якщо бачиш, що хтось говорить зі старшими грубо?
- Як ти думаєш, чому саме старші люди заслуговують на особливу повагу?
- А які правила є у нашій групі?
- Навіщо вони потрібні? Що буде, якщо їх не дотримуватися?
- Яке правило ти вважаєш найважливішим і чому?
- Як ти почуваєшся, коли хтось порушує правила?

Молодець! Ти добрий охоронець правил. А зараз подивимся, як ти зможеш урегулювати конфлікти, які виникають між дітьми.

Вихователь розповідає ситуацію-дилему і просить дитину проаналізувати

iii.

Ситуація: «Максим і Тарас будували вежу, але їм потрібен був один і той самий червоний кубик. Максим почав кричати і виривати кубик із рук Тараса. Між дітьми виник конфлікт.»

Запитання на аналіз:

1. Що відчуває Тарас, коли на нього кричать? (Емпатія)
2. Чи допоможе крик швидше побудувати вежу? (Функціональність)

Вихователь показує дитині картки розв'язання конфлікту (агресія, пасивність, діалог) і говорить: «Перед тобою три варіанти, як діти могли закінчити цю суперечку. Покажи мені, який варіант найкращий і найправильніший для друзів. Чому саме цей, мирний, варіант кращий, ніж крик чи образа? Обґрунтуй свою думку»

Вихователь хвалить дитину «Молодець! Ти чудово розумієш, що правила потрібні, щоб нам усім було добре жити разом, і що розмовляти завжди краще, ніж сваритися. Ти справжній хранитель правил!»

Для виявлення показників рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності за діяльнісним критерієм були використані

8. Спостереження за дітьми під час спільної діяльності (конструювання)

Мета: виявити сформованість у дитини навичок емоційної саморегуляції, вміння виражати свої почуття, враховувати емоційний стан співрозмовника, самотійно і конструктивно домовлятися в конфліктних ситуаціях.

Матеріали:

- Конструктор.
- Протокол для фіксації реакцій.

Інструкція до проведення:

1. Створення ситуації та вступ

Вихователь пропонує дитині та її партнеру разом побудувати «будинок мрії». Але заздалегідь забезпечує необхідний для конструювання елемент конструктора в одному екземплярі.

2. Створення конфлікту

У момент, коли обидва учасники хочуть використати цей дефіцитний елемент, вихователь фіксує початок конфлікту. Обидва учасники одночасно тягнуться за деталлю. Партнер може (за вказівкою вихователя) продемонструвати засмучення/легку агресію (наприклад, тихо зітхнути, насупитися, мовчки потягнути деталь на себе).

3. Цільове спостереження та фіксація

Вихователь фіксує перші 3-5 хвилин реакцію дитини за такими індикаторами:

– Чи були крик, плач, штовхання, кидання предметів? Чи зуміла дитина стримати негативні емоції (не більше 10-15 секунд) (Емоційна саморегуляція).

– Чи звернула дитина увагу на засмучення партнера? Чи вербалізувала емпатію («Ти засмутився?», «Не хвилюйся» (Врахування емоційного стану).

– Чи було порушення встановлених правил? Чи пропонувала дитина компроміс («Давай по черзі», «Ти спочатку, я потім») або діалог? (Дотримання норм/Переговори).

– Якщо партнер запропонував ідею, чи погодилася дитина, навіть якщо це не її початковий план? (Прийняття думки іншого)

4. Обговорення:

Коротке обговорення після вирішення конфлікту, щоб закріпити позитивний досвід.

Запитання:

– Як вам вдалося домовитися?

– Які почуття ти відчував, коли твій партнер хотів забрати деталь?

– Що ти зробив, щоб не сваритися?

9. Методика: «Колективне малювання»

Мета: виявити здатність дитини дотримуватись соціальних норм і правил поведінки

Матеріали:

– Набір для спільного малювання (великий аркуш паперу, фарби, декілька пензликів).

– Спільна інструкція:

1. Кожен має право користуватися лише одним пензликком.
2. Фарбу можна брати лише після того, як партнер передав тобі баночку.
3. Працюємо лише на своїй половині аркуша, щоб не заважати іншим.

– Протокол спостереження для фіксації поведінки.

Інструкція до проведення

1. Вступ та встановлення правил:

Вихователь організовує парну роботу дітей і чітко, повільно оголошує правила, переконуючись, що всі їх зрозуміли.

Наприклад: «Ми зараз будемо створювати спільну картину! Щоб у нас вийшло гарно і ми не посварилися, ми маємо дотримуватись дуже важливих правил. Після зачитування правил, просить дитину: «Повтори, будь ласка, перше правило...».

2. Проведення діяльності та створення спокуси

Діти починають працювати. Вихователь створює ситуацію, яка спонукає порушити правило або забути про норму:

– *Ситуація спокуси.* Вихователь кладе поруч додаткові, *яскравіші* чи *зручніші* матеріали, які *НЕ входять* до набору, дозволеного правилом №1 (наприклад, «запасний» пензлик).

– *Ситуація обмеження.* Спеціально створюється тіснота або обмеженість ресурсу (наприклад, один учасник не встигає взяти фарбу).

3. Цільове спостереження та фіксація

Вихователь фіксує поведінку дитини за трьома основними показниками:

1. Дотримання встановлених правил (Чи взяла дитина «заборонений» додатковий матеріал (порушення правила №1)? Чи працювала лише на своїй половині? (дотримання правила №3).

2. Урахування прав інших (соціальна норма): чи забрала баночку з фарбою, не дочекавшись, поки партнер закінчить? (порушення правила №2). Чи користувалася чужими матеріалами без дозволу?

3. Самокорекція та реакція на зауваження: якщо порушення сталося, чи сама дитина його виправила? Як реагує на зауваження партнера чи вихователя? (Спокійно виправляє / Обурюється).

4. Завершення:

Після завершення роботи вихователь обговорює процес, не акцентуючи на помилках, а підкреслюючи важливість дотримання встановлених правил:

«Подивіться, яка гарна картина! Ми досягли успіху, тому що намагалися дотримуватись наших правил. Коли ми поважаємо правила, нам легше працювати разом».

10. Дидактична гра «Згідний / не згідний»

Мета: виявити вміння дитини активно висловлювати власну думку та з повагою приймати думку іншого

Матеріали: спірні твердження для дискусії

Інструкція до проведення

Вихователь повідомляє дитині «Зараз я буду тобі читати прості, але спірні твердження. Ти висловлюєш свою згоду або незгоду, а потім звертаєшся до іншого учасника, використовуючи фрази: «А ти як думаєш, [Ім'я]?» або «Я поважаю твою думку, але вважаю, що....»

Твердження:

- Усі хлопчики люблять грати тільки в машинки.
- Усі діти мають любити гучні ігри та бігати на вулиці. Тихі ігри в куточку – це нудно.
- Найкращий друг завжди повинен давати тобі свою іграшку, коли ти просиш.
- Якщо тобі не подобається, що хтось робить, ти маєш одразу поскаржитися вихователю.
- Дівчатка не вміють грати в конструктор та будувати фортеці так добре, як хлопчики.
- Манна каша, суп і цибуля — це найсмачніша їжа у світі, і її мають їсти всі.

- Одяг має бути тільки зручним, а красивий – неважливо.
- Спати вдень у тихому часі — це марна трата часу, краще б ми гралися.
- Літо завжди краще за зиму, тому що взимку холодно і треба тепло одягатися.

- Сонечко важливіше, ніж дощ, адже дощ робить брудні калюжі.
- Тварини, які живуть у лісі, кращі та цікавіші, ніж домашні котики та песики.

Показники оцінювання відповідей дитини:

- Використання мовленнєвих формул. Чи використовує дитина фрази поваги/згоди/незгоди («Я згоден», «Я поважаю», «Дякую за твою думку»).
- Звернення. Чи звертається до співрозмовника по імені.
- Уточнення. Чи здатна дитина пояснити, чим думка іншого відрізняється від її власної.

Завершення

Вихователь дякує дітей за їх вміння висловлювати свою точку зору, за вміння з повагою приймати думку іншого, за толерантне поводження з іншими дітьми.

11. Організація ігрової діяльності в українській оселі

Мета: з'ясувати, чи включає дитина українську мову, атрибути та звичаї в сюжетно-рольову гру без прямого керівництва дорослого, чи демонструє ініціативність, активність під час гри.

Матеріали:

- Ігровий куточок, оформлений як «Українська оселя».
- Атрибути: елементи національного одягу (фартушки, віночки), іграшкові глиняні горщики, рушник, імітація печі, столу для свята.
- Іграшки: ляльки, фігурки тварин.

Інструкція до проведення:

1. Вступ:

Куточок облаштовується заздалегідь. Вихователь заохочує дітей грати в цьому центрі, але не диктує сюжет гри: «У нашому куточку оселилася справжня українська родина. Хто хоче пограти в «Хазяїв та гостей?»»

2. Цільове спостереження:

Вихователь протягом 10-15 хвилин фіксує прояви інтересу дитини за такими показниками:

– Активність вибору (чи сама дитина обирає цей центр, як довго проводить у ньому час.

– Використання атрибутів (чи свідомо використовує рушник (для привітання), віночок (як прикрасу), чи намагається імітувати українські звичаї (привітання гостя, пригощання).

– Мовленнєвий інтерес (чи намагається дитина використовувати українські звертання («Пане», «Господиня», «Добрий день»), чи імітує народну говірку (якщо чув).

– Ініціативність (чи сама пропонує нові ідеї для гри, пов'язані з українськими святами чи традиціями).

3. Обговорення після гри

Вихователь проводить коротку бесіду з дитиною, щоб уточнити мотиви її вибору. Наприклад: «Ти так гарно одягнув ляльку у вишиванку! Чому ти вирішив зробити саме так?»

4. Завершення:

Вихователь хвалить дитину: «Твоя гра була дуже цікавою, бо ти використав наші українські традиції! Ми обов'язково продовжимо нашу гру наступного разу, і ти зможеш навчити інших дітей, як правильно зустрічати гостей у хаті»

12. Спостереження «Ініціатива та лідерство в діяльності»

Мета: Виявити у дитини прояви ініціативності (здатності пропонувати ідеї, розпочинати діяльність), активності (тривалість, залученість, ентузіазм) у грі та бажання брати участь у різних видах діяльності, які проводяться в ЗДО.

Матеріали:

- Протокол спостереження з переліком основних індикаторів.
- Маркери фіксації: «+» – проявлено, «+/-» – ситуативно, «-» – не проявлено).

Інструкції до проведення:

Вихователь проводить цілеспрямоване спостереження за дітьми за трьома напрямками (вільна, організована діяльність, групові заходи/свята) протягом тижня.

Під час вільної діяльності вихователь спостерігає як дитина ініціює гру, пропонує сюжет, розподіляє ролі, чи переймає вона запропоновані ролі, чи зберігає активність до кінця гри.

Під час організованої діяльності спостерігається як дитина піднімає руку (пропонує відповіді/ідеї), висловлює бажання допомогти вихователю (роздати матеріал, прибрати), чи залучена вона до виконання завдання.

Під час проведення групових заходів та свят спостерігається готовність дитини брати участь у виступах, конкурсах, іграх, прояв позитивних емоцій під час спільної участі в заходах.

Цільове спостереження та фіксація:

Вихователь фіксує конкретні прояви поведінки дитини за індикаторами, представленими у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Індикатори прояву ініціативності та активності дитини

Індикатор	Прояв ініціативності	Прояв активності
Початок/Ідеї	Дитина самостійно пропонує нову тему для гри чи ідею для малюнка (без нагадування дорослого).	Дитина одразу включається у запропоновану діяльність і зберігає високий темп виконання.
Взаємодія	Дитина залучає інших дітей до своєї діяльності, пропонує їм співпрацю.	Дитина жваво реагує на питання, висловлює ентузіазм під час виконання завдань.

Самостійність	Дитина пропонує ідеї для вирішення проблем, що виникли в грі (наприклад, як поділити матеріал).	Дитина завжди бере участь у групових заходах, рідко відмовляється від активної ролі.
---------------	---	--

Завершення

Після завершення періоду спостереження, вихователь узагальнює фіксовані дані для визначення активності та ініціативності дитини.

Відповідь дитини за кожним показником оцінюється від 0 до 3 балів. 3 бали отримують діти, відповідь яких відповідає високому рівню. Тобто, вони продемонстрували знання та стійкий інтерес до загальнолюдських, громадянських цінностей та цінностей спілкування: повагу та любов до батьків, Батьківщини, повагу до гідності, прав людини, продемонстрували емпатію, людяність, співчуття до тих хто її потребує, справедливість, самостійність, відповідальність тощо. Діти добре ознайомлені з українськими звичаями і традиціями, знають державні символи та їх значення; під час спільної діяльності активно співпереживають за кінцевий результат, оптимістично ставляться до труднощів, самостійно визначають шляхи їх подолання; продемонстрували уміння розв'язувати конфлікти; продемонстрували обізнаність про місце людини у соціальному середовищі, розуміють свою роль як члена суспільства, знають і дотримуються суспільно прийнятих норм і правил поведінки; приймають активну участь у заходах, які проводяться в групі та ЗДО; демонструють лідерство та ініціативність під час вільної та організованої діяльності. 2 бали отримують діти, відповіді яких відповідають середньому рівню сформованості соціально-громадянської компетентності. Тобто, вони проявляють вибірковий інтерес до загальнолюдських, громадянських цінностей та цінностей спілкування: можуть образити людину, порушити її права; не завжди демонструють емпатію, людяність, співчуття до тих хто її потребує; не завжди демонструють самостійність, справедливість, відповідальність під час діяльності. Діти частково ознайомлені з українськими звичаями і традиціями;

знають державні символи, але не знають їх значення; під час спільної діяльності не завжди співпереживають за кінцевий результат, розгублюються перед труднощами, не завжди можуть самостійно визначити шляхи їх подолання; не завжди можуть розв'язати конфлікт; демонструють часткову обізнаність про місце людини у соціальному середовищі, не точно розуміють свою роль як члена суспільства, знають, але не завжди дотримуються суспільно прийнятих норм і правил поведінки; вибірково приймають участь у заходах, які проводяться в групі та ЗДО; пасивні під час вільної та організованої діяльності (починають діяльність після нагадування дорослого). 1 бал отримують діти, відповіді яких відповідають низькому рівню сформованості соціально-громадянської компетентності. Тобто, вони проявляють слабкий інтерес до загальнолюдських, громадянських цінностей та цінностей спілкування: часто ображають інших людей, порушують їх права; вибірково проявляють емпатію, людяність, співчуття; під час діяльності не проявляють самостійності, відповідальності за свої дії, можуть поступити справедливо з оточуючими. Діти ознайомлені з 1-2 українськими традиціями, звичаями; мають не повну обізнаність з державними символами, поверхнево знають їх символічне значення; під час спільної діяльності їх не турбує кінцевий результат, пасивні перед труднощами, не можуть самостійно визначити шляхи їх подолання; не здані розв'язати конфлікт, часто самі їх створюють; не розуміють у повному обсязі місце людини у соціальному середовищі, свою роль як члена суспільства; знають деякі правила суспільно прийнятої поведінки, але не завжди їх дотримуються; уникають брати участь у заходах, які проводяться в групі та ЗДО; пасивні під час вільної та організованої діяльності (починають діяльність після багаторазового нагадування дорослого). 0 балів отримує дитина, яка відмовилась або не виконала завдання.

Максимальна кількість балів за всіма діагностичними завданнями, яку може отримати дитина дорівнює 36. Кількість балів за обраними критеріями підраховується таким чином: 1-16 балів – низький рівень; 17 – 29 балів – середній рівень; 30 – 36 балів – високий рівень.

2.2. Система роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри

Формування соціально-громадянської компетентності є одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти, оскільки вона закладає фундамент для успішної соціалізації та активної життєвої позиції майбутнього громадянина. Старший дошкільний вік є сенситивним періодом для засвоєння соціальних норм, правил взаємодії, розуміння своїх прав та обов'язків, а також формування почуття приналежності до спільноти. Враховуючи провідну роль гри в розвитку дитини, саме вона виступає ключовим і найефективнішим засобом для реалізації цих завдань. Гра, особливо сюжетно-рольова, створює природні умови для проживання соціальних ситуацій, моделювання суспільних відносин та емоційного засвоєння морально-етичних норм.

Тому, на формувальному етапі нашого дослідження передбачалося:

- розробити систему роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей експериментальної групи засобом гри;
- розробити практичні рекомендації щодо формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Розроблена система складається із трьох послідовних етапів:

1. Підготовчо-мотиваційного етапу

Мета: Створити позитивну мотивацію до освоєння соціальних норм, правил і ролей у суспільстві.

Завдання:

- Актуалізувати наявні уявлення дітей про соціальне оточення (сім'ю, дитячий садок, рідне місто).
- Створити проблемну ігрову ситуацію, яка вимагає соціальної взаємодії та вирішення проблем.
- Сформувати емоційно-позитивне ставлення до майбутньої ігрової діяльності.

Методи:

- Бесіди («Я і моя сім'я», «Правила нашої групи», «Ким я хочу стати»).
- Сюжетно-рольові ігри («Магазин», «Лікарня», «Сім'я»).
- Читання та обговорення казок та оповідань, що містять морально-етичні дилеми.
- Дидактичні ігри на сортування та групування соціальних об'єктів / правил.

2. Формувальний етап (етап діяльнійшої реалізації)

Мета: формування соціально-громадянських знань, вмінь та навичок, розвиток емпатії та здатності дотримуватися соціальних норм через активну ігрову діяльність.

- Завдання:
- Навчити дітей брати на себе та ефективно виконувати різні соціальні ролі.
- Формувати вміння співпрацювати, домовлятися, розподіляти обов'язки та вирішувати конфлікти в ігровій ситуації.
- Розвивати почуття патріотизму (любов до Батьківщини, знання державної символіки) та громадянської відповідальності (турбота про навколишнє середовище, допомога іншим).
- Закріпити знання про права та обов'язки дитини.

Методи:

- Сюжетно-рольові ігри (комплексні): «Місто», «Бібліотека», «Екскурсія рідним містом».
- Ігри-драматизації: розігрування ситуацій, що вимагають морального вибору.
- Ігри з правилами (соціального змісту): Наприклад «Світлофор», «Отамане».
- Проектна діяльність: «Озеленення нашої ділянки», «Подарунок ветерану».
- Моделювання ситуацій: «Що робити, якщо ти загубився?», «Як допомогти другу?».

3. Рефлексійно-оцінювальний етап (Етап узагальнення)

Мета: Узагальнити отриманий соціальний досвід, осмислити власну роль у групі та оцінити ефективність дотримання соціальних норм.

Завдання:

– Сприяти самоаналізу та самооцінці дітьми своєї ігрової та соціальної поведінки.

– Стимулювати перенесення набутих знань та вмінь у реальні життєві ситуації.

– Оцінити рівень сформованості соціально-громадянської компетентності.

– Методи:

– Підсумкові бесіди: обговорення ігор «Чому ми програли/виграли?», «Що було найважче?», «Що ви зрозуміли під час гри?».

– Виставки дитячих робіт: малюнки на тему «Наше місто», «Моя Україна».

– Творчі завдання: складання «Кодексу добрих вчинків» або «Правил громадянина».

– Анкети та опитування: проведення міні-тестів або ігрових завдань для оцінки рівня сформованості соціально-громадянської компетентності.

На першому етапі формування соціально-громадянської компетентності в дітей експериментальної групи засобом гри був складений план проведення ігор соціально громадянського змісту, який подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Перспективний план роботи з формування СГК у дітей старшого дошкільного віку засобом гри

Час і місце проведення гри	Назва гри	Мета гри	Фіксація знань і умінь
І половина дня Дитина в соціумі + мовлення дитини	Сюжетно-рольова гра «Сім'я»	Актуалізувати наявні уявлення дітей про сім'ю. Формувати уявлення дитини про себе як члена суспільства, сім'ю, родину; розвивати культуру спілкування з дорослими, виховувати бажання брати участь у	Бесіда: – Чи сподобалася тобі взята на себе роль? – Що робив тато (мама/бабуся) у вашій сім'ї сьогодні? – Для чого потрібна велика родина?

		спільних трудових дорученнях, допомагати дорослим.	– Як у сім'ї були розподілені обов'язки? – Що ви робили, щоб усім членам сім'ї було весело і затишно? – Які ввічливі слова ви говорили сьогодні у грі своїм батькам/дітям? – Чи сварилися ваші «діти»? Як ви, їх мирили? – Як діти зверталися до мами й тата, щоб показати свою любов і повагу?
II половина дня. Самостійна діяльність	Сюжетно-рольова гра «Лікарня» (Додаток Д)	Створити проблемну ігрову ситуацію, яка вимагає соціальної взаємодії та вирішення проблем. Формувати у дітей позитивне емоційне ставлення до добрих вчинків, почуття емпатії та здатність виявляти співпереживання до інших; розвивати інтерес до нових ігор, ініціативність, їх рольову активність	Бесіда: – Як ви почувалися у ролі лікаря? – Що нового ви дізналися про професію лікаря? – Яким повинен бути лікар? – Як ви вважаєте, чи важка ця робота? Чому саме?
II половина дня Вільна діяльність	Сюжетно-рольова гра «У дитячому садку»	Актуалізувати наявні уявлення дітей про дитячий садок. Сформувати емоційно-позитивне ставлення дитини до майбутньої ігрової діяльності. Формувати уявлення дітей про місце кожної людини в соціальному середовищі, про себе як члена суспільства; розвивати у неї вміння вступати в контакт з іншими, будувати безконфліктні взаємини з однолітками у грі,	Бесіда: – Що робив вихователь у нашій грі? Чи легко бути вихователем? – Що повинні робити «діти» в садку, щоб допомогти «вихователю»? – Чи можна було гратися лише одному? Чому в садочку краще гратися разом? – Що кожен із вас, як «дитина в садочку», робив добре? – Коли ви гралися разом, як ви вирішували, хто

		розв'язувати конфлікти мирним шляхом.	<p>буде будувати вежу, а хто – малювати, робити аплікацію?</p> <p>– Які слова допомагають 'вихователю' швидко помирити 'дітей'?</p> <p>– Чи можна було кричати або забирати іграшку? Як це впливає на настрій інших?</p> <p>– Як ви запрошували іншу 'дитину' до спільної гри? Які слова для цього використовували?</p> <p>– Як 'вихователь' заохочував 'дітей' за гарну поведінку?</p> <p>– А як ти поводишся у дитячому садочку?</p>
I половина дня, український куточок	Дидактична гра «Одягни ляльку в український костюм» (Додаток Б)	<p>Ознайомити дітей з основними елементами українського національного одягу (сорочкою-вишиванкою, плахтою, крайкою, вінком, шароварами, жупаном, чоботами тощо). Навчити правильно співвідносити елементи одягу з постаттю (хлопчик/дівчинка) та послідовністю їх надягання.</p> <p>Розвивати увагу, пам'ять, логічне мислення, дрібну моторику, зв'язне мовлення, збагачувати словниковий запас назвами одягу.</p> <p>Виховувати позитивний інтерес та повагу до національних традицій, культури та історії</p>	<p>малювання улюбленого елемента костюма, вивчення пісні чи вірша про вишиванку.</p> <p>Бесіда:</p> <p>– Як називається головна сорочка, прикрашена візерунками? Які кольори вишивки ви тут бачите?</p> <p>– Назвіть традиційний елемент головного убору українських дівчат? З яких квітів він складається?</p> <p>– Що спочатку потрібно одягнути ляльці – чобітки чи сорочку? Чому?</p> <p>– Ми вже одягнули спідницю (плахту). Що має йти після неї: намисто чи пояс (крайка)? Чому крайка важлива?</p> <p>– Чи можна одягнути дівчинці шаровари, а хлопчику – плахту? Які елементи одягу</p>

		українського народу, почуття патріотизму, формувати SGK.	відрізняють жіночий та чоловічий костюми? – Як ти вважаєш, чому українці так люблять вишиванки? Що вони означають для нашого народу? – Чи подобається тобі цей костюм? Чому? – А ти носиш вишиванку? Коли ти її одягаєш? – Чи відчуваєш ти гордість, коли бачиш людей в українському національному одязі?
II половина дня Конструювання	Конструювання мосту дружби (Додаток В)	Формувати позитивні емоції на власну участь та участь інших у конструюванні (активно співпереживати, оптимістично ставиться до труднощів, самостійно визначати шляхи їх подолання), розвивати увагу пам'ять, дрібну моторику; виховувати почуття відповідальності, людяності, справедливості тощо);	Бесіда: – Що ви відчували, коли у вас щось не виходило? – Які були ваші враження, коли ви знайшли рішення? – Яка емоція була найсильнішою, коли ви добудували міст? – Ви раділи успіху своїх друзів? – Чи приємно тобі, коли тобі надають допомогу, співпереживають у разі невдачі?
II половина дня, Групова кімната, спортивний майданчик	Виховний захід «Мандрівка Україною» (додаток Ж)	Дати дітям знання про державні символи України: прапор, герб та ознайомити з Державним Гімном; учити дітей чути красу рідної мови на прикладі українських народних прислів'їв та приказок, віршів; розвивати інтерес до України, ініціативність, активність у грі та заходах, які проводяться в ЗДО;	Образотворча діяльність: малювання державних символів України. Гра у народні ігри «Бій півнів», «Посвята в козачата» «Козацькі розваги»

		виховувати любов до рідного краю шанобливе ставлення до національних та державних символів, повагу до українського народу, гордість за красу і велич нашої Батьківщини.	
II половина дня, Український осередок	Дидактична гра «Чий вінок кращий?»	Ознайомити дітей з українським національним оберегом та народними звичаями; розвивати увагу, вміння орієнтуватися у просторі; виховувати інтерес до народних звичаїв та традицій, до Батьківщини	Бесіда – Для чого наші бабусі та прабабусі плели вінок? – Як ви думаєте, чому вінок називають оберегом? Від чого він оберігає дівчину? – На яке свято обов'язково плели вінки? Що з ними потім робили? – Чи допомагали ви своїм товаришам під час гри складати вінок? Як ви це робили? – Як ви вважаєте, чи потрібно зберігати народні звичаї в наш час? – Що ви відчуваєте, коли бачите гарний український вінок?
II половина дня, український осередок	Дидактична гра «Склади квітку до віночка»	Поглибити та закріпити знання дітей про український національний обєріг – віночок, про квіти, з яких його плели.	Запитання до бесіди: – Яка квітка найчастіше зустрічається у віночку? – Назвіть квіти, які обов'язково мають бути в українському віночку. Що вони символізують? – Чому український віночок вважається оберегом? – Що, окрім квітів, ще вплітали у віночок? – Скільки стрічок повинно бути? Що символізують кольори стрічок?

			<p>– Чи можна було дарувати свій віночок комусь іншому? Чому?</p> <p>– Що ви відчули, коли побачили готовий, складений вами віночок?</p>
<p>II половина дня Прогулянка, заняття з фізичного розвитку</p>	<p>Рухлива гра «Посвята в козачата»</p>	<p>Ознайомити дітей з побутом і традиціями козаків, їхньою відданістю Україні, українському народові; розвивати силу, витривалість, швидкість; виховувати повагу до козаків (військових, які захищають свою Батьківщину); патріотичні почуття.</p>	<p>Бесіда:</p> <p>– Які випробування вам потрібно було пройти, щоб стати 'козачатами'? Чому саме такі випробування були важливі для справжніх козаків?</p> <p>– Де жили козаки? Як називалося їхнє військове поселення?</p> <p>– Кому козаки присягали на вірність?</p> <p>– Яким повинен бути справжній козак, щоб його поважали?</p> <p>– Яка частина гри була найскладнішою для тебе? Чому?</p> <p>– Навіщо козакам потрібно було бути такими сильними та швидкими?</p> <p>– Як ви думаєте, чи важлива професія захисника Батьківщини сьогодні? Хто захищає Україну зараз?</p> <p>– Що ви відчули, коли вам присвоїли звання 'козачата'?</p>
<p>II половина дня Майданчик (заняття з фізичного розвитку)</p>	<p>Рухлива гра «Отамане»</p>	<p>Продовжувати знайомити дітей з устроєм козацького війська; розвивати силу, рухові якості; виховувати інтерес до життя козаків, національних традицій.</p>	<p>Запитання для проведення бесіди:</p> <p>– Хто керував усіма козаками у нашій грі? Як називається головний командир козаків?</p> <p>– Яким має бути справжній Отаман? Чому</p>

			<p>він повинен бути мудрим і сміливим?</p> <p>– Як козаки ставилися до свого Отамана? Чому так важливо слухати командира?</p> <p>– Як ви думаете, чи важлива дисципліна у козацькому війську? Чому?</p> <p>– Як козаки допомагали один одному під час виконання завдань Отамана?</p> <p>– Чи важливі для нас, українців, козацькі традиції сьогодні? Чому?</p> <p>– Що означає бути гідним нащадком козаків? А ти вважаєш себе нащадком козаків? Чому?</p>
<p>II половина дня Майданчик (заняття з фізичного розвитку)</p>	<p>Рухлива гра «Козацькі розваги»</p>	<p>Ознайомити дітей з побутом і традиціями козаків, їхньою відданістю Україні, українському народові; розвивати рухові якості, пам'ять, увагу; виховувати повагу до козаків (військових, які захищають свою Батьківщину), інтерес до народних традицій та звичаїв.</p>	<p>Колективне малювання поселення козаків. Бесіда: – Що таке «Січ» і «курінь»? Де жили і збиралися козаки? – Як козаки тренували свою силу і витривалість, щоб бути готовими до бою? – Що означає бути справжнім козаком (козачкою) сьогодні? – Чи вважаєш ти себе справжнім козаком (козачкою)? Чому?</p>
<p>II половина дня Групова кімната</p>	<p>Дидактичні ігри «Емоційний детектив», «Мій чарівний настрій»</p>	<p>Поглибити навички дітей усвідомлювати та називати власні емоції, навички емоційної саморегуляції, вміння виражати свої почуття, враховувати емоційний стан співрозмовника.</p>	<p>Бесіда – Які емоції вам було найлегше вгадати сьогодні? Чому? – Назвіть емоцію, яку ви грали, коли вам було сумно/радісно/страшно</p>

			<p>– Як ми можемо дізнатися про чиюсь емоцію, якщо людина нічого не каже?</p> <p>– Що може змусити тебе відчувати радість? А що – злість?</p> <p>– Коли ти відчуваєш сильну злість, що тобі допомагає заспокоїтися, щоб не образити іншого?</p> <p>– Як ти можеш без слів показати другові, що ти щасливий?</p> <p>– Чи можна сміятися, коли твій друг плаче? Чому?</p> <p>– Що ти будеш робити, якщо побачиш, що твій друг чимось засмучений? Як ти йому допоможеш?</p> <p>– Ти завжди враховуєш емоційний стан під час спілкування?</p>
І половина дня Культура мовленнєвого спілкування	Сюжетно-рольова гра «Зустрічаємо гостей»	Формувати у дітей здатність дотримуватись соціальних норм і правил поведінки у щоденної життєдіяльності; розвивати зв'язне мовлення, культуру спілкування з гостями; виховувати інтерес до загальнолюдських і громадянських цінностей.	Бесіда: – Як ти зустрів гостя, який прийшов до тебе в оселю? – Чи можна голосно сперечатися, коли гості в домі? Як поводитися, якщо ти з чимось не згоден? – Якщо гостю не сподобалося частування, чи повинен він про це сказати? Як можна ввічливо відмовитися? – Які слова вдячності говорили гості тобі за частування та прийом? – Як ти прощався з гостями, щоб вони захотіли прийти знову?
І половина дня	Сюжетно-рольова гра «Бібліотека»	Ознайомити дітей з професією бібліотекаря,	Бесіда:

Формування основ духовно-моральних якостей		її соціальною значимістю. Закріпити вміння вступати в контакт з іншими людьми, дотримуватися правил і норм поведінки в соціумі.	<p>– Що робив бібліотекар протягом гри? Яка його найголовніша справа?</p> <p>– Як бібліотекар допомагає читачеві знайти потрібну книгу?</p> <p>– Чи можна в бібліотеці голосно розмовляти, бігати чи сміятися? Чому?</p> <p>– Які ввічливі слова ти говориш, коли просиш книгу? А бібліотекар, коли видає її?</p> <p>– Якщо ти не знайшов потрібну книгу, як ти про це повідомиш бібліотекару?</p>
І половина дня Дитина в соціумі	Заняття «Праця в нашому житті» (Додаток Е)	Закріпити знання дітей про місце людини в соціальному середовищі, про себе як члена суспільства. Уточнити уявлення про найбільш доступні й необхідні для розвитку в дітей соціально-громадянського досвіду види праці дорослих. Простежити взаємозалежність у роботі людей різних професій; необхідність виконання своїх трудових обов'язків для отримання потрібного результату. Формувати навички спілкування із знайомими та незнайомими людьми; виховувати почуття радості за свої та чийсь успіхи, підбадьорювати та підтримувати у різних ситуаціях своїх товаришів.	Організація самостійної ігрової діяльності (сюжетно-рольові ігри «У лікарні», «Зоопарк», «Пожежники» «У бібліотеці» та ін).

		<p>Розвивати логічне мислення, ініціативність, активність у грі, вміння висловлювати та доводити свою думку, з повагою приймати думку іншого.</p> <p>Виховувати відчуття гордості за своїх батьків, повагу до праці дорослих, бажання наслідувати їх у посильних справах.</p>	
І половина дня, групова кімната	Заняття: «Міст миру» (Додаток К)	<p>Продемонструвати зв'язок між особистим вибором і впливом цього вибору на інших людей. Підвести до усвідомлення того, що кожна людина приходить у цей світ творити добро. Формувати у дітей вміння активно висловлювати власну думку та з повагою приймати думку іншого, бажання бути добрими, милосердними, лагідними та привітними до оточуючих, поважати переваги мирного співіснування з іншими людьми</p>	Коллективне малювання мосту миру.
І половина дня Ігровий осередок	Сюжетно-рольова гра «Школа»	<p>Розширювати знання та уявлення дітей про професію вчителя. Підвести дітей до усвідомлення необхідності дотримання соціальних норм моралі та обґрунтування переваги мирного розв'язання конфліктів. Формувати навички емоційної</p>	<p>Бесіда:</p> <p>– Що найголовніше робив «вчитель» у нашій грі? Чи легко далася тобі взята роль?</p> <p>– Яким повинен бути справжній вчитель?</p> <p>– Якими повинні бути «учні», щоб вчителю було приємно з ними працювати?</p>

		саморегуляції, вміння виражати свої почуття. Розвивати комунікативні навички, творчу уяву та вміння брати на себе відповідальність за роль.	– Як треба поводитися «учню» на уроці? – Чи виникали між «учнями» суперечки або конфлікти? Як ви їх вирішували? – Чий «портфель» був найбільш охайним і підготовленим до «уроку»? Чому це важливо?
І половина дня Формування духовно-моральних якостей	Сюжетно-рольова гра «Експедиція добрих вчинків»	Формувати вміння висловлювати власну думку, приймати думку іншого, пропонувати ідеї для гри та домовлятися в конфліктних ситуаціях; розвивати увагу, пам'ять; виховувати емпатію, турботу, спостережливість.	Бесіда: – Яку ідею для доброго вчинку ти запропонував під час нашої експедиції? Чи прийняли її товариші? – Як ви вирішували, який добрий вчинок робити першим? Чи легко було домовитися? – Якщо тобі не сподобалася чиясь ідея, як ти про це сказав? Чи образився твій друг? – Чия ідея була найоригінальнішою? Що тобі в ній сподобалося? – Чи виникали у вас суперечки під час «експедиції»? Як ви їх вирішили? – Як ти дізнався, що комусь потрібна твоя допомога? – Які почуття відчував той, кому ти зробив добрий вчинок? – Що ти сам відчув, коли робив добрий вчинок? Чому? – Розкажіть про найважливіший добрий вчинок, який ти зробив під час експедиції.

<p>II половина дня Український куточок</p>	<p>Дидактична гра «Кошик традицій»</p>	<p>Закріпити знання державних та національних символів, звичаїв, традицій українського народу; розвивати пам'ять увагу; виховувати інтерес та повагу до державних та національних символів, звичаїв, традицій українського народу.</p>	<p>Запитання для бесіди: – Які три головні державні символи України ви поклали до нашого кошика? – Що символізує Тризуб, наш Герб? Яке слово в ньому сховалося? – Що означають кольори нашого Прапора? – Які національні обереги ми поклали до кошика? – Чому українці так шанують вишиванку? Що означають візерунки на ній? – Який обєріг є символом нашого народу? – Які традиційні страви ви приготували б на Різдво? – Що ми робимо на Великдень, щоб зустріти свято? – Який український звичай говорить про гостинність? – Який символ або традиція були для вас сьогодні найцікавішими? Чому? – Яких традицій дотримуються у твоїй родині?</p>
<p>II половина дня Групова кімната</p>	<p>Дидактична гра «Світлофор чемності»</p>	<p>Закріпити навички дітей дотримуватися соціальних норм та правил поведінки.</p>	<p>Запитання для бесіди: – Що означав «зелений сигнал» у нашій грі? Наведіть приклад такого вчинку, який був на «зелене світло». – Що означав «жовтий сигнал»? Коли нам потрібно «жовте світло» в житті?</p>

			<p>– Що станеться, якщо всі почнуть робити тільки те, що відповідає «червоному світлу»?</p> <p>– Чому в дитячому садку, як і на дорозі, потрібні правила?</p> <p>– Які ввічливі слова потрапили сьогодні на «зелене світло»?</p> <p>– Який колір світлофора допоможе тобі, якщо ти дуже злишся і хочеш кричати?</p>
<p>II половина дня</p> <p>Самостійна ігрова діяльність</p>	<p>Сюжетно-рольова гра «Прогулянка по нашому парку»</p>	<p>Закріпити вміння дітей висловлювати власну думку, приймати думку іншого, пропонувати ідеї для гри та домовлятися в конфліктних ситуаціях; розвивати увагу, пам'ять,; виховувати любов до рідного міста, Батьківщини.</p>	<p>Бесіда:</p> <p>– Яку нову ідею для відпочинку в парку ти запропонував друзям? Чи всім вона сподобалася?</p> <p>– Як ви вирішували, до якої частини парку підете спочатку?</p> <p>– Чи виникали між вами суперечки, наприклад, через гойдалку чи лавочку? Як ви вирішили цей конфлікт?</p> <p>– Чи було важко прийняти думку іншого друга, якщо тобі хотілося гратися по-іншому? Що тобі допомогло поступитися?</p> <p>– Що вам найбільше сподобалося у нашому «парку» сьогодні? Чому?</p> <p>– Що ми можемо зробити, щоб наш парк завжди був чистим і гарним?</p> <p>– Як потрібно поводитися в парку, щоб не заважати іншим відпочивальникам?</p>

			– Чи можна ламати гілки дерев або рвати квіти в парку? Чому? – Як ти поведишся в парку?
--	--	--	--

Система роботи з формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри передбачає проведення дидактичних, сюжетно-рольових, театралізованих, рухливих народних українських ігор на заняттях з розвитку зв'язного мовлення, народознавства, фізичного виховання, під час прогулянок, самостійної ігрової, образотворчої діяльності тощо.

Для реалізації першого етапу формування соціально-громадянської компетентності пропонуємо провести ігри «Сім'я», «Лікарня», «У дитячому садку», які дозволять актуалізувати наявні уявлення дошкільнят про соціальне оточення, сформувати емоційно-позитивне ставлення до майбутньої ігрової діяльності, навчать їх соціально взаємодіяти та самостійно вирішувати проблеми, які виникають під час гри (Додаток Д).

Дидактичні ігри «Одягни ляльку в український костюм», «Чий вінок кращий?», «Склади квітку до віночка», «Кошик традицій» допоможуть дати, поглибити та закріпити знання дошкільників про звичаї, традиції нашого народу, дізнатись про українські національні обереги, основні елементи українського національного одягу (Додаток Б); рухливі ігри «Посвята в козачата», «Козацькі розваги», «Отамане» дозволять ознайомити дітей з побутом, традиціями козаків. Вони дізнаються про устрій козацького війська, про роль отамана, важливість дисципліни, взаємодопомоги у козацькому війську (Додаток П). Перед проведенням ігор з дітьми проводять бесіди «Я і моя сім'я», «Ким я хочу стати?», «Що ти знаєш про козаків?», «Які традиції ти знаєш?», «Для чого потрібно дотримуватись правил?» та ін. (Додаток Н)

Для реалізації завдань другого етапу формування SGK у дошкільнят пропонуємо проводити сюжетно-рольові ігри. Так, сюжетно-рольова гра «Зустрічаємо гостей» допоможе дитині навчитись дотримуватись соціальних

норм і правил поведінки у щоденної життєдіяльності; розвинути зв'язне мовлення, культуру спілкування з гостями; виховає інтерес до загальнолюдських і громадянських цінностей. навчить спілкуватись з дорослими, дотримуючись загально-людських норм і правил, виховає бажання брати участь у спільних трудових дорученнях, допомагати дорослим тощо; спільне конструювання (побудова мосту дружби) допоможе виховати у дітей співпереживання, людяність, оптимістичне ставлення до труднощів, навчить їх самостійно визначати шляхи подолання труднощів, відповідальне ставитись до своєї діяльності.

Такі ігри, як «Бібліотека», «Школа», заняття «Праця в нашому житті» закріплюють знання дошкільників з професіями дорослих, дозволяють усвідомити необхідність дотримання соціальних норм моралі, перевагу мирного розв'язання конфліктів, сформують навички емоційної саморегуляції, вміння виражати свої почуття, розв'язують комунікативні навички, відповідальність за якісне виконання обраної ролі. Діти почнуть розуміти місце людини в соціальному середовищі, себе як члена суспільства. У них сформуються вміння будувати безконфліктні взаємини з однолітками під час гри, сформуються навички розв'язування конфліктів мирним шляхом.

Виховний захід «Мандрівка Україною», дидактична гра «Кошик традицій», допоможе закріпити знання дітей про державні символи, виховати шанобливе ставлення до них, гордість за красу і велич нашої Батьківщини, підвищить їх інтерес до українських народних прислів'їв та приказок, віршів, пісень. Сюжетно-рольові ігри «Експедиція добрих вчинків», «Прогулянка по нашому парку», дидактична гра «Світлофор чемності» закріплюють у вихованців вміння висловлювати власну думку та приймати думку іншого, проявляти ініціативність під час гри, сформують навички мирного розв'язування конфліктів, дотримання загальноприйнятих соціальних норм та правил поведінки. За допомогою дидактичної гри «Емоційний детектив» діти усвідомлять власні емоції, закріплюють навички емоційної саморегуляції, вміння виражати свої почуття, враховувати емоційний стан співрозмовника тощо.

Під час реалізації другого етапу формування СГК у дошкільнят доцільно використовувати різноманітні методи і методичні прийоми. Наприклад, під час конструювання мосту дружби для формування позитивних емоцій у дітей вихователь може використати прийом «емоційне дзеркало», тобто йому потрібно постійне озвучувати позитивні емоції («Я бачу, як ти радієш, що ми впорались!», «Я рада, що ти самостійно знайшов розв'язання даного завдання»). Для виховання оптимізму вихователь робить переорієнтацію уваги з проблеми («Ми не можемо») на рішення («Як ми можемо зробити це інакше?»). Для виховання співпереживання вихователь пропонує дітям оплесками відмічати підтримку друга або окремо відзначає та нагороджує дітей, які активно підтримували інших. Для виховання самостійності вихователю не слід давати готового рішення, а запитувати дитину: «Як вважаєш, що можна зробити, щоб міст не падав?».

Під час проведення сюжетно-рольової гри «Лікарня» вихователю доцільно використовувати:

1. Проблемні ситуації. Створювати невеликі ігрові проблеми, що вимагають колективного вирішення:

– «У лікарні закінчився бинт, а пацієнту потрібна перев'язка!» (Дитині потрібно швидко «зателефонувати» в аптеку чи «виготовити» атрибут-замінник).

– «Лікар-педіатр захворів, хто його замінить?» (Стимуляція до обміну ролями та гнучкості).

2. Взаємоконтроль. Заохочувати дітей оцінювати дії один одного з точки зору ролі: «Чи правильно Реєстратор оформив картку?»

3. Мовленнєву активність. Звертати увагу на використання рольового діалогу:

– Лікар: «На що скаржитесь? Роздягніться до пояса, будь ласка.»

– Пацієнт: «У мене болить горло і дуже висока температура. Дякую за допомогу!».

Оскільки формування емоційної складової СГК має важливе значення, наводимо приклад проведення дидактичної гри «Емоційний детектив».

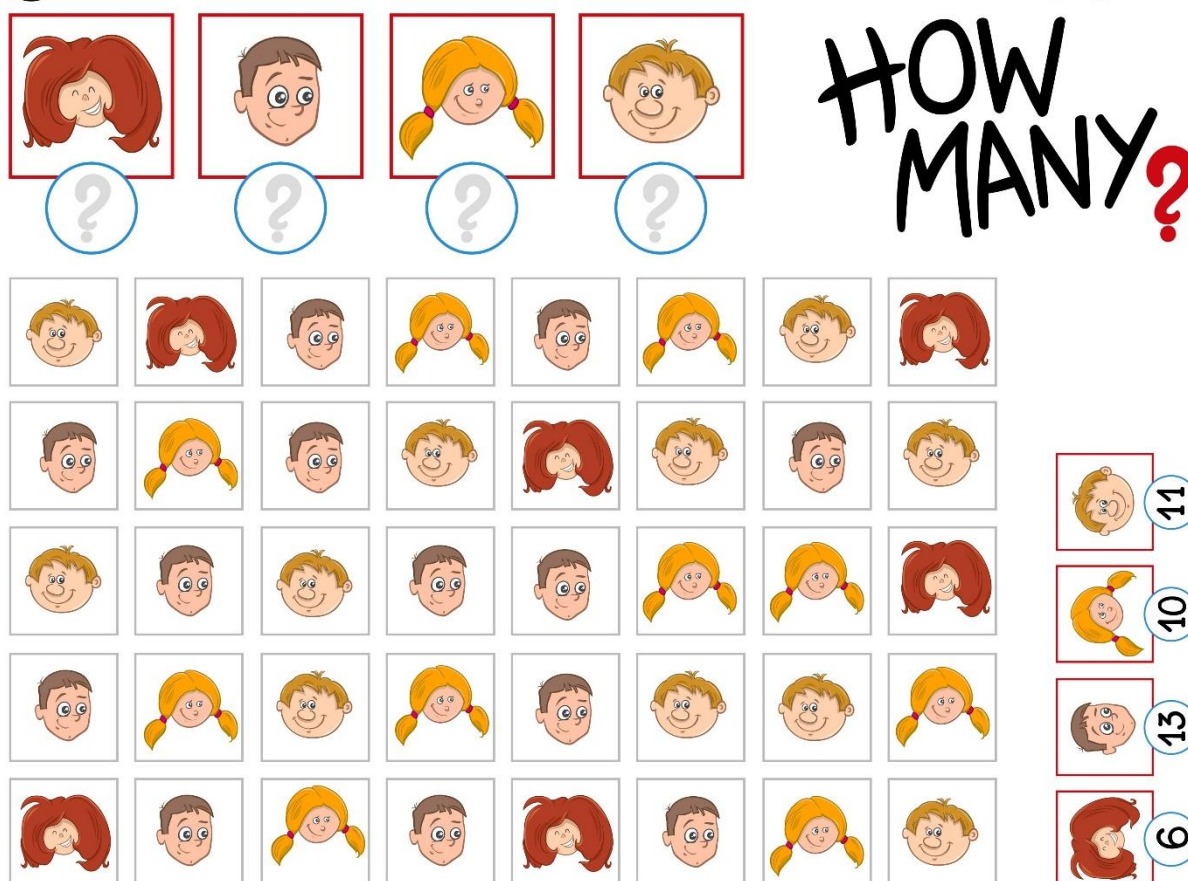
Дидактична гра «Емоційний детектив»

Мета:

- Навчити учасників усвідомлювати та називати власні емоції.
- Сформувати навички емоційної саморегуляції (зміна негативного стану на нейтральний/позитивний).
- Розвинути емпатію та вміння зчитувати емоційний стан іншого (невербальні сигнали).
- Тренувати конструктивне вираження своїх почуттів у спілкуванні.

Матеріали:

1. Картки-емоції

2. **Сюжетні картки/Фотографії:** Картки із зображенням різних ситуацій, які можуть викликати певну емоцію (наприклад, дитина отримала подарунок, зламала іграшку, загубилася, злякалася грому).
3. **Фішки/Жетони** для нагородження «детективів».

Хід гри

1. Вступ (5 хв)

- *Привітання:* Вихователь: «Доброго дня, діти! Сьогодні ми пограємо у гру, в який ви станете «емоційними детективами».
- *Оголошення правил:* «Детективи повинні розкривати таємниці емоцій, для чого їм треба з'ясувати, що саме відчуває людина і чому.
- *Повторення емоцій:* Спочатку давайте згадаємо основні емоцій (радість – коли весело, сум – коли плачеться, злість – коли насуплені брови, страх – коли хочеться сховатися). Вихователь показує картки-емоції і запитує, яка це емоція.

2. Етап «Впізнай емоцію» (10 хв)

- *Завдання:* Вихователь показує дітям одну з карток-емоцій.
- *Дії дітей:* Діти-детективи повинні назвати цю емоцію.
- *Імітація:* Діти повторюють міміку цієї емоції, дивлячись у дзеркало або один на одного.
- *Варіація «Пантоміма»:* Одна дитина-детектив «загадує» емоцію і показує її мімікою та жестами. Інші відгадують. (За правильну відповідь – дитина отримує жетон).

3. Етап «Знайди причину» (10-15 хв)

- *Завдання:* Вихователь показує сюжетну картку (ситуацію) або описує її словами.
- *Дії дітей:* Діти обговорюють, яку емоцію найімовірніше відчуває персонаж на картці, і найголовніше – чому.
 - *Приклад:* Вихователь показує зображення дитини з насупленими бровами, що стоїть біля розкиданих кубиків.
 - *Діти-детективи: Емоція:* Злість/Гнів. *Причина:* Його вежу зламали, або він не може побудувати те, що хоче.
- *Закріплення:* Після обговорення, дитина-детектив повинна знайти відповідну картку-емоцію і прикріпити її до сюжетної картки. (За правильне поєднання вона отримує жетон).

4. Етап «Детективне розслідування» (5-10 хв)

- *Завдання:* Діти вчаться розпізнавати емоції в голосі.
- *Дії:* Вихователь вимовляє нейтральну фразу (наприклад, «Я сьогодні прийшов у садок») з різними емоційними інтонаціями (радісно, сумно, сердито, злякано).
- *Відповідь:* Діти-детективи називають емоцію, яку вони «почули» у голосі.
- *Обговорення:* Вихователь запитує, які ознаки в голосі допомогли їм «розкрити справу» (наприклад, голосно і швидко – злість, тихо і повільно – сум).

5. Підсумок гри (5 хв)

- Підрахунок жетонів: Визначення найуспішнішого «Емоційного детектива» (але підкреслюється, що всі діти – молодці!).
- *Рефлексія:* Обговорення:
 - Які емоції вам було найлегше вгадати сьогодні? Чому?
 - Назвіть емоцію, яку ви грали, коли вам було сумно/радісно/страшно
 - Як ми можемо дізнатися про чиюсь емоцію, якщо людина нічого не каже?
 - Що може змусити тебе відчувати радість? А що – злість?
 - Коли ти відчуваєш сильну злість, що тобі допомагає заспокоїтися, щоб не образити іншого?
 - Як ти можеш без слів показати другові, що ти щасливий?
 - Чи можна сміятися, коли твій друг плаче? Чому?
 - Що ти будеш робити, якщо побачиш, що твій друг чимось засмучений? Як ти йому допоможеш?
 - Ти завжди враховуєш емоційний стан під час спілкування?
- *Практичне завдання:* Вихователь пропонує дітям-детективам протягом дня звертати увагу на емоції своїх друзів і дорослих і намагатися зрозуміти, чому вони виникли.

Рекомендації для вихователя

- Приділяйте час обговоренню того, як справлятися з неприємними емоціями (злістю, сумом, страхом) конструктивними способами (попросити допомоги іншій дитині, обійняти іграшку, подихати).
- Заохочуйте дітей ділитися своїми власним емоційним досвідом: «Коли ти востаннє відчував радість? Що сталося?».
- Створіть безпечне та довірливе середовище, де кожна емоція є важливою і має право на існування.

Для усвідомлення дитиною необхідності дотримання соціальних норм і правил пропонуємо в освітній процес включити дидактичну гру «Навіщо потрібне правило?» (Додаток Л), для закріплення вміння активно висловлювати власну думку та з повагою приймати думку іншого; самостійно і конструктивно домовлятися в конфліктних ситуаціях; дотримуватися соціальних норм і правил поведінки, для розвитку ініціативності, активності у грі пропонуємо проводити ігри з елементами театралізації (додаток М).

Реалізація завдань третього етапу формування СГК у дошкільнят відбувається під час фіксації отриманих знань. Для цього пропонуємо після гри проводити її обговорення під час бесіди, малювання, сюжетно-рольові ігри (табл. 2.7). Також, можна організувати виставку дитячих робіт, наприклад, на тему «Наше місто», «Моя Україна», запропонувати їм скласти «Кодекс добрих вчинків» або «Правил громадянина».

Для оцінки рівня сформованості соціально-громадянської компетентності проводять анкетування та опитування дошкільників.

Для реалізації розробленої системи роботи необхідно дотримуватись таких педагогічних умов:

– створити відповідне розвивальне середовище (ігрові осередки: куточки державних символів, «Наші обов'язки», ігрові набори для сюжетно-рольових ігор на соціальну тематику), що стимулює соціальну взаємодію та громадянські прояви дошкільників;

– здійснювати інтеграцію ігрової діяльності в усі види дитячої діяльності: заняття, режимні моменти, прогулянки, художньо-продуктивну діяльність, фізичну культуру;

– добирати ігри з урахуванням вікових особливостей та інтересів дітей старшого дошкільного віку;

– враховувати наявний рівень сформованості SGK у дітей. Дітей, які за результатами констатувальних зрізів показали низький рівень сформованості соціально-громадянської компетентності залучають до ігрової діяльності поступово, можна ставити їх в пару з більш компетентною дитиною, яка буде їй допомагати, а вихователю треба схвалювати навіть найменші досягнення слабкої дитини;

– дотримуватись принципів послідовності і систематичності.

Отже, результатом впровадження розробленої системи роботи передбачається сформованість соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку, що проявляється у:

– знаннях основних правил поведінки, прав та обов'язків, елементарних уявлень про державу;

– уміннях співпрацювати, домовлятися, брати на себе роль, дотримуватися правил, вирішувати конфлікти мирним шляхом;

– сформованих соціально-громадянських цінностей: поваги до людей, відповідальності за свої вчинки, ініціативності, патріотичних почуттів (любові до родини, ЗДО, країни).

Рекомендації для вихователів щодо формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри

Ми використовуємо можливість надати рекомендації вихователям ЗДО щодо формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

1. Створить ігрове середовище, яке стимулює соціальні ролі. Насичуйте куточки атрибутами, які вимагають взаємодії (наприклад, для гри у «Сім'я», «Прогулянка до парку», «У музеї», «Магазин», «Пожежники» тощо).

2. Забезпечте легку трансформацію ігрових зон, щоб діти могли щотижня створювати нові соціальні сюжети.

3. Залучайте дітей до виготовлення атрибутів. Це формує відповідальність за спільну справу.

4. Проводьте мінітренінги, обговорення суті ролей перед початком нової сюжетної гри. Поясніть, що має робити «лікар» (дбайливість, відповідальність) або «касир», «продавець» (чесність, ввічливість).

5. Свідомо вводьте в гру проблемні ситуації, які діти мають вирішити спільно (наприклад, «Не вистачає товару в магазині», «Хтось не дотримується черги»). Це тренує навички домовлятися та шукати компроміси.

6. Регулярно змінюйте ігрові ролі, щоб кожна дитина мала досвід бути як «керівником» (директор, капітан), так і «підлеглим» (робітник, пасажир). Це розвиває ініціативність та повагу до різних соціальних позицій.

7. Встановлюйте чіткі правила гри, які стосуються соціальної взаємодії: «Граємо чесно», «Говоримо по черзі», «Поважаємо обрану роль».

8. Не вирішуйте проблеми за дітей, а ставте навідні запитання: «Як ви думаєте, що має зробити лікар, якщо пацієнту боляче?», «Яке правило ви зараз порушили? Як це виправити?».

9. Під час гри постійно звертайте увагу на емоційний стан учасників. Використовуйте техніку «Емоційного віддзеркалення»: «Я бачу, що ти

засмучений, бо тобі не дісталася роль. Що ми можемо зробити, щоб тобі стало краще?»).

10. Заохочуйте дітей проговорювати свої дії та наміри. Замість того, щоб просто забирати іграшку, дитина повинна сказати: «Я хочу пограти з цією іграшкою, можна я візьму її після тебе?»).

11. Застосовуйте казки та історії для розігрування соціальних ситуацій. Це дозволяє дітям «прожити» моральні дилеми у безпечному ігровому форматі.

12. Проводьте рефлексію та аналіз гри після її завершення.

13. Відзначаєте успіхи у соціальній поведінці, а не лише у дотриманні сюжету («Я бачила, як ти поступився чергою – ти справжній громадянин», «Ти допоміг другу – це прояв відповідальності»).

14. Обговорюйте під час бесіди, як навички, набуті в грі, можна використовувати в реальному житті (наприклад, після гри в «Сім'ю» запитати дитину: «Чи зможеш ти допомогти мамі вдома накрити на стіл?»).

15. Розробить систему освітньої роботи з метою формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри, до якої рекомендуємо включити:

– Заняття: «Праця в нашому житті» (ознайомлення дітей з професією будівельника, педагога, художника, міліціонера, архітектора, листоноші, бібліотекаря, вихователя, журналіста за допомогою дидактичних ігор «Для кого будівельник побудував будинок?», «Що переплутали діти?», «Знайди відмінності», «Допоможіть знайти злочинця», «Склади будинок», «Професії посварилися», «Каталог книжок», мовленнєвої гри – діалог «Інтерв'ю»); «Міст миру», на якому використати ігри «Сонечко» (для налаштування доброзичливого відношення до оточуючих), «Будівник миру» (малювання світу, який діти хочуть бачити навколо себе), сюжетно-рольову гру «Пожежники». Ігри повинні підвести дошкільнят до думки, що кожна людина приходять у цей світ творити добро.

– Виховний захід «Мандрівка Україною» (ознайомлення дітей з державними символами України, з побутом козаків; рухливими іграми «Бій півнів», «Посвята в козачата», «Козацькі розваги»).

– Дидактичні ігри: «Одягни ляльку в український костюм», «Чий вінок кращий?», «Склади квітку до віночка», «Емоційний детектив», «Кошик традицій», «Світлофор чемності» (ознайомлення дітей з українським національним оберегом – віночком, з квітами, з яких його плели, з традиціями та звичаями українського народу, з загальноприйнятими правилами поведінки у суспільстві).

– Рухливі ігри «Козацькі розваги», «Отамане», «Посвята в козачата» (перед початком гри розповісти дітям про устрій козацького війська, побут та традиції козаків, їх відданість Україні).

– Сюжетно-рольові ігри «Лікарня», «Сім'я», «Зустрічаємо гостей», «Бібліотека», «У дитячому садку», «Школа», «Експедиція добрих вчинків», «Прогулянка по нашому парку» та інші (для поглиблення та закріплення умінь та навичок дотримання загальноприйнятих громадянських та соціальних норм і правил поведінки: умінь активно висловлювати свої думки, прислуховуватися до думок інших, пропонувати ідеї для гри та домовлятися в конфліктних ситуаціях, виявляти емпатію, доброзичливість, турботу, взаємодопомогу, оптимізм, самостійність, приймати посильну участь у праці по благоустрою території ЗДО, свого міста тощо).

– Колективне конструювання (наприклад, конструювання мосту дружби яке допомагає налагодити дружні відносини між дітьми, дотримуючись загальноприйнятих моральних норм; виховує у дітей самостійність, вміння самостійно знаходити шляхи подолання труднощів, оптимістично ставиться до них).

Висновки до 2 розділу

У другому розділі магістерської роботи було розроблено діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості соціально-громадянської

компетентності в дітей старшого дошкільного віку та запропоновано систему роботи з її формування в дітей означеного віку засобом гри.

Розроблено критерії (емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий) з відповідними показниками та рівні (високий, середній, низький) сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку. Для їх оцінювання дібрано діагностичні методи: цілеспрямовані спостереження, бесіди, ігрове моделювання, метод «Незакінчені речення», кейс-метод, розв'язування ситуаційних завдань, анкетування вихователів та батьків.

Розроблена система роботи з формування SGK у дітей старшого дошкільного віку, яка складається з трьох етапів: підготовчо-мотиваційного, формувального (діяльнісної реалізації), рефлексивно-оцінювального. Для кожного етапу визначено мету та завдання. Для реалізації системи роботи складено план проведення ігор, які включені в заняття, виховні заходи, різні види діяльності дітей, режимні моменти, прогулянки. До системи роботи включено проведення українських народних рухливих ігор, дидактичних ігор на ознайомлення дітей з українським оберегом, державними і національними символами України, загальноприйнятими правилами та нормами поведінки; рухливі ігри на ознайомлення дошкільників з побутом та традиціями козаків, устроєм козацького війська; сюжетно-рольові ігри для набуття дітьми особистого соціально-громадянського досвіду.

Запропоновано форми та методи співпраці з дітьми, розроблено запитання для проведення бесід з метою фіксації отриманих знань. Надано рекомендації вихователям щодо формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення та методичне вирішення проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Аналіз наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури і сучасної виховної практики дає підстави стверджувати, що проблема формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку є актуальною у вітчизняній науковій думці і співвідноситься з загальнонаціональною стратегією дошкільної освіти, яка у центр освітнього процесу ставить особистість, орієнтовану на утвердження загальнолюдських, громадянських, національних і патріотичних цінностей. На підставі аналізу наукових праць висвітлено сутність і структуру соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку (СГК – це не лише сума знань про суспільство, а й готовність і вміння діяти, взаємодіяти з іншими, вирішувати проблеми та брати на себе відповідальність. Компонентами СГК є емоційно-ціннісне ставлення, сформованість знань, здатність до активного впровадження набутого досвіду), з'ясовано особливості її формування в дітей старшого дошкільного віку (СГК дошкільників формується під час гри, оскільки ігрові технології спрямовані на перетворення абстрактних понять про суспільство та правил загальноприйнятої поведінки на особистий досвід дитини).

У дослідженні визначено педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом гри: створення розвивального середовища (наявність ігрових осередків, які стимулюють соціальну взаємодію та громадянські прояви), інтеграція ігрової діяльності в усі види дитячої діяльності: заняття, режимні моменти, прогулянки, художньо-продуктивну діяльність, фізичну культуру; добір ігор з урахуванням вікових особливостей та інтересів дітей старшого дошкільного віку; врахування наявного рівня сформованості СГК у дітей; дотримання принципів послідовності та систематичності.

На основі проведеного теоретичного аналізу проблеми визначено критерії (емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий) та відповідні їм показники; дібрано діагностичні методи для визначення рівнів (високого, середнього, низького) сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Розроблено систему роботи з формування SGK в дітей старшого дошкільного віку засобом гри, реалізація якої передбачає інтеграцію навчально-пізнавальної, ігрової та практичної діяльності, відповідно до виокремлених педагогічних умов. Система побудована на принципах систематичності, послідовності, неперервності, поєднання національного, загальнолюдського і громадянського у вихованні молодого покоління. Систему доцільно впроваджувати в три етапи: підготовчо-мотиваційний, формувальний (діялісна реалізація), рефлексійно-оцінювальний. Метою першого етапу є створення позитивної мотивації до освоєння соціальних норм, правил і ролей у суспільстві. Для досягнення мети слід розв'язувати такі завдання: актуалізація наявних уявлень дітей про соціальне оточення (сім'ю, дитячий садок, рідне місто), створення проблемних ігрових ситуацій, які вимагають соціальної взаємодії та вирішення проблем; формування емоційно-позитивного ставлення дітей до майбутньої ігрової діяльності. При розв'язанні даних завдань доцільно використовувати методи: бесіди («Я і моя сім'я», «Правила нашої групи», «Які традиції ти знаєш?»), сюжетно-рольові ігри («Магазин», «Лікарня», «Сім'я»), читання та обговорення казок та оповідань, що містять морально-етичні дилеми, дидактичні ігри на сортування та групування соціальних об'єктів / правил («Світлофор чемності», «Кошик традицій»). Метою формувального (діялісного) етапу визначили формування соціально-громадянських знань, вмінь та навичок у дітей, розвиток у них емпатії та здатності дотримуватися соціальних норм через активну ігрову діяльність. Для досягнення мети окреслили такі завдання: виховувати бажання дітей брати на себе та ефективно виконувати різні соціальні ролі; сформувати вміння співпрацювати, домовлятися, розподіляти обов'язки та вирішувати конфлікти в ігровій ситуації;

розвивати почуття патріотизму (любов до Батьківщини, знання державної символіки) та громадянської відповідальності (турбота про навколишнє середовище, допомога іншим); закріплювати знання дітей про їх права та обов'язки. Розв'язання даних завдань передбачається проведенням таких сюжетно-рольових ігор («Бібліотека», «Прогулянка по нашому парку», «Експедиція добрих вчинків», «Школа», «Зустрічаємо гостей» тощо), ігор-драматизацій: розігрування ситуацій, що вимагають морального вибору, ігор з правилами («Світлофор», «Отамане», «Козачі розваги», «Посвята в козачата» тощо), дидактичних ігор («Емоційний детектив», «Мій чарівний настрій» тощо). Метою третього етапу (рефлексійно-оцінювального) є узагальнення отриманого соціального досвіду дітей, осмислення їх власної ролі в групі та усвідомлення ефективності дотримання соціальних норм. Мету можливо досягти за рахунок сприяння самоаналізу та самооцінці дітьми своєї ігрової та соціальної поведінки; стимулювання перенесення набутих знань та вмінь у реальні життєві ситуації; виявлення рівня сформованості соціально-громадянської компетентності після впровадження розробленої системи; проведення підсумкових бесід, організації виставок дитячих робіт, складання «Кодексу добрих вчинків», «Правил громадянина»; проведення анкетування та опитування дітей для оцінки рівня сформованості соціально-громадянської компетентності. Результатом впровадження розробленої системи має стати підвищення рівня сформованості соціально-громадянської компетентності в дітей експериментальної групи.

Отже, завдання дослідження виконано, мету досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атрощенко Т. Соціально-громадянська компетентність дитини дошкільника: до сутності поняття. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29931/1/15_Atroschenko.pdf (дата звернення: 10.04.25).
2. Бабій Н. Особливості етнопсихологічних уявлень дітей старшого дошкільного віку. *Освіта регіону*. 2017. № 2. С. 253–257.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України – нова редакція 2021 / наук. керівник Т. Пироженко. 38 с. URL : <https://nus.org.ua/news/zat> (дата звернення: 19.04.25).
4. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
5. Бех І. Виховання особистості : У 2-х кн. Кн.1. : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання. Київ, 2003. 216 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості : сходження до духовності : наук. видання. Київ : Либідь. 2006. 272 с.
7. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / за заг. ред. О. В. Низовської. Тернопіль : «Мандрівець», 2017. 256 с.
8. Богуш А., Варяниця Л., Гавриш Н. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Науково-дослідний центр з проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи АПН України Луганського національного університету*. Луганськ : Альма-матер. 2009. 808 с.
9. Богуш А. Патріотичне виховання починається з доброти. *Дошкільне виховання*. 2016. №11. С. 4–7.
10. Беленька Г. Пізнавати світ допомагають народні ігри. *Початкова освіта*. 2008. №6. С.7-9.
11. Великий тлумачний словник української мови (з дод. допов. та СД) уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

12. Вертугіна В. М. Гра як засіб формування соціального благополуччя дітей дошкільного віку. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя*. Ніжин, 2011. № 4. С. 130 – 133.
13. Ганник Н. Виховуємо патріотів. *Палітра педагога*. 2019. № 4. С. 6–7.
14. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2014. № 7-8. С. 71–74.
15. Гріднєва О. М. Ігрові технології як засіб формування соціальної компетентності старших дошкільників. URL : <http://refs.in.ua/igrovi-tehnologiyi-yak-zasib-formuvannyasocialenouyikompetent.html>. (дата звернення 25.09.25).
16. Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Огнев'юк В.О.; наук. ред. Г.В. Беленька, М.А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 419 с.
17. Дроб'язко О. В. Маленьким українцям – про державні символи і не тільки... *Дошкільний навчальний заклад*. 2015. № 3. С. 10–35.
18. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
19. Енциклопедія освіти / головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
20. Їм будувати майбутнє України. Круглий стіл з проблеми громадянського виховання. *Дошкільне виховання*. 2006. № 8. С. 3–9.
21. Каплуновська О. М. Патріотичне та інтернаціональне виховання: особливості організації з дітьми дошкільного віку. URL: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip5.html (дата звернення 25.04.25).
22. Карнаух Л. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціального середовища. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/40/visnuk_11.pdf. (дата звернення 10.04.25).

23. Козакова І. Особливості патріотичного виховання дошкільнят. *Обруч*. 2003. № 6. С. 8–12.
24. Козак Л. В., Федорова С. О. Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 2(7). С. 356–368.
25. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ: Освіта, 1998. 255 с.
26. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2009. 208 с.
27. Концепція національно-патріотичного виховання. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>. (дата звернення 25.04.25)
28. Косенчук О., Куземко Л. Виховуємо соціально-компетентного громадянина у грі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 16. С. 9–13.
29. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 3–8.
30. Косенчук О. Соціально-громадянська компетентність дошкільника: сучасний освітній вектор. *Дошкільне виховання*. 2023. № 5. С. 8–10.
31. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. *Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2017. С. 8 – 21.
32. Кулакова Л. Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах освітньо-виховного процесу. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Psychology/article/download/3417/3114>. (дата звернення 14.04.25).

33. Кушнірик Н. Я. Гра як важливий засіб всебічного розвитку дітей дошкільного віку. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Педагогічні науки», 2019. Вип. 176. С. 79 – 82.

34. Лаврик О. С. Маленькі українці : методичні поради та серія занять з патріотичного виховання. *Дошкільне виховання*. 2014. № 9 С. 15–20.

35. Лохвицька Л. Моральне виховання : нові чи старі проблеми? *Дошкільне виховання*. 2014. №7. С. 12–16.

36. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.

37. Максимова О. О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. В.М. Лабунець]. Вип. 20 (1–2016). Ч. 2. 2016. С. 229–234

38. Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 103 с.

39. Машовець М. А. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку в сучасних умовах розвитку суспільства. *Вісник Інституту розвитку дитини* : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 2019. Вип. 5. С. 125-130.

40. Моя країна – Україна : хрестоматія для дошкільнят з національно-патріотичного виховання / автори і укладачі Н. Гавриш, О. Косенчук. Харків : Ранок, 2022. 96 с.

41. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.

42. Павленко О. М. Теоретично-психологічні основи дослідження соціальної компетентності дошкільників. *Збірник наукових праць ККПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 10. С. 534–544.

43. Печенко І. П. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей 5-7 років. *Вісник Київського міжнародного університету*. Випуск II. Київ : Правові джерела, 2012. 291с.

44. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». Київ : Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.

45. Піроженко Т. О. Ігрова діяльність дошкільника. Старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2014. 96 с.

46. Поніманська Т. Виховання людяності : програмні вимоги. *Дошкільне виховання*. 2018. № 5. С. 7.

47. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка, 4-е видання, перероблене. Київ : ВЦ «Академія», 2018. 408 с.

48. Поніманська Т. І. Світ людей у вихованні соціальної компетентності дошкільника. *Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 9. Рівне : РДГУ, 2010. С. 90 – 93.

49. Про дошкільну освіту : (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 49, ст.259) {Із змінами, внесеними згідно із Законами № 8030 від 29.09.2022}. URL : <https://osv-osvita.gov.ua/zakon-ukraini-pro-doshkilnu-osvitu-12-14-05-13-05-2020/> (дата звернення: 8.04.25)

50. Рогальська-Яблонська І. П. Соціалізація дітей в умовах сучасного освітнього середовища ДНЗ на засадах наступності та перспективності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського*: Серія : Педагогічні науки : Вип. 37. Т. 1. Миколаїв : МНУ, 2012. С. 351–356.

51. Сабадишин Р. О., Коробко Л. Р., Масюк П. М. Філософські основи духовно-морального виховання. *Наукові записки*. Серія «Психологія і педагогіка». Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія». 2018. Вип. 21. С.149-150.

52. Сас О. О. Життєва компетентність дітей 6-7-річного віку: аналіз наукових джерел. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. № 1, 2019. С. 29 – 35.

53. Січкара А. Софія Русова і Ксенія Маєвська про формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: ідеї діяльнісного підходу. *Дошкільне виховання*. 2012. № 12. С. 11–12.

54. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

55. Сохань Л. Життєва компетентність у технології життєздатності. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*. Науково-методичний збірник. Київ : Контекст, 2000. 672 с.

56. Соціальний розвиток дитини : старший дошкільний вік. / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська, О. А. Козлюк, Л. І. Кузьмук. 2-ге вид. Київ : Генеза, 2014. 88 с.

57. Соціологія Терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / укладачі: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін.; за заг. ред. В. М. Пічі. Київ : Каравела», Львів : Новий світ. 2000, 2002. 480 с.

58. Стаєнна О. Громадянське виховання дітей старшого дошкільного віку як педагогічна проблема. URL: http://www.uk.x-pdf.ru/6istoriya/140681-2-udk-3732035-sta-nna-gromadyanske_vihovannya-ditey-starshogo-doshkilnogo-viku-pedagogichna-problema-rozbudova.php (дата звернення 24.04.25).

59. Стежинки у Всесвіт. Комплексна програма для дітей раннього і передшкільного віку / наук. кер. К. Крутій. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД. 2020. 224 с.

60. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка. Київ : Освіта, 1996. 428 с.

61. Сухомлинський В. О. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. № 3. С. 18–21.

62. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Наукова думка, 1997. Т.3. С. 283–582.

63. Сухомлинська О. Громадянське виховання: спадщина і сучасність. *Управління освітою*. 2005. № 24. С. 3–8.

64. Сучасний психолого-педагогічний словник / О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська область) : Домбровська Я.М., 2016. 473с.: URL : <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/2580/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 2.05. 25).

65. Тарабасова Л. Г. Виховуємо соціально компетентного дошкільника. *Методичні рекомендації*. 2016. С. 102. URL: [http://dano.dp.ua/attachments/article/320/Методичні рекомендації.pdf](http://dano.dp.ua/attachments/article/320/Методичні_рекомендації.pdf). (дата звернення 15.04.25).

66. Тарасенко Г.С. Творчі ігри у виховній роботі з дітьми. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навч.-метод. посіб. / за ред. Г.С. Тарасенко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.

67. Твоя країна – Україна : Енциклопедія українського народознавства / Уклад. Н. Д. Кусайкіна. Харків : ВД «ШКОЛА», 2009, 316 с.

68. Україна – моя Батьківщина : парц. програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.

69. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. *Вибрані педагогічні твори* : в 2-х т. Київ : Рад. школа, 1983. Т. 1. С. 43 – 103.

70. Шишова О. М. Психолого-педагогічні чинники розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. канд. психол. наук: 19. 00. 07 – педагогічна та вікова психологія / Київський Національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2016. 22 с.

71. Шульга Л. М. Формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану : *ел. зб. наук. пр. Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. Вип. № 1 (53). 2023

URL: https://drive.google.com/file/d/1aEQ6SvlrcLPddI1GVbw_Akskwp4JltPP4/view (дата звернення: 10.04.25).

72. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР–Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Наочний матеріал для проведення бесіди-гри «Мій український світ»

ТАРАС ШЕВЧЕНКО "Садок вишневий коло хати"

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає,
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх,
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Дидактична гра «Одягни народний костюм»

Мета: Закріпити знання дітей про основні елементи українського національного одягу (сорочка-вишиванка, плахта, крайка, вінок, шаровари, жупан, чоботи тощо). Навчити правильно співвідносити елементи одягу з постаттю (хлопчик/дівчинка) та послідовністю їх надягання; розвивати увагу, пам'ять, логічне мислення, дрібну моторику, зв'язне мовлення, збагачувати словниковий запас назвами одягу; виховувати інтерес та повагу до національних традицій, культури та історії українського народу, почуття патріотизму; формувати СГК.

Обладнання та матеріали: фігурки дівчинки-україночки та хлопчика-українця, вирізані з картону, окремі елементи (для хлопчика: сорочка, шаровари, жупан/свита, пояс/крайка, шапка, чоботи; для дівчинки: вишиванка, спідниця/плахта, пояс/крайка, керсетка, вінок/стрічки, намисто, чоботи); липучки (для багаторазового використання) або магніти; кошик для зберігання та вибору елементів одягу.

Попередня робота: розповідь вихователя про елементи українського народного костюма,

Хід гри.

І. Підготовча частина (5-7 хвилин)

1. Вступна бесіда:

Запитання до дітей:

- Який одяг ми носимо щодня?
- Який одяг одягали наші прабабусі та прадідусі?
- Як називається наш народний одяг?

Показати ілюстрації українського народного костюму. Звернути увагу на красу та особливості вишивки, кольорів, елементів (вінок, шаровари).

Словникова робота: Проговорити та уточнити назви основних елементів (вишиванка, плахта, керсетка, жупан, крайка, чоботи).

2. Оголошення мети гри:

«Сьогодні ми будемо вчитися правильно одягати наших друзів – україночку Оленку та українця Тарасика – у святковий національний одяг. Кожен елемент має бути на своєму місці!»

II. Основна частина (10-15 хвилин)

Змагання команд

Поділ дітей на команди (діти діляться на дві команди: «Україночки» та «Українці»).

Завдання: Команда «Україночки» одягає дівчинку, команда «Українці» – хлопчика.

Хід змагання: За сигналом, діти по черзі (естафета) беруть один елемент одягу, називають його, швидко біжать і прикріплюють його до своєї фігури, повертаються та передають естафету наступному гравцю.

Критерії оцінки:

Швидкість.

Правильність назви елемента.

Правильність розміщення елемента (на своєму місці та на правильній фігурі).

III. Підсумкова частина (3-5 хвилин)

Огляд готових костюмів: Діти розглядають готові фігури.

Закріплення

Вихователь запитує:

- Який елемент одягу ми одягли першим?
- Що прикрашає голову дівчинки?
- А що одягнене на ногах?»

Узагальнення: Зробити висновок про те, що український національний одяг дуже гарний, яскравий та багатий вишивкою, і його потрібно знати та шанувати.

Мотивація: Запропонувати дітям, наприклад, намалювати свій улюблений елемент костюма або вивчити пісню/вірш про вишиванку.

Гра-конструювання «Міст дружби»

Мета: формувати позитивні емоції на власну участь та участь інших у конструюванні (активно співпереживати, оптимістично ставитися до труднощів, самостійно визначати шляхи їх подолання); виховувати загальнолюдські, громадянські цінності та цінності діяльності (людяність, справедливість, відповідальність); розвивати увагу, уяву, пам'ять, дрібну моторику, здатність активно радіти успіху товаришів (співпереживати).

Обладнання та матеріали: Конструкторській набір LEGO, картки-схеми із зображенням кінцевого об'єкту, який потрібно збудувати («Міст дружби»), смайлики «Ура!», «Ти молодець!», «Ми змогли!».

Хід гри

I. Підготовча частина (налаштування на успіх) (5-7 хвилин)

1. **Створення мотивації.** Вихователь повідомляє дітям: «Сьогодні ми будемо архітекторами! Ми збудуємо *Міст Дружби*, який з'єднає наші ідеї та мрії. Але щоб міст був міцний, нам потрібні не тільки кубики, а й хороший настрій і віра в себе!»
2. Вихователь ділить дітей на невеликі групи (3-4 особи).
3. Обговорення правил
 - Головне правило: Активно радіти успіху команди та товаришів.
 - Правило допомоги: Якщо хтось засмутився, допомогти йому словами підтримки: «Спробуй ще раз!», «Ми разом придумаємо, як це виправити!»
 - Правило труднощів: Невдача – це сигнал для пошуку нового рішення, а не привід для смутку.

II. Конструювання з емоційною підтримкою (15-20 хвилин)

1. Постановка завдання. Кожна команда отримує ідентичну схему «Міст Дружби».
2. Процес конструювання. Діти починають працювати разом. Вихователь заохочує дітей до обміну ідеями.

3. Введення труднощів. У процесі роботи вихователь непомітно забирає одну необхідну деталь: «Ой, цього кубика немає! Що ж тепер робити? Ми не зможемо побудувати?»

Якщо діти засмутилися, вихователь ставить навідні запитання: «Чи є інший спосіб? Яким іншим кольором або іншою формою ми можемо замінити цю деталь?». Схвалює дітей у разі вирішення проблеми: «Ви ж такі винахідливі!», «Ви не здалися, ви знайшли кращий шлях! Молодці!».

У процесі конструювання вихователь заохочує дітей підтримувати тих, у кого не виходить.

Коли команда успішно завершує певний етап конструювання (наприклад, поставила опори мосту), інша команда має підтримати їх оплесками та вигуками радості: «Браво! Гарна ідея!».

III. Рефлексія та оцінка успіху (5-7 хвилин)

- Що ви відчували, коли у вас щось не виходило?
- А що ви відчували, коли знайшли рішення?
- Яка емоція була найсильнішою, коли ви добудували міст?
- Хто найбільше радів за успіх своїх друзів?
- Чи приємно, коли тобі співпереживають?

Кожна команда представляє свій «Міст Дружби», розповідаючи, як вони його будували і які труднощі долали.

Діти нагороджуються не тільки за найкращий міст, а й за найактивнішу підтримку, найкращий оптимістичний настрій та найкреативніше подолання труднощів.

Сюжетно-рольова гра «Лікарня»

Мета: Розширити уявлення про функції різних медичних працівників, закріпити знання про медичні інструменти та правила безпеки і гігієни; формувати у дітей позитивне емоційне ставлення до добрих вчинків, почуття емпатії та здатність виявляти співпереживання до інших;), виховувати повагу до праці медичних працівників, емпатію до хворих; розвивати зв'язне діалогічне мовлення, інтерес до нових ігор, ініціативність, їх рольову активність.

Матеріали та обладнання до гри: Стіл, телефон, «Комп'ютер» (коробка), картки пацієнтів, ручки, бланки, «талончики», халат, шапочка, фонендоскоп, тонометр (іграшковий), шпатель, термометр, вата, бинт, іграшкові ліки, стіл для огляду, ширма, іграшкові шприци, гумові рукавички, «Компреси», лейкопластир.

Хід гри

I. Мотиваційно-організаційний етап (5-7 хвилин)

1. Бесіда-актуалізація: «Діти, уявіть, що у нашому місті відкривається нова лікарня. Щоб вона працювала добре, нам потрібні справжні професіонали. Хто працює у лікарні? Що робить педіатр? Що робить медична сестра? Для чого потрібна реєстратура? (Повторення функцій).
2. Розподіл ролей: Проведення розподілу ролей із заохоченням добровільного вибору та обміну. Наголосити, що всі ролі важливі.

Ролі для проведення гри:

- Лікар-спеціаліст: (педіатр, окуліст, хірург/травматолог).
 - медсестра, санітар.
 - реєстратор;
 - пацієнти: хворий (дитина, лялька, іграшка), батьки (супроводжують хворого, розмовляють з лікарем).
 - водій «Швидкої допомоги».
3. Планування сюжету. Запропонувати дітям самим придумати, що буде відбуватися сьогодні в лікарні (розвиток ініціативності).

II. Ігровий етап (25-40 хвилин)

Сюжетна лінія: Від виклику до одужання

1. Початок: Звернення до реєстратури.

– Рольова взаємодія: Пацієнт/Батьки звертаються до Реєстратора: «Добрий день, запишіть нас, будь ласка, до лікаря. У дитини висока температура»

– Дії Реєстратора: записує, видає картку, вказує номер кабінету.

2. Прийом у лікаря.

– Рольова взаємодія: лікар вітається, уважно вислуховує скарги.

– Дії Лікаря: Проводить огляд (слухає, дивиться горло, вимірює температуру, питає, що болить). Ставить діагноз (наприклад, «Грип», «Ангіна», «Травма коліна») і виписує Рецепт (намальований або написаний символами).

– Дії Медсестри: Асистує лікарю, готує інструменти, допомагає пацієнту.

3. Виконання призначень.

– Напрямки сюжету:

– Пацієнт йде в Маніпуляційний кабінет: Медсестра робить «укол» (безпечним іграшковим шприцом), ставить компрес чи робить перев'язку.

4. Спеціалізовані сцени (Ускладнення сюжету):

– «Швидка допомога»: Лунає дзвінок. Водій і Медсестра/Лікар виїжджають на «виклик» (до іншої зони чи до іншої іграшки). Надають першу допомогу, транспортують до шпиталю.

– «Стационар»: Пацієнтів кладуть на «ліжка», Медсестра їх доглядає, годує (за потреби), батьки приносять «фрукти».

III. Завершення та рефлексія (5 хвилин)

1. Вихід з ролей: «Наш робочий день у шпиталі закінчився. Лікарня зачинається на ніч!»

2. Обговорення:

– Як ви почувалися у ролі лікаря? Чи важка це робота?

- Що було найскладнішим для пацієнтів? Які слова вам допомогли, коли вам було «боляче»?
- Що ми навчилися робити, щоб не хворіти? (Закріплення знань про профілактику).

Тема заняття «Праця в нашому житті»

Мета: закріпити знання дітей про працю дорослих. Уточнити уявлення про найбільш доступні й необхідні для розвитку їх соціально-громадянського досвіду види праці дорослих. Простежити взаємозалежність у роботі людей різних професій; необхідність виконання своїх трудових обов'язків для отримання потрібного результату. Формувати навички спілкування із знайомими та незнайомими людьми; виховувати почуття радості за свої та чийсь успіхи, підбадьорювати та підтримувати у різних ситуаціях своїх товаришів.

Розвивати логічне мислення, ініціативність, активність у грі, вміння висловлювати та доводити свою думку, з повагою приймати думку іншого.

Виховувати відчуття гордості за своїх батьків, повагу до праці дорослих, бажання наслідувати їх у посильних справах.

Хід заняття:

- Доброго ранку, доброго дня!

- Кажуть, що вибір професії – це друге народження людини. Від того наскільки влучно ти обереш свій життєвий шлях, залежить, яке місце в суспільстві ти будеш посідати. І хоч зараз наші дітки ще зовсім невеличкі, але вони вже мріють про те ким стануть коли виростуть, яку професію оберуть.

- А що таке професія? (Професія - це робота, яку людина для себе обрала; справа, якою людина займається в житті).

- Дізнавшись, якими питаннями ви переймаєтесь, дорослі – представники різноманітних професій запросили вас прийняти участь в інтелектуально-розвивальній грі «Що? Де? Коли?». Ви згодні прийняти запрошення?

– Тоді запрошую вас до гри (діти проходять; сідають за столи; в центрі стіл з полем розподіленим на сектори в яких розкладені конверти з завданнями; дзига зі стрілкою, мультимедійне обладнання).

(Перед початком гри проводиться психогімнастика).

- Ось зібралися ми в круг,

Я твій друг, і ти мій друг.

Міцно за руки візьмемось,
І друг другу посміхнемось!

Ведуча обертає дзигу, обирається лист з завданням, яке діти виконують. На листах картинки з зображенням знаряддя праці тієї, чи іншої професії, завдяки яким діти мають змогу здогадатися від людини якої професії він надійшов.

Завдання: Лист від будівельника.

- Рівно цеглу викладає,
Дах старанно покриває,
Каменяр і покрівельник,
Носять назву будівельник.

Дігра «Для кого будівельник побудував будинок?»

(Українець – хата; ескімос – юрта; росіянин – ізба; китаєць – пагода; індієць – вігвам. (парні картинки).

Лист від педагога.

- Прийдуть до школи діти малі,
Там їх зустрінуть учителі,
Будуть навчати читати, писати,
І один одному допомагати.
- Яким повинен бути вчитель? (відповіді дітей).

Дігра « Що переплутали діти?»

Лист від художника.

- Художник чудові картини малює,
В музеї милуюсь пейзажами я,

Там рідна природа, річки і долини,
Лани золоті,
Україно моя.

Що робить художник? Як називаються жанри картин, які намалював художник? (натюрморт, пейзаж, портрет).

Гра « Знайди відмінності».

Лист від міліціонера.

Розповідь: - Міліціонерів всі бачать кожного дня на вулиці. У них особлива форма, суворий вигляд. Тому що вони стежать, щоб скрізь був порядок.

- Що роблять міліціонери? Яким треба бути, щоб стати міліціонером?

Дігра «Допоможіть знайти злочинця».

Лист від архітектора.

- Треба знати, що без плану

Не збудуєш і майдану,

Точно вирахує вектор,

Геніальний архітектор.

- Що робить архітектор? (Відповіді дітей).

Дігра «Склади будинок». (розрізні будинки школи, палацу, цирку, магазину музичних інструментів). Діти працюють в групах, пояснюють, як ці будинки можна використовувати.

Лист від листоноші (чорний ящик).

- Хто розносить нам листи,

Телеграми і газети?

Ой, важка у нього ноша!

Це звичайно листоноша.

Дігра «Професії посварилися». Діти вибирають по дві ілюстрації із зображенням професії і розмірковують, яким чином вони пов'язані. (Будівельник збудує пекарю будинок, а пекар спече будівельнику печиво тощо).

Лист від матері-бібліотекаря. (Відеолист).

- Добрий день діти! Я хочу розповісти вам про свою професію. Ось заклад в якому я працюю, можливо ви його впізнаєте. (Будівля школи). А зараз ми відвідаємо мій кабінет. Подивіться скільки тут книжок, всі вони охайно розташовані на полицях. До мене приходять школярі і я допомагаю знайти потрібну їм книгу, журнал чи іншу інформацію. Я роблю це швидко за допомогою картотеки, в якій всі книжки розміщені за літерами алфавіту. Ви здогадалися як називається моя професія ? (Припущення дітей).

- А зараз моє завдання: зробіть каталог книжок про професії на літери А і П.

Дігра «Каталог книжок». (Діти отримують книги з ілюстраціями до професій і розміщують їх на відповідних полицях з літерами А і П, пояснюють свій вибір).

А: - Архітектор, Агроном, Аптекарь, Акробат, Астроном.

П: - Продавець, Перукар, Пожежник, Пекар, Пілот.

Лист від вихователя. -Шановні діти, я приготувала для вас прислів'я про працю, спробуйте їх пригадати. (за мнемотехнікою).

«Бджола мала, а й та працює».

«Риба у воді, а людина у труді».

«Птиця створена для польоту, а людина для праці».

«Маленька праця краща за велике безділля».

Музична пауза.

Лист від журналіста. Чорний ящик, в ньому мікрофон.

- Кому потрібен мікрофон? Хто першим дізнається новини і приносить їх в редакцію? (Журналіст). Журналісти подорожують за новинами по всьому світу, беруть інтерв'ю, розповідають найцікавіші новини. Пропоную уявити себе поруч із журналістом і відвідати найцікавіші куточки світу. (Мультимедійна презентація)

- А зараз я хочу взяти інтерв'ю у вас.

Мовленнєва гра – діалог «Інтерв'ю». Діти розповідають за запитаннями про обрану професію, місце роботи, які дії будуть виконувати, чому обрали дану професію.

Спитай у тата і у мами, які професії у них?

Професій різних є чимало, сповна їх вистачить на всіх.

Та є одна з поміж професій, якої вчать всі в житті.

Вона для кожного найперша, якої вчитимешся й ти!

Учитель, лікар чи геолог, письменник, слюсар чи кресляр.

Всі називають головною, одну професію - дошколяр!

Бо всім відомо, що без знань, не станеш у житті ніколи

Тим, ким в дитинстві мрієш бути!

- Діти, я сподіваюсь, що коли ви виростете і оберете свою професію – станете гарними спеціалістами і працюватимете на благо нашої держави. А зараз, давайте пограємо у сюжетно-рольову гру «Зоопарк».

Сюжетно-рольова гра «ЗООПАРК»

Мета: учити дітей створювати предметно-ігрове середовище відповідно до обраних ролей. Формувати вміння будувати рольові взаємини, дотримуватися правил поведінки щодо організації та розвитку спільної гри, доводячи її до завершеного кінця. Вчити розвивати сюжет гри на основі набутих раніше знань про професії працівників зоопарку. Закріплювати вміння вести самостійні діалоги, використовуючи складні речення та вживаючи спеціальні терміни. Виховувати бажання піклуватися про тварин, викликати добрі почуття, позитивні емоції.

Словник: зоопарк, ветеринар, доглядач, інженер із техніки безпеки.

Підготовча робота:

1. Проведення бесід: «Свійські тварини», «Тварини лісу», «Як доглядати за тваринами».
2. Читання творів: Є. Чарушин «Ведмежатко», П. Воронько «Їжачок-хитрячок», В. Чаплін «Хто як до зими готується», М. Сингаївський «Голос природи», «Про що говорили птахи та звірі».
3. Розглядання книжки-іграшки «Зоопарк».
4. Розглядання енциклопедії «Світ живої природи».
5. Перегляд фільму «У світі тварин».
6. Створення театральних персонажів до казок «Пан Коцький», «Солом'яний бичок».

Хід гри

1. Організація дітей

Діти заходять, вітаються. Вихователь звертає їхню увагу на екран. Демонструється фільм «У світі тварин».

- Де ще можна побачити багато тварин? (*–у лісі, зоопарку*). Так, саме зоопарк, тобто звіринець, – це дім для тварин із різних куточків світу. Хтось із вас був у зоопарку? (*– Так*). Як ви гадаєте, коли тваринам добре живеться? (*– Коли їх добре доглядають, чистять, лікують. Коли їх люблять*). А чи хотіли б ви й самі годувати, чистити, мити, лікувати тварин? (*– Хотіли б*). Отож

пропоную вам пограти: ми створимо в нашому дитсадочку свій маленький зоопарк, де житимуть ваші улюблені тварини. І ви будете не відвідувачами, а працівниками цього зоопарку.

Діти влаштовують міні-зоопарк: ставлять «клітки», підвозять іграшкових тварин, садовлять їх у клітки, ставлять поряд вантажівку.

II. Розподіл ролей та обладнання ігрових куточків'

– Спочатку пригадаймо: хто працює в зоопарку?

Діти називають: директор, лікар-ветеринар, доглядачі тварин, дослідники, квіткарі-садівники, кухарі, водії, екскурсоводи, інженер із техніки безпеки.

III. Гра дітей

Директор. Увага, увага! Говорить директор зоопарку! Вітаю всіх із початком робочого дня. Маю для вас перше оголошення. Щойно я отримав факс, де повідомляється, що проводиться конкурс на кращий зоопарк. А щоб наш зоопарк визнали таким, треба дуже добре працювати. Наша робота відповідальна: ми працюємо з тваринами і маємо забезпечити їм гарне життя. Друге оголошення – сьогодні до нас у зоопарк привезуть слона. Треба підготувати для нього вольєр, а спочатку маємо вирішити, де його влаштувати. І ще я запросив до зоопарку інженера з техніки безпеки. Він нагадає вам, як важливо дотримуватися певних правил догляду за тваринами. Адже треба убезпечити й своє життя, і не зашкодити тваринам. Інженер перебуватиме у нашому зоопарку протягом усього дня.

Інженер із техніки безпеки (до дітей). Я вам нагадаю основні правила безпеки, яких ви маєте дотримуватися, доглядаючи тварин:

1. Не залишайте клітки відкритими.
2. Перевіряйте, чи справні замки.
3. Дотримуйтеся правил безпеки, коли годуєте хижаків.
4. Перевіряйте, чи не зламані щаблі драбинок у клітках та вольєрах.
5. Тримайте спорядженим куточок пожежника.
6. Без потреби не турбуйте тварин.

7. Не галасуйте біля кліток та вольєрів.

Звертається до *директора* зоопарку:

– Покажіть, будь ласка, карту-схему зоопарку. Я перевіряю, чи дотримані правила безпеки при розташуванні кліток (*Розглядає*). Бачу, всі вимоги щодо цього дотримані. А де у вас куточок пожежника? Може, він є лише на схемі? Прошу, проведіть мене туди.

Директор проводить *Інженера*, показує, що є у куточку.

Інженер. Чи всі ваші працівники знають, як телефонувати до пожежної служби, якщо станеться загоряння? Зараз я поспостерігаю, як вони діють. (Перевіряє)

Кухари готують плиту, розглядають овочі.

Перший кухар. Треба готувати їжу для тварин: кашу – для бегемота, овочі – для дикого кабана, м'ясо – для лисиці.

Другий кухар. Мають привезти свіжі овочі та фрукти, м'ясо – для тигрів, насіння – для птахів.

Приходить лікар-ветеринар.

Лікар. Ось, будь ласка, меню на сьогодні. (*Читає*). Каша – для бегемота. Сире м'ясо – для тигра. Фрукти – для мавпі. Горішки – для білочки. Морква – для зайця. Жолуді – для кабана. Сіно – для зебри. Насіння – для качки. Риба, ягоди, малина – для ведмедя. Овочі – всім тваринам». Раджу також додавати всім у їжу вітаміни групи В. (*Йде до свого кабінету*).

Кухари (сперечаються). Яку кашу краще зварити для бегемота — кукурудзяну чи пшеничну? (*Телефонують лікареві*). Алло, це лікар? Скажіть, будь ласка, яку кашу варити бегемоту?

Лікар. Краще варіть кукурудзяну з харчовими добавками. (*До медсестри*). Відберіть, будь ласка, картки тих тварин, яким зараз слід робити щеплення. Будемо робити зайцю, лисиці, бегемоту, зебри. Зайчик, до речі, захворів. Зараз оглянемо його. (*Збираються відвідати тварин*).

Приїжджає вантажівка. Розмовляють *водій і кухар*.

– Беріть їжу, яку ми привезли: м'ясо – для тигра; овочі, фрукти – для мавпі та ведмедя; насіння – для птахів.

– Гаразд, несіть. Які свіжі овочі та фрукти! Яке гарне м'ясо! А сіно й траву ви привезли?

– Ні, оце зараз поїду. (Бере коробки й виходить. Заводить машину – вона не заводиться. Лагодить її).

Доглядач телефонує лікареві:

– Алло, це лікар?

– Так, що у вас сталося?

– Білочка погано їсть, мабуть, захворіла.

– Не хвилюйтеся, я зараз буду. *(Збирає інструменти, йде)*.

Кухари. Мій заєць Степанко хворіє. Дамо йому сьогодні смачної моркви, де багато вітамінів.

– Бегемота Товстунчика треба добре нагодувати кашею. *(Йдуть на кухню)*.

Розмовляють лікар та доглядач:

– Що сталося з білочкою? Зараз огляну. Допоможіть мені тримати її. Може, в тебе вушко болить, руденька? А чи лапки, хвостик? *(Оглядає)*.

– Не тремти, не бійся, маленька.

– Тепер оглянемо животик. *(Натискає)*. Зрозуміло, це в тебе животик хворий. *(До доглядача)*. Чим ви її годували?

– Горішками.

– Мабуть, дали понад норму. Я призначу ліки, вітаміни, і все миніться. Будьте уважні до білочки.

Інженер із техніки безпеки, директор та доглядачі разом розглядають схему зоопарку.

Директор. Я гадаю, що вольєр для слона краще розмістити біля вольєра зебри. Тут йому буде зручно. *(До доглядачів)*. Хто з вас наглядає за тигром? Чого сьогодні годували? Чому не почистили клітку? Скажіть, чи зайчик Степанко видужав?

Діалог лікаря та доглядача:

- Як справи у зайчика? Його вже годували?
- Так, уже годували.
- Чим саме?
- Свіжою морквою.
- Зараз я огляну його (*оглядає*). Не бійся, вухастий. Чого ж у тебе так серденько б'ється, мій пухнастику?

Бачу, зайчик уже видужав. Але йому треба призначити харчові добавки. (*До медсестри*). Зателефонуйте дослідникам, нехай порадять, що саме буде корисне зайчикові.

Медсестра телефонує дослідникам.

- Алло, це лабораторія?
- Так, лабораторія.
- Нам потрібна ваша порада. Які харчові добавки багаті на вітамін А?
- Червоні та зелені.
- Дякую.

Доглядачі прибирають, підмітають, розвозять їжу.

Дослідники: Віко, зараз перевіримо, які харчові добавки краще давати тваринам. Визначимо, де більше вітамінів А, а де – групи В.

- А я перевірю зерно для годування: кукурудзяне, соняшникове, пшеничне.
- В цей час діти будують вольєр за поданою схемою.

Лікар до медсестри:

- Яно, робимо щеплення бегемотові, жирафу та птахам. А білочці й зайчикові не робимо. (*Починають робити щеплення*).

Доглядач телефонує лікареві.

- У качечки хворе крильце. Вона часто крякає, б'є лапками по воді.
- Зараз буду, ось тільки щеплення закінчимо. (*Підходить до качечки*). Як же качечка поранилася? Бачу, вольєри справні, гострих предметів немає.
- Мабуть, надто сильно била крильцями по воді.

– Яно, давай швиденько йод, перев'яжемо крильце. Погодуйте птахів, а ми повертаємося до кабінету, бо ще маємо багато роботи.

Дослідники. Віко, ти все перевірила?

– Так. Вітаміну А більше у червоній та жовтій добавках.

– Іще нам треба перевірити нові суміші для тварин: як вони розчиняються у воді. *(Перевіряють)*. Рекомендуємо: ромашкову, трояндову, барвінкову. *(Перевіряють воду у бегемота, визначають зріст та вагу тварин, записують дані)*.

Інженер та директор. Ваші працівники дотримуються правил безпеки. Вони відповідально ставляться до роботи.

– Я оголошую «День відкритих дверей».

Екскурсивод проводить екскурсію, гра триває.

Виховний захід «Мандрівка Україною»

Мета заходу: дати дітям знання про державні символи України: прапор, герб та ознайомити з Державним Гімном; учити дітей чути красу рідної мови на прикладі українських народних прислів'їв та приказок, віршів; розвивати інтерес до України, ініціативність, активність у грі та заходах, які проводяться в ЗДО; виховувати любов до рідного краю шанобливе ставлення до національних та державних символів, повагу до українського народу, гордість за красу і велич нашої Батьківщини.

Обладнання: плакати із зображеннями державних символів України; предмети для проведення танців, ігор, флеш-мобу, коровай, презентація, відеоролики.

ХІД ЗАХОДУ

Слайд 1. Тема заходу

Ведучий:

Україна – це мати, яку не обирають,
Україна – це доля, яка випадає раз на віку,
Україна – це пісня,
Яка вічна на цій землі.

Ведуча:

Я – Україна, твоя Батьківщина!
Сонце твоє, твої ріки й поля.
Я – Україна, і завше, і нині –
Небо твоє, твоя рідна земля

пісня «Україночка»

Слайд- 2. Розкриття теми заходу

- Сьогодні ми поговоримо про важливе й цікаве для кожної людини. Ми з вами спробуємо вирушити у захоплюючу і незвичайну мандрівку, в якій ознайомимося з державними символами України - скарбами нашого народу. Але ці скарби незвичайні: їх відчують люди серцем і душею, а ми з вами побачимо

їх сьогодні . Наша подорож називається Гра – мандрівка «Державні символи України » і складатиметься із трьох зупинок.

Слайд- 3

1 зупинка - «Земля - де я народився!»

2 зупинка - «Державні символи моєї Батьківщини»

3 зупинка – «Юні патріоти»

Вихователь: - А піде мова, діти, про те, що об'єднує нас усіх. А що нас об'єднує, ви зараз мені підкажете.

«Красивий, щедрий, рідний край

І мова наша солов'їна, люби, шануй оберігай –

Все, що зветься... (Україна).

1 зупинка - «Земля - де я народився!» Слайд- 4

1. Вихователь. Бесіда про Україну

2. Україна – це Батьківщина для всіх людей, які живуть на її території. Що таке Батьківщина? Батьківщина – це найкраще і найдорожче місце у світі. Усі ми любимо українську співучу мову, прекрасних наших працюючих людей, чарівну природу, щедру землю. Усе це – наша Батьківщина.

Слайд- 5

Знаєш ти, що таке Батьківщина?

Батьківщина – це ліс осінній,

це домівка твоя і школа,

і гаряче сонячне коло.

Батьківщина – це труд і свято,

Батьківщина – це мама й тато,

це твої найщиріші друзі

і бджола у весіннім лузі.

Батьківщина – це рідна мова,

це дотримане чесне слово,

синє небо, червона калина -

Це твоя і моя Україна.

Слайд – 6 (карта України)

Вихователь: Діти, в якій країні ми живемо?

Відповіді дітей. (Країна називається – Україна!)

Вихователь: - Якщо країна наша Україна, то як називають людей, які в ній проживають?

Відповіді дітей. (Люди, які проживають в Україні, зуться українцями.)

Слайд- 7

Вихователь: - А тепер пограємо трішки.

Дидактична вправа «Додай слівце» /до прислів'я.

Без верби і калини нема...../України

Людина без вітчизни, як соловей без ... / пісні.

Люби Україну посади...../калину.

Куди не глянь –усе таке чудове-

ставок і річка видніються здаля,

Густі садки, луги зелені, квіти -

це все моє, це все моя земля.

Це часточка великої держави

що Україною зветься навіки.

Вона завжди жадала гордості і слави,

яку відстоювали мужні козаки.

Пісня « Козачата»**2 зупинка - «Державні символи моєї Батьківщини»****Слайд – 8****Слайд - 9**

Розповідання легенди

Жила собі жінка. І мала вона трьох синів. Сини зростали чесними, сміливими, дуже любили свою неньку і готові були віддати за неї своє життя. Виросли сини і розійшлися по світах, прославляючи свою матір. Найстаршому мати подарувала на згадку про себе золоту корону з трьома промінцями. Корона

зігрівала людей, вела вперед, показувала шлях до кращого життя. За цю трипроменеву корону люди дали першому синові ім'я Тризуб.

Середньому сину мати дала в дорогу блакитно - жовтий одяг. Сміливий та сильний був середній син, і прославив він свою матір добрими героїчними вчинками. Люди запам'ятали його і прозвали Прапором.

А найменший син отримав у дарунок від матері соловейків голос. І де б він не був, усюди лунала його дзвінка урочиста пісня. За цей голос і величний спів люди дали йому ім'я Гімн. Так і донині по всьому світі золотий тризуб, синьо-жовтий прапор та урочистий гімн прославляють рідну неньку - Україну. Вони стали державними символами України.

Вихователь: - *Герб, Прапор, Гімн – це, діти, три основні державні символи України.*

Слайд - 10

Розповідь про Державний гімн

- До найбільших святинь будь-якого народу належить Державний гімн. Це - урочиста пісня, символ нашої державної єдності. Називається він “Ще не вмерла України і слава, і воля...”

Слайд - 11

- Слова гімну написав поет Павло Чубинський, а музику композитор Михайло Вербицький. Коли звучить Державний гімн, треба обов'язково встати, цим ми виявляємо особливу пошану до наших державних святинь.

Відеоролик – гімн

Слайд - 12

Вихователь: . Подивіться, діти, на тризуб.

Тризуб – це герб України. Він золотий на голубому тлі. Відображає триєдність життя: батько – мати – дитя, які символізують собою силу, мудрість, любов.

Тризуб – немов сім'я єдина

Де тато, мама і дитина

Живуть у мирі і любові.

Слайд – 13

- Прапор – це ще один символ нашої незалежної держави. Національний прапор України – це синьо-жовтий стяг. Синій колір - це колір – неба, води. А жовтий - це колір хліба, сонця.

Синьо – жовтий прапор маєм:

Синє – небо, жовте – жито,

Прапор свій оберігаєм,

Він святиня, знаєм *всі* ми.

Танець з прапорами

4 зупинка – «Юні патріоти»

-Ми, юні патріоти, хочемо бути схожими на героїв, що загинули, мужньо захищаючи свою державу і пронесемо пам'ять про них через віки.

Вихователь:

-Вшануймо пам'ять героїв Небесної сотні, борців за свободу людей під час революції гідності, героїв, що полягли у боротьбі, захищаючи суверенітет, незалежність та територіальну цілісність нашої України. Вічна пам'ять героям, Вічна слава!

Слайд – 19

-оголошується хвилина мовчання

Хвилина мовчання

Слайд - 20

Вихователь: - Багато солдатів зараз знаходяться на фронті, захищаючи незалежність і цілісність нашої країни. Ми пишемо їм листи, відсилаємо свої малюнки та обереги, зроблені нашими руками, щоб підтримати їх, допомогти наблизити таку бажану перемогу. Адже усім воїнам потрібна увага, добре слово та наша з вами молитва.

Слайд – 21

(Виходять діти із свічечками)

1. Благослови, небес Владико,

Пожертву чесну і велику

Народних лицарів, що в бій,
Відважно йдуть за народ свій!

2. Благослови, пречиста Мати,
Зусилля їх тверде, завзяття,
Благослови їх рани, біль
І краплі крові серед піль.

3. Благослови на чесний бій
Героїв, Юрію Святий,
І перемогу їм подай
За народ свій, за Рідний край!

Пісня « Будем козаками»

- А зараз настав час для гри. Діти розбиваються на дві команди. Першою змагатиметься команда «Козачата», другою – команда «Соняшники»

Гра-змагання «Бій півнів»

Хід гри

На землі (підлозі) креслять коло діаметром 2 м. Гравців ділять на дві команди, і вони стають у дві шеренги біля кола одна проти одної. Капітани посилають по одному гравцю зі своїх команд у коло. Кожний із цих гравців стає на одну ногу, другу підтягує, руку кладе за спину. За сигналом «півні» починають виштовхувати плечем і тулубом один одного з кола, причому намагаються не оступитись. Кому це вдається, той вважається переможцем і виграє одне очко для своєї команди. Гра триває доти, поки всі не побувають у ролі півнів. Виграє команда, гравці якої більше разів були переможцями.

Гра «Посвята в козачата»

Хід гри

Кожна команда отримує мапу, на якій показано місце, де зберігаються козацькі прапори. На мапу мають бути нанесені об'єкти, які діти вже бачили раніше. Перепони роблять штучно або використовують природний рельєф майданчика.

Після цього прапори вставляють у підставки і проводять ще кілька ігор.

«Пройти через болото»– пройти через кілька обручів (можуть брати участь і дівчата, і хлопчики).

«Перенести козацьку чайку через мілину» – паперову форму човна переносять 5–6 дітей (лише хлопчики).

«Напоїти коней». Атрибути для гри: 2 великих відра з водою (або якісь інші посудини), 2 великих порожніх відра, 2 пластикових невеликих відра.

Діти стають у 2 колони, отаман бере невеличке відро.

Мета гри – перенести воду з повного відра в порожнє. Учасники команд роблять це по черзі. Перемагає команда, яка перенесе більше води.

Козацькі розваги

Хід гри

Дітям належить пройти через кілька перепон, створених з обручів, кубиків, м'ячів, канату, гімнастичних лав тощо. Після того, як усі учасники здолають перешкоди, визначається переможець.

- Молодці, діти, зараз ви довели, що юні патріоти вміють не тільки гарно працювати, але і гарно відпочивати.

Вихователь: - Також на останній зупинці давайте пригадаємо, чи запам'ятали ви щось для себе? Пограємо у гру «Мікрофон».

Бліц – турнір:

1. В якій державі ми живемо?(Україна)
2. Які символи має наша держава? (Герб, прапор, пісню-гімн.)
3. Скільки кольорів має український державний прапор? (Два.)
4. Які ці кольори? (Синій та жовтий.)
5. Як ми називаємо український герб? (Тризуб.)
6. Які українські ігри ви знаєте?

Підсумок: – Молодці, діти, ви дійсно, юні патріоти своєї Батьківщини, бо справжній патріот повинен пам'ятати державні символи своєї країни, говорити українською мовою, грати в українські народні ігри.

– На згадку про нашу зустріч даруємо вам сердечка. Хай Україна завжди живе у ваших серцях!

Заняття на тему «Міст миру»

Мета: продемонструвати зв'язок між особистим вибором і впливом цього вибору на інших людей. Підвести до усвідомлення того, що кожна людина приходить у цей світ творити добро. Формувати у дітей вміння активно висловлювати власну думку та з повагою приймати думку іншого, бажання бути добрими, милосердними, лагідними та привітними до оточуючих, поважати переваги мирного співіснування з іншими людьми

Обладнання і матеріали: стікери і маркери, ватмани, зображення глобусів на ватмані; список цінностей і дій; жовте коло з ватману, різнокольорові промінчики; рушники середнього розміру, гра «Пожежники».

Хід заняття

Вихователь: - Вітаю вас, діти! Сьогодні ми гратимемо в дуже цікаву гру. Ми станемо будівниками та спорудимо особливий, чарівний міст. Ми маємо підготуватись, і я пропоную стати в коло. А тепер привітайте одне одного й будемо починати.

Діти стають парами або трійками, беручись за руки. Після 1-2 хвилинного обговорення групи демонструють власне коротке привітання, яке може складатися навіть з одного слова або жесту.

Гра «Сонечко»

Діти стають у коло. Посередині кола слід покласти сонечко (жовте коло), кожна дитина отримує промінчики (смужки).

Завдання для дітей: свій промінчик можна прикласти до сонечка тільки після того, як дитина придумає побажання для всієї групи й озвучить його.

Питання для обговорення:

Чи легко було придумати побажання?

Що люди бажають одне одному?

Чи можна поліпшити настрій іншому за допомогою побажань?

Чи можна сказати, що наше сонечко вийшло дуже гарним саме тому, що ми були привітними та доброзичливими одне до одного?

Чи сподобалось вам таке ставлення одне до одного?

Що означає слово «мир»?

Вихователь: Діти, на завершення гри давайте подаруємо свою найкращу усмішку сусідові. А робитимемо ми це по колу, по черзі повертаючись до сусіда праворуч і всміхаючись йому, і так далі, замикаючи коло.

Вправа «Будівник миру»

Вихователь: А тепер ми перетворюємось на будівників, і не простих, а будівників-чарівників. Для цього ми маємо дещо зробити. Ви бачите, що нас оточує багато хорошого, але водночас існують і не дуже хороші речі. На щастя, ми можемо зробити світ, який нас оточує, таким, як бажаємо. намалюємо цей світ. *(Перший глобус діти розфарбовують, на другому малюють світ, який хочуть бачити навколо себе.)*

Для того щоб він таким став, ми маємо список справ, за допомогою яких ми побудуємо міст між цими двома світами. Щоразу, як ви зробите щось із списку, – наклейте стікер на відповідну дощечку нашого моста.

Фізкультхвилинка під бадьору музику

Ось скакалки ми візьмемо

І стрибати розпочнемо.

Всі стрибаємо тихенько,

Навшпиньках, ще й легенько.

Ледь торкаємось підлоги –

Не стомити наші ноги.

Діти на майданчику гуляють,

Спритно бігають, високо стрибають.

Ми всі трохи погуляли

І на місце посідали.

Один, два, три, чотири, п'ять!

Будемо весело стрибать!

Стій!

Вихователь: Діти, а тепер послушайте казку.

Намісто з чотирма променями

Побачило Сонечко хвору Дівчинку в ліжку. Дівчинка лежала, очі її були закриті, вона тихо стогнала. Жаль стало Сонечкові Дівчинку. Нахилилось воно над її голівкою й тихо прошепотіло:

– Візьми, Дівчинко, чарівне намисто з чотирма променями. Чотирьох нещасних ти можеш зробити щасливими. На кого спрямуєш промінь – той і стане щасливим.

Відкрила очі Дівчинка, бачить – лежить на постелі чарівне намисто, чотири промені грають на стіні.

«На кого ж направити щасливі промені? – думає Дівчинка. Хто у нас нещасливий?»

Подумала і важко зітхнула: нещасними були бабуся, дідусь, тато й мама. У бабусі зуб болить, у дідуся ліжко скрипить, татко горілку п'є, мама сльози ллє.

Спрямувала Дівчинка чарівний промінь на бабуся – і зуб у неї зразу ж перестав боліти.

Спрямувала промінь на дідуся – ліжко перестало скрипіти.

Спрямувала промінь на тата – перестав тато горілку пити.

Спрямувала промінь на маму – перестала мама сльози лити, радісно посміхається.

Про себе, про свою хворобу Дівчинка забула. А коли всі стали щасливими, вона стала найщасливіша, і хвороба залишила її.

В.О. Сухомлинський

Бесіда

Що Сонечко подарувало Дівчинці?

– Чому саме Дівчинці, а не комусь іншому зробило воно подарунок?

– Яким було Сонечко у ставленні до дівчинки?

– Як скористалася дівчинка дарунком Сонечка?

– Добери слова, які характеризували б дівчинку. (Дівчинка яка?)

Запам'ятай народну мудрість: *«Хочеш собі добра, не роби нікому зла».*

«Про добре серце треба змалку дбати».

«Добре серце утримає від негідного та небаченого вчинку».

«Хто людям добра бажає, той і собі має».

Сюжетно-рольова гра «Пожежники»

Перед грою вихователь проводить бесіду з дітьми.

Вихователь : Діти, як ви вважаєте, вогонь – наш друг чи ворог?

Діти: Друг, ворог

Вихователь: А чому ви так вважаєте?

Діти: Вогонь – друг, він допомагає людині випікати хліб, готувати їжу, зігріває нас.

Вихователь: А ворогом вогонь може бути?

Діти: Так. Вогонь спалює будинки, ліси, гинуть люди, тварини.

Вихователь: Справді, діти, вогонь може бути й грізним ворогом, якщо неправильно поводитися із сирниками. Він може задавати багато лиха. Діти, а ви знаєте, хто гасить пожежу?

Діти: Пожежники.

Вихователь: Так, вогонь долають пожежники. А якими мають бути люди, які працюють пожежниками?

Діти: Хоробрими, здоровими, рішучими, міцними. Вони повинні вміти користуватися вогнегасниками, швидко виконувати накази. Вони повинні бути сильними, щоб виносити людей, тварин (якщо потрібно) із пожежі. А ще вони повинні швидко приймати правильні рішення, їх дії повинні бути дружними, синхронними.

Вихователь: Діти, а чи хотіли б ви пограти у пожежників?

Діти: Так!

Розподіл ролей.

Вихователь: Хто з вас впорається з роллю командира? (Діти називають) Чому? (Він сміливий, уміє давати накази, дружити зі всіма дітьми). Як ви гадаєте, хто може бути пожежником? (Діти відповідають). Чому ви так вважаєте? (Вони сміливі, рішучі, завжди допомагають товаришам). А кого ви б призначили

водієм? (Діти називають). Чому? (він знає правила дорожнього руху). Хто ж буде мамою, татом, дітьми? (Діти називають). Я теж хочу грати з вами. Можна я буду диспетчером? Я люблю розмовляти по телефону.

Гра дітей

Родинна обстановка: мати, батька, двоє дітей

Діалог 1

Мати: Діти, ми залишаємо вас вдома самих, але не надовго. Я хочу пійти до перукарні й зробити гарну зачіску до свята.

Батько: А мені треба сходити в гараж, полагодити машину.

Мати: Будьте слухняними, не сваритись, не грайтеся сирниками.

Батько: Ми скоро повернемося і принесемо вам гостинці.

Мати і батько уходять з дому, діти залишаються самі. Старша дівчинка дивиться телевизор, молодша грається з котиком. У цей час у пожежній частині йде тренування пожежників.

Діалог 2.

Командир: Ми з вами єдина команда, тому маємо працювати швидко й чітко виконувати накази. Коли нас викличуть, буде дуже мало часу, щоб зібратися. А вже через 10 сек після оголошення тривоги ви маєте бути в машині. Зараз потренуєтесь розгортати пожежний рукав – побачимо, хто з вас краще справиться з завданням. Так ми перевіримо, чи готові ви працювати пожежниками.

Двоє пожежників розгортають і згортають рукав. Командир стежить за їх діями, звіряючись із годинником.

Командир: Хлопці, ви молодці! Дуже добре і швидко виконали завдання. З вас вийдуть гарні пожежники.

Члени команди готуються до роботи: заправляють машину, перевіряють вогнегасники, кладуть робочий одяг, рукавиці.

Молодша дитина вже побавилася з котиком. Вона знаходить сирники і починає гратися з ними. Виникає пожежа. Старша сестра помічає вогонь.

Діалог 3.

Молодша сестра: Треба кликати на допомогу!

Старша сестра: (біжить до телефону) Ой, а який номер треба набирати? Я так хвилююся, що забула. Згадала! 101! (Набирає номер. Диспетчер бере трубку)

Діалог 4

Диспетчер: Диспетчер пожежної частини слухає. Що у вас сталося?

Старша сестра: Пожежа! Горимо! Негайно виїжджайте сюди!

Диспетчер: Куди?

Старша сестра: Як куди? Та сюди ж! Ви, що не бачите, що тут горить?

Диспетчер: Назвіть, будь ласка, свою адресу. Де ви мешкаєте?

Старша сестра: (Називає адресу). Дуже вас прошу, приїжджайте швидше!

Диспетчер: Виклик прийнято! Зараз виїжджаємо. Чекайте! (Передає виклик пожежникам)

Діалог 5.

Диспетчер: Пожежна частина? Для вас робота: виникла пожежа (називає адресу). Негайно виїжджайте!

Начальник пожежної частини: Так, зрозуміло. Виклик прийнято. Їдемо.

Командир: Хлопці, для вас є робота. Хутке в машину!

Команда швидко збирається на виклик, машина їде зі звуковим сигналом. Пожежники приїжджають: одні гасять пожежу, інші виводять дітей.

Діалог 6.

Диспетчер: Машина № 3, як чуєте? Прийом!

Водій: Чую вас добре.

Диспетчер: Як у вас справи? Може потрібна допомога? Прийом!

Водій: Усе нормально. Впорасмося самі. Пожежу майже загасили.

Диспетчер: Зрозуміла. Кінець зв'язку.

Діалог 7.

Молодша сестра: Пожежники, мій котик залишився в кімнаті. Будь ласка, врятуйте його!

Пожежники заходять до кімнати, довго шукають і знаходять кота. Виносять його.

Командир: Тримайте вашого кота. Він живий і здоровий.

Діти: Ми вдячні вам за нашого Мурчика!

Мати, батько (повертаються). Дякуємо! Врятували наших дітей!

Командир: Отож, малі, більше не бавтеся сирниками! Слухайте своїх батьків, і все буде добре. А ми повертаємось у пожежну частину. Нас знову можуть викликати комусь на допомогу.

Вихователь: Діти, як ви гадаєте, пожежники покращили настрій дівчаткам та їх батькам? (Так, вони врятували дівчинок та їх котика).

Вихователь: Для того щоб наш чарівний міст ніколи не зруйнувався, ми маємо постійно про нього пам'ятати і дбати, роблячи добрі справи, як пожежники, Дівчинка. Тільки тоді світ навколо нас стане кращим, засяє усмішками, одягнеться у веселку, запанують мир і злагода поміж людей. І хоч ви ще зовсім діти, але зрозумівши це, можете стати справжніми будівниками миру.

Дидактична гра «Навіщо потрібне правило?»

Мета: Сформувати розуміння причинно-наслідкових зв'язків у соціальній сфері: чому необхідно дотримуватися правил і які будуть наслідки для колективу (спільноти), якщо норми порушувати.

Обладнання:

1. *Картки-Норми (5-7 шт.):* Зображення правила поведінки (наприклад, «Говорити тихо, коли хтось спить/читає», «Ділитися іграшками», «Завжди говорити правду»).
2. *Картки-Наслідки (7-10 шт.):* Зображення позитивних і негативних наслідків (наприклад, «Усі сміються, бо всім весело» (+), «Хтось плаче, бо його образили» (-), «Ніхто не хоче грати разом» (-)).

Хід гри

1. *Початок:* Діти по черзі беруть картку-Норму.
2. *Завдання:* Дитина має проговорити правило (наприклад, «Треба завжди говорити правду»).
3. *Асоціація:* Далі дитина має вибрати з усіх карток-наслідків ті, які відбудуться, якщо правило порушити (наприклад, якщо дитина обмане, то наслідок: «Ніхто не буде вірити» і «Може трапитися біда»).
4. *Обговорення:* Після вибору вихователь ставить ключове запитання для закріплення знань: «Чому це правило важливе для всіх, а не лише для тебе?»
5. *Закріплення:* Перемагає той, хто найбільш точно і повно пояснить взаємозв'язок між нормою та її впливом на спільноту.

Ігри з елементами театралізованої діяльності

«Незакінчена казка»

Мета: закріпити вміння активно висловлювати власну думку та з повагою приймати думку іншого; самостійно і конструктивно домовлятися в конфліктних ситуаціях; дотримуватися соціальних норм і правил поведінки; розвивати ініціативність, активність у грі.

Хід гри: учасники мають придумати свій кінець до знайомої казки, або закінчення до зовсім незнайомої.

«Теремок»

Мета: удосконалювати вміння вступати в діалог; активно висловлювати власну думку та з повагою приймати думку іншого; розвивати монологічне мовлення, творчу уяву, кмітливість, ініціативність, активність у грі; виховувати доброзичливість.

Хід гри: гравцям роздають картки з малюнками різних предметів або просто називають кожному слово-предмет. Далі пропонують пограти в рукавичку, в якій, наприклад, живуть нитки з голкою. Кожен проситься у ниток з голкою жити разом з ними. Мешканці рукавички впускають того, хто придумав версію, чим він буде корисним у рукавичці або яку користь принесе ниткам чи голці. Наприклад, стукає свічка і каже, щоб нитки з голкою впустили її в теремок, вона буде освітлювати рукавичку і нитки не заплутуються, коли голка буде щось шити.

«Телефон довіри»

Мета: спонукати дітей приходити на допомогу казковим героям; розвивати зв'язне мовлення, творчу уяву, ініціативність, активність у грі; виховувати чуйність, доброзичливість, турботу про тих, хто її потребує.

Хід гри: на телефон довіри телефонує герой казки, розповідає про складну ситуацію, у яку він потрапив, просить допомоги. Запропонувати дітям допомогти герою казки вийти із ситуації.

«Психодрами»

Мета: спонукати дітей до ініціативності та активності у грі, приходити на допомогу тим, хто потрапив у біду; розвивати міміку, жести, емоційність; виховувати дружелюбність, чуйність.

Хід гри: учасникам пропонують розіграти ролі того, хто нападає, і жертви: тварин, казкових персонажів, соціальні та сімейні ролі.

«Інсценування українських народних пісень»

Мета: закріпити знання та інтерес дітей до українських народних пісень; розвивати звязне мовлення, сценічний рух, міміку, жести; виховувати емоційність, бажання створювати оригінальне.

Хід гри: запропонувати дітям зробити «відеокліп» на якусь пісню, або окремий фрагмент із пісні.

«Кондитерські казки»

Мета: закріпити вміння дітей активно висловлювати власну думку та з повагою приймати думку іншого, ініціативність, активність у грі; розвивати звязне мовлення мовлення, уяву. Виховувати взаєморозуміння, дружні відносини.

Хід гри: запропонувати дітям створити казки на теми: «Як мармелад посварився з шоколадом», «Як морозиво мандрувало по Африці», «Як цукерка загубила фантик».

Бесіди для реалізації 1 етапу формування SGK у дітей**Бесіда «Я і моя сім'я»**

Мета: Актуалізувати наявні уявлення дітей про сім'ю, як про найближче соціальне оточення – групу людей, які живуть разом, люблять, піклуються та допомагають одне одному; закріпити їх знання про склад сім'ї та родинні зв'язки; стимулювати інтерес до родинних традицій та спільних занять, що об'єднують родину; виховувати почуття любові, поваги, вдячності та чуйності до рідних і близьких людей.

Затитання для проведення бесіди

- Назви імена всіх членів твоєї сім'ї. З ким ти живеш?
- Чи є у тебе братик або сестричка? Як їх звати? Скільки їм років?
- Як звати твою маму (тата, бабуся, дідуся)? Ким вони працюють?
- Чи є у вашій родині домашній улюбленець? Як його звати?
- Що таке «сім'я» для тебе?
- За що ти любиш свою маму (тата, бабуся, братика/сестричку)?
- Які почуття ти відчуваєш, коли проводиш час зі своєю сім'єю?
- Чи буває так, що ви сваритеся? Як ви потім миритеся?
- Які справи по дому ти допомагаєш робити? (Наприклад: прибирати іграшки, поливати квіти, накривати на стіл).
- Які ваші улюблені спільні заняття? (Наприклад: грати, читати, дивитися фільми, гуляти).
- Які сімейні традиції є у вашій родині? (Наприклад: святкування дня народження, спільні вечери, поїздки на відпочинок).
- Що ви любите робити разом у вихідні дні?
- Що робить мама (тата, бабуся, дідусь) для тебе і для всієї родини?
- Як ти дбаєш про своїх рідних? (Наприклад: обіймаєш, питаєш про справи, приносиш води).
- Чому важливо допомагати своїм рідним?
- Що означає бути добрим членом сім'ї?

– Як ти уявляєш свою сім'ю через багато років?

– Що б ти хотів(ла) побажати своїй сім'ї?

Бесіда «Для чого потрібно дотримуватись правил?»

Мета: актуалізувати уявлення дітей про важливість і необхідність дотримання правил у різних життєвих ситуаціях (вдома, в садочку, на вулиці, під час гри); сприяти розумінню того, що правила створюються для безпеки, порядку та комфортного співіснування всіх людей; виховувати повагу до встановлених норм, відповідальність за свої вчинки та вміння діяти згідно з інструкцією; розвивати логічне мислення, вміння аналізувати наслідки порушення правил.

Запитання для проведення бесіди:

– Як ви думаєте, що таке «правила»? (це те, що треба робити, те, що не можна).

– Де ми зустрічаємо правила? (у групі, на дорозі, у магазині, під час гри).

– Навіщо люди вигадали правила? Можна було б жити без них?

– Які правила є у нашій групі (Наприклад: не штовхатися, ділитися іграшками, прибирати за собою).

– Що станеться, якщо хтось у групі вирішить не дотримуватись цих правил? (хаос: усі кричать, б'ються, ніхто не знає, де його річ).

– Які правила є у тебе вдома? (Наприклад: вчасно лягати спати, мити руки перед їжею, питати дозволу).

– Чому мама і тато вимагають дотримуватись правил? Вони хочуть вас покарати чи про нас піклуються?

– Які правила допомагають нам бути в безпеці?

– Наведіть приклади правил на вулиці (Наприклад: переходити дорогу на зелене світло, не розмовляти з незнайомцями).

– Що станеться, якщо перейти дорогу на червоне світло? Хто може постраждати?

– Чому не можна гратися із сірниками чи гострими предметами? Це теж правило?

– Чи є правила у твоїх улюблених іграх (хованки, лото, футбол)?

– Що відбувається, коли хтось починає грати «не за правилами»? Чи цікаво тоді грати?

– Чому важливо вміти чекати своєї черги і не перебивати інших під час розмови? Це теж правила?

– Давайте уявимо: ми будемо вежу з кубиків. Як треба домовитися, щоб вежа не впала і всім було весело? Яке правило ми тут запровадимо?

– Давайте ще раз подумаємо: для чого нам потрібні правила? (щоб не сваритися, щоб бути у безпеці, щоб був порядок).

– Хто повинен дотримуватися правил? Тільки діти чи дорослі теж?

– Що ти будеш робити, якщо побачиш, що хтось порушує важливе правило?

Чудово! Бесіда про традиції допомагає дітям зрозуміти культурне коріння, важливість спадковості та об'єднуючу силу звичаїв.

Ось мета та система запитань для проведення бесіди з дітьми старшого дошкільного віку на тему "Які традиції ти знаєш?":

Бесіда «Які традиції ти знаєш?»

Мета: Активізувати уявлення дітей про поняття «традиція» і «звичаї» та їхню роль у житті сім'ї та народу», про народні традиції та свята; спонукати дітей розповідати про сімейні традиції та їхнє значення для родини; виховувати повагу до звичаїв, любов до своєї родини та своєї Батьківщини; розвивати зв'язне мовлення, вміння послідовно висловлювати свої думки.

Запитання для проведення бесіди:

– Як ви думаєте, що таке «традиція»? (те, що роблять завжди, те, що переходить від бабусі до мами, а потім до тебе).

– Навіщо люди вигадали традиції? Вони нам потрібні?

– Хто вчить нас традицій?

– Які цікаві традиції є у вашій родині?

– Як ви святкуєте День народження?

– Що ви робите разом на Новий рік чи Різдво? (прикрашаєте ялинку, готуєте особливу страву, колядуєте).

– Чи є у вас традиція спільних прогулянок чи поїздок?

– Чи є у вас традиція, пов'язана з читанням книжок, приготуванням їжі чи допомогою по дому?

– Що відчуваєш, коли дотримуєтесь своєї сімейної традиції?

– Які великі свята святкує вся наша країна? (День Незалежності, Різдво, Великдень).

– Що люди традиційно роблять на Великдень? (Фарбують писанки, печуть паски).

– Що таке вишиванка? Чи є у вас традиція одягати її на свята?

– Ви чули, що таке колядки чи щедрівки? Коли їх співають?

– Чи знаєте ви традиційні українські страви, які готують у святкові дні?

– Що було б, якби традиції зникли?

– Як традиції допомагають нам пам'ятати про наших бабусь, дідусів та прабабусь?

– Чому важливо передавати традиції від дорослих до дітей?

Отамане

Мета: вправляти дітей у швидкому бігу; продовжувати знайомити з устроєм козацького війська; виховувати патріотичні почуття на основі знайомства дитини з народними рухливими іграми, їхнім національним колоритом; чесність, сміливість, інтерес до народних ігор.

Хід гри

Гру бажано проводити на м'якому ґрунті, піску, траві. У неї грають переважно хлопчики, але й сміливі дівчата грають у цю гру з задоволенням.

Діти діляться на 2 рівні команди – коші. Якщо одна дитина зайва, то вона може приєднатися до тієї команди, де більше дівчаток. Кожний кіш обирає собі отамана. Коші стають один навпроти одного на відстані та беруть одне одного за руки. Відстань може варіюватися, але не більше ніж 3 м, щоб не було великого розгону руху.

Отамани починають діалог:

- Отамане, отамане, чи буде війна?
- Ні!
- А чому?
- Війська замало!
- Так відбий!

Після цих слів отаман, якому запропонували відбити військо, обирає якогось козака. Обраний біжить до протилежного коша та намагається розбити зчеплені руки дітей. Якщо йому це вдалося, він обирає одного із дітей, руки яких розчепив, і забирає до свого коша. Якщо руки розчепити не вдалося, то дитина залишається в цьому коші. Діалог повторюється, тільки тепер його починає другий отаман.

Гра закінчується, коли в одному з кошів залишається лише отаман.

Примітка. Під час цієї гри діти повинні дотримуватися певних правил.

1. Діти в кошах повинні стояти на певній відстані одне від одного, щоб було де пробігати гравцеві другої команди.

2. Одну й ту саму дитину не можна двічі підряд посилати до другого коша.

3. Якщо дитина лишається в іншому коші, вона повинна грати чесно й не піддаватись гравцям зі своєї попередньої команди.

Посвята в козачата

Мета: виховувати повагу до козаків (військових, які захищають свою Батьківщину); патріотичні почуття на основі знайомства дитини з побутом і традиціями козаків, їхньою відданістю Україні, українському народові; сприяти фізичному розвитку дошкільнят.

Підготовча робота: бесіди на патріотичні теми перед початком гри; заняття, присвячене ознайомленню з козацтвом; читання дитячої художньої літератури про козаків; вправління в роботі з мапою; вивчення на музичних заняттях козацьких пісень, вправління у крокуванні під відповідний музичний супровід; козацькі танці; на ранковій гімнастиці слід розучити відповідний комплекс загально-розвивальних вправ.

Хід гри

Група дітей ділиться на два загони, у кожному обирають отамана. Вихователь (або запрошений дорослий) – гетьман, який запитує в дітей, що вони знають про козаків, чому їх усі шанують та поважають, а потім пропонує дітям пройти посвячення в козачат. Для цього дітям треба здолати кілька перепон та витримати випробування.

Кожна команда отримує мапу, на якій показано місце, де зберігаються козацькі прапори. На мапу мають бути нанесені об'єкти, які діти вже бачили раніше. Перепони роблять штучно або використовують природний рельєф майданчика.

Після цього прапори вставляють у підставки і проводять іще кілька ігор. «Пройти через болото»– пройти через кілька обручів (можуть брати участь і дівчата, і хлопчики).

«Перенести козацьку чайку через мілину»– паперову форму човна переносять 5–6 дітей (лише хлопчики).

«Напоїти коней». Атрибути для гри: 2 великих відра з водою (або якісь інші посудини), 2 великих порожніх відра, 2 пластикових невеликих відра.

Діти стають у 2 колони, отаман бере невеличке відро.

Мета гри – перенести воду з повного відра в порожнє. Учасники команд роблять це по черзі. Перемагає команда, яка перенесе більше води.

У грі можуть брати участь і дівчата, і хлопчики.

У перервах між іграми можна запропонувати дітям заспівати пісню про козаків, дівчатам – затанцювати веселого таночка.

Для більш ефектного проведення цієї гри бажано використати українські народні костюми, козацькі атрибути.

Наприкінці гри гетьман визначає переможців, хвалить усіх учасників гри та посвячує хлопчиків у козачата (наприклад, вручає іграшкові шаблі), дівчат – у козачки (роздає віночки). Можна закінчити гру загальним танком на вибір педагога.

Козацькі розваги

Мета: виховувати патріотичні почуття на основі знайомства дитини з побутом і традиціями козаків, їхньою відданістю Україні, українському народу.

Хід гри

Гру можна організувати у спортивній (музичній) залі або спортивному майданчику. Дітям належить пройти через кілька перепон, які можна створити (враховуючи рельєф майданчика закладу) з підручних засобів: обручів, кубиків, м'ячів, канату, гімнастичних лав тощо.

Діти діляться на дві команди. Після того, як усі учасники здолають перешкоди, визначається переможець.